

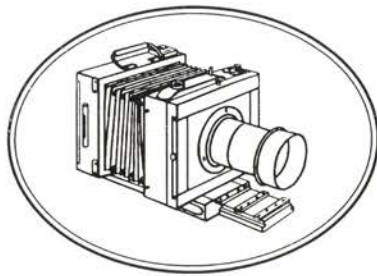
Peter Elfelt

Kongelig hoffotograf

Peter Elfelt

*Forside:
Kongelig hoffotograf Peter Elfelt i Tivoli-
silhuetklip fra ca. 1928-30.*

Temanummer

Dansk Fotohistorisk Selskab
2000

4

Barn- og ungdom

8

Atelieret på Købmagergade 64

10

Atelieret på Østergade 24

36

Kongelig hoffograf

38

'Nellerødmanden' & Peter Elfelt

22

De 'levende billeder'

35

Elfelts mangfoldige aktiviteter.....

56

Elfelts personlige- og forretningsverden

58

Tidligere medarbejdere

68

Efterladte ejendele

70

Litteratur m.m.

Layout & redaktion Flemming Berendt

Forord

Den danske fotohistorie vrimler med interessante og spændende personligheder - en af dem var fotograf Peter Lars Petersen fra 1901 kendt under navnet Peter Elfelt, han virkede i perioden 1890 til 1931. Ingen anden dansk fotograf har efterladt et så omfangsrigt dokumentarisk billedmateriale. Det omfatter portræt- og gruppebilleder af det danske kongehus, fotografier af tidens personligheder: politikere, scene- og tribunekunstnere og byens originaler. Københavnske bybilleder til topografiske billedværker samt industriel reportage- og reklamebilleder.

Et særligt kapitel var hans 'Stereoskop-Galleri', datidens TV underholdning. Næsten 7.000 belærende, interessante og fornøjelige billeder fra hele verden blev fremstillet i perioden 1892-1930. Peter Elfelt var den første i Danmark, som optog 'levende' billeder i 1890'erne. Disse enestående reportageoptagelser af det danske kongehus stats- og dagligdags begivenheder er en kulturskat uden sidestykke - det blev endog til en lille seriøs spillefilm.

Som fotograf, forretningsmand, politiker og organisator var han en dygtig, foregangsmand, stridbar og temperamentsfuld. Ofte kom han i modvind, tit var han dominerende, men også med social forståelse. Vi skal i det følgende præsentere en mosaik af fotografier, fundet, lånt eller fået adgang til af personer inden- og udenfor Dansk Fotohistorisk Selskab. Peter Elfelt efterlod sig 4 indholdsrige udklipsbøger, samlet i årene fra 1875 til 1931 med titlen 'Scrap = Book'. Disse har være grundlaget for dette temanummer.

Peter Elfelt

(1866 - 1931)

Kongelig hoffotograf

Flemming Berendt

Fotograf Carl Rathsach etablerede sig første gang 1864 i Vimmelskaflet 34, København, men allerede året efter den 1. juni 1865 åbner han atelier på adressen Mørkegade, nuværende Østergade i Hillerød. Det velindrettede atelier med tilhørende forretning tiltrak mange kunder. Salg af håndfremstillede rammer og udførelse af småreparationer var med til at holde økonomien på fode.

Barn- og ungdom

Peter Lars Petersen kom til verden den 1. januar 1866 som den ældst fødte af en børneflokk på 12 i fæstningsbyen Helsingør, hvor han blev døbt i Sct. Olai Kirke. Hans forældre var Ane Marie Larsen (1845-1894) født i Kagerup og Hans Kjeld Petersen (1846-1914), hvis slægt var indvandret fra Holsten. I 1867 flyttede familien til Hillerød, hvor de levede i trange økonomiske kår. Peter måtte allerede i en alder af 8 år deltage i husstandens økonomiske opretholdelse samtidig med den obligatoriske skolegang på Hillerød Friskole, hvor han var nr.1 i 5. Klasse. I hele tre år arbejdede Peter som bud i en af byens købmandsforretninger, men den energiske, opvakte og kreative unge mand søgte en faglig uddannelse og større udfordringer, som kunne imødekomme hans evner. I forbindelse med de mange budture hændte

det ofte at Peters vej faldt forbi fotograf Carl Rathsachs (1839-1911) atelier i Mørkegade, hvor fotografens udhængsskabe trak som en magnet. De blev studeret med største interesse, og da Rathsach i foråret 1878 søgte en bydreng, slog Peter til. Med ét slag blev hans livsbane afstukket. Det skulle snart vise sig, at den unge mand ikke blot var et kvikt bud, men også interesserede sig lidenskabeligt for arbejdet i atelieret og mørkekammeret. Med stor frejdighed fremførte Peter derfor sit ønske om at blive oplært i fotograffaget. Carl Rathsach var ikke i tvivl om hans evner, og i maj måned samme år blev der indgået en 5-årig lærekontrakt. Hermed var den 12-årige unge Peter i fuld sving med en fotografisk uddannelse. Peters forældre indvilgede i, at sønnen, som det ofte var tilfældet på den tid, blev optaget i sin principals hjem.

Peter Lars Petersens far, droskekusk med cylinderhat, Hans Kjeld Petersen fotograferet i Københavns omegn omkring århundredskiftet. Stereoskopbillede: "Peter L. Petersen karton - serie København og Omegn".

Johanne og Carl Rathsach kom dermed til at præge hans opdragelse ikke mindst på det kulturelle område. Et varmt og inderligt venskab i familiens kreds udviklede sig, og kom til at vare livet ud. I 17-18-års alderen begyndte Peter L. Petersens at interessere sig for amatørteater hvilket på alle måder blev tilskyndet og opmuntret. I de to selskabelige foreninger Dana og Carmen, som arrangerede dilettantteater, spillede han elskerroller i adskillige julekomedier. Til fester og udflugter påtog han sig en lang række skuespilroller. Lysten til at optræde og agere havde han givetvis arvet efter moderen, som havde kulsvierblod i årene. Peter udstrålede stilfuld for nemhed, en særegen smuk profil, men også et heftigt temperament som til tider var en hemsko.

Uddannelse

Det varede ikke længe før den nye lærling deltog i allehånde sysler, som arbejdet hos en købstadsfotograf indebar. Carl Rathsachs beskedne atelier var ikke kun et sted, hvor der blev optaget højtidelige barnedåb- konfirmations og bryllupsbilleder samt visit- og kabinetsfotografier, man tog sig også af kamerareparationer m.m. Som reparatør havde Rathsach valgt den legendariske landsbysnedker Jens Poul Andersen også kaldet 'Nellerødmanden' hvis snedkerværksted lå i landsbyen Nellerød, hvor Peter naturligvis ret hurtigt blev præsenteret for snedkermesteren,¹ som umiddelbart følte et interessefælleskab med den unge lærling. Peter kom ofte på besøg hos den håndsnilde kamerakonstruktør, hvis værksted var som Aladdins hule. Allerede på dette tidlige tidspunkt øjner vi, ikke blot Peters respekt for Jens Poul Andersens veludførte og smukke kamerakonstruktioner, men også muligheden for at 'gøre forretning' med apparaterne. Deres gensidige interesse får senere den største betydning for dem begge.

Peter Lars Petersen som konfirmand.

*Jeg tillader mig at anbefale
ham på det bedste til
Deres Fotografier
1885. C. Rathsach*

De fem års læretid hos fotograf Carl Rathsach blev fundamentet for hans faglige kunnen og dygtighed, men han lærte også at omgås borgerskabet og medlemmer af den kongelige familie, idet Rathsach ofte blev kaldt til Fredensborg Slot for at fotografere de kongelige. Peter L. Petersen tilegnede sig under disse optagelser stor viden og ekspertise under fotograferingerne - mange år senere har han udtrykt sin glæde over, at have fået erfaring i at gebærdede sig på de bonede gulve. Grundlaget for en solid fremtid som portrætfotograf var hermed lagt, men det skulle også vise sig, at han havde andre evner i overraskende mangeartede retninger.

I 1883 aflagde Peter L. Petersen sin svendep prøve, som ud over den skriftlige og mundtlige eksamination, indeholdt fremlæggelsen af en række fotografiske opgaver med tilhørende fotografier. Et mindre antal eksisterer

¹ Objekt nr. 66/1994.

Den strenge men retfærdige fotograf Carl Rathschach i sit hjem, den gode cigar og spytbakken var fast inventar.

Konkurrencebillede optaget i Skævinge - præmieret i 1894 ved Dansk Fotografisk Forenings første konkurrence, hvor Peter L. Petersen, som den første får tildelt D.F.F.'s medalje.

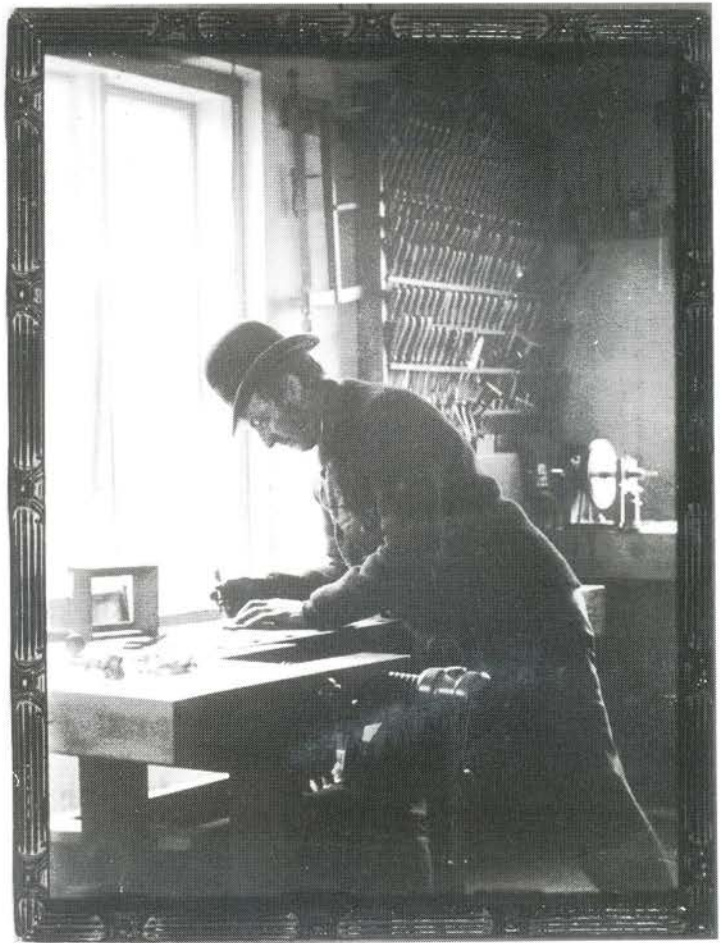
En for tiden dristig optagelse af 'Model ved Kullen' var blandt favoritterne på udstillingen.

Rekrut 1. Regiment 15. Bataillon, 3. Kompagni nr. 562.

"Som 19-årig mødte jeg tynd og bleg, med lidt af en Ejendoms-tornyster i Kastellet. Det sneede og blæste den første uge, saa jeg tilstaar, trods de unge Aar, at Snapsen varmede godt til Frokosten".

Jens Poul Andersen i sit værksted 1904.

endnu, og viser eksempler på fremragende fotografisk teknik og usædvanligt gennemført mørkekammerarbejde. Svendebrevet blev tildelt med højeste karakter, hvorefter lærermesteren Carl Rathsach med stolthed kunne anbefale den unge svend til sine fagkolleger. Det varede da heller ikke længe før den første ansættelseskontrakt blev underskrevet med en af hovedstadens førende fotografer, Johannes Petersen, (1845-1936)² hvis atelier lå på Nørrebrogade 12 i København. Da Peter L. Petersens mål var at etablere eget atelier, måtte der tjenes penge og spares op, han udviser derfor, lige fra begyndelsen af sit ansættelsesforhold stor energi på at gøre sin fotografiske indsats så lønsom som muligt. Johannes Petersen arbejdede meget med kulfotografiets specielle teknik,³ som Peter L. Petersen forbedrede, hvilket forøgede omsætningen væsentligt. Samtidig udvidede han sit forretningsmæssige samarbejde med kamerakonstruktøren Jens Poul Andersen, dette resulterede i, at der allerede i 1883 blev underskrevet en kontrakt med denne om eneforhandling af JPA's håndfremstillede 'Nellerod-kameraer'.

Rekrut P.E.

Den obligatoriske værnepligt måtte imidlertid afvikles, før han kunne tænke på at etablere egen forretning. I 1885 blev Peter Lars Petersen indkaldt til militæret 1. regiment 15. bataillon, 3. kompagni nr. 562. Soldatertiden passede på mange måder til hans gemyt for orden,

diciplin, og pligtopfyldelse. Rekruttiden var imidlertid en barsk omgang, som han ved en tale i Soldaterforeningen har beskrevet således:

"Enhver ung Mand, som tænker paa at bane sig Vej gennem Livet, mener eller mente ialfald i 1884 at det var bedst af have Soldatertiden fra Haanden saa tidligt som muligt. 19 Aar gammel mødte jeg tynd og bleg, med lidt af en Ejendoms-tornyster i Kastellet. Det sneede og blæste den første Uge, saa jeg tilstaar, trods de unge Aar, at Snapsen varmede godt til Frokosten. Der var nogle slemme Drengene blandt Kameraterne, alle ældre end jeg. Jeg endte med at blive Kammerformand, men ak, det var haardt at blive til "noget", naar man gav en Ordre blev man mødt med Tiltalen "Hvalp" og en Stovleknægt svævende over sit Hoved, det var nødvendigt at se bestemt paa den hidsige Kammerat, til Knægten langsomt sænkedes.

Marchturen om Sommeren paa den gamle skønne "Langelinie" var festlig, men naar vi naaede Fælleden med sine "Kokager", kunde det jo gaa haardt til, og uretfærdigt syntes det, naar Krabbe gav Stroppetur, fordi man kastede sig paa Maven, ved Siden af Kokagen, og derved

² Omtale i Dansk Fotografisk Tidsskrift, LVII, 1935, s. 54 og nekr. I D.F.T., LVIII, 1936, s. 63f.

³ I 1850'erne kunne man erstatte emulsionen med lysbestandige farvestoffer, f.eks. kul, med stor holdbarhed - omtalt som permanentbilleder.

Peter Lars Petersen under en genindkaldelse i 1893.

En „Borger“familie.

En Sømands Brud har Bølgen kær,
men bliver hjemme. Konen her
hun følger som en Jeanne d'Arc
sin Mand paa Ærens Mark.

O, Fremtidssyn, som skues her!
Den Tid, da Konen faar Gevær
og Stemmeret i By og Sogn,
og Manden — Barnevogn.

1. Regiment 15. Bataillon, 3. Kompagni hviler ud under en manøvre i midten af 1890'erne.

kom 1/500 Del Secund bagefter. Jeg var rasende over den Stroppetur, og det glædede mig, at en Tilskuer kritiserede den i Socialdemokraten. Socialdemokraterne, som bandede Soldatertiden, raabte dog Hurra for Kongen, og marcherede med Glæde de mange Mil, naar der rigtig blev "Krig" ude i Landet, baade i Rekruttid og Kantonnement. Selv om man levede af Lonningen 55 Øre om Dagen gratis Vand og Brød, ved vi, at en mere sorgfri Tid har vi aldrig haft, jeg mistede kun en Ting i Kastellet, nemlig Ejendomshylsteret. Vi onsker nu, at vore Sonner kunde faa en saadan Tid, lære at staa paa egne Ben, i deres Forhold til andre Mennesker, lære at lyde, kan man lyde, kan man hyde, siger det gamle Ord".

Soldatertiden blev imidlertid overstået og i 1888 blev Peter L. Petersen ansat hos en anden kendt københavnerfotograf Johannes Hauerslev (1860-1921) på Fælledvej 9. Denne eminente portræt- og prospektfotograf gav den vordende atelierejer yderligere nogle erfaringer, som skulle komme ham til gode senere i livet. Da hans mål og ambition var at kunne måle sig med de bedste, fik disse to 'lærepladser' en afgørende betydning for den høje fotografiske standard, han krævede af sine medarbejdere, men ikke mindst af sig selv. De mange tekniske finesser, bl.a. afvejning og blanding af kemikalier, arbejdet med fiksering og skylning, var et område, hvor intet måtte overlades til tilfældighederne, og blev derfor sat i højsædet. De lange tidskrævende procedurer var alfa og omega for et fint resultat. Fotografiernes holdbarhed og smukke glød kan helt frem til vor tid beundres.

Atelieret i Kjøbmagergade 64

Det første fotografisk atelier i T.F. Krarups ejendom på hjørnet af Købmagergade og Kultorvet. Manufakturhandlerens udstillingsvinduer vendt ud mod Købmagergade ved opgangen til atelieret.

I de følgende år var den unge fotograf ved at forme sit image. Altid nobel og ulasteligt klædt, en klar tydelig stemme var nogle af de kvaliteter man ikke burde være foruden, når ønsket var at etablere atelier, hvor kunderne kom fra det finere borgerskab, for slet ikke at tale om den kongelige familie. I slutningen af 1880'erne havde han lagt så mange penge til side, at tiden var moden til at etablere eget atelier. Efter nogen tids søgen fandt han en lokalitet, som havde en rimelig standard og husleje. Lokalerne bestod af de to øverste etager i en ejendom på

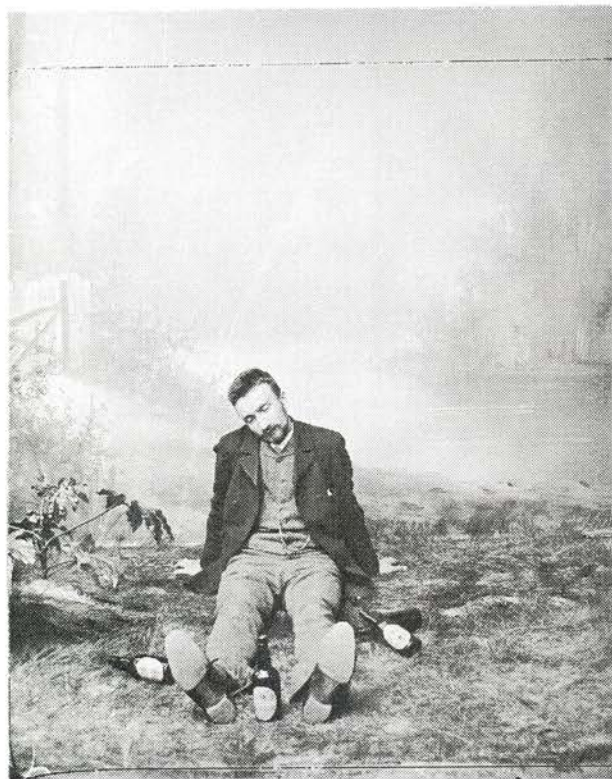
Kjøbmagergade 64, hjørnet af Kultorvet. Det økonomiske fundament var spinkelt og byggede i høj grad på gode anbefalinger fra hans tidligere arbejdsgivere - desuden lykkedes det ham, meget talentfuldt, at få økonomisk støtte fra ejendommens indehaver manufakturhandler C.E. Krarup, som havde en damekonfektionsforretning i stueetagen mod Købmagergade. Klædehandleren havde utvivlsomt set nytten af de mange atelierkunder, som ville passere forbi hans udstillingsvinduer.

Indvielsen af det 1. atelier skulle fejres. I baggrunden stående i profil Lars Peter Petersen. Til højre forrest hans hustru Anny Casparine.

Den noget yngre Karl Elfelt vil også gerne skåle på lykke og fremgang.

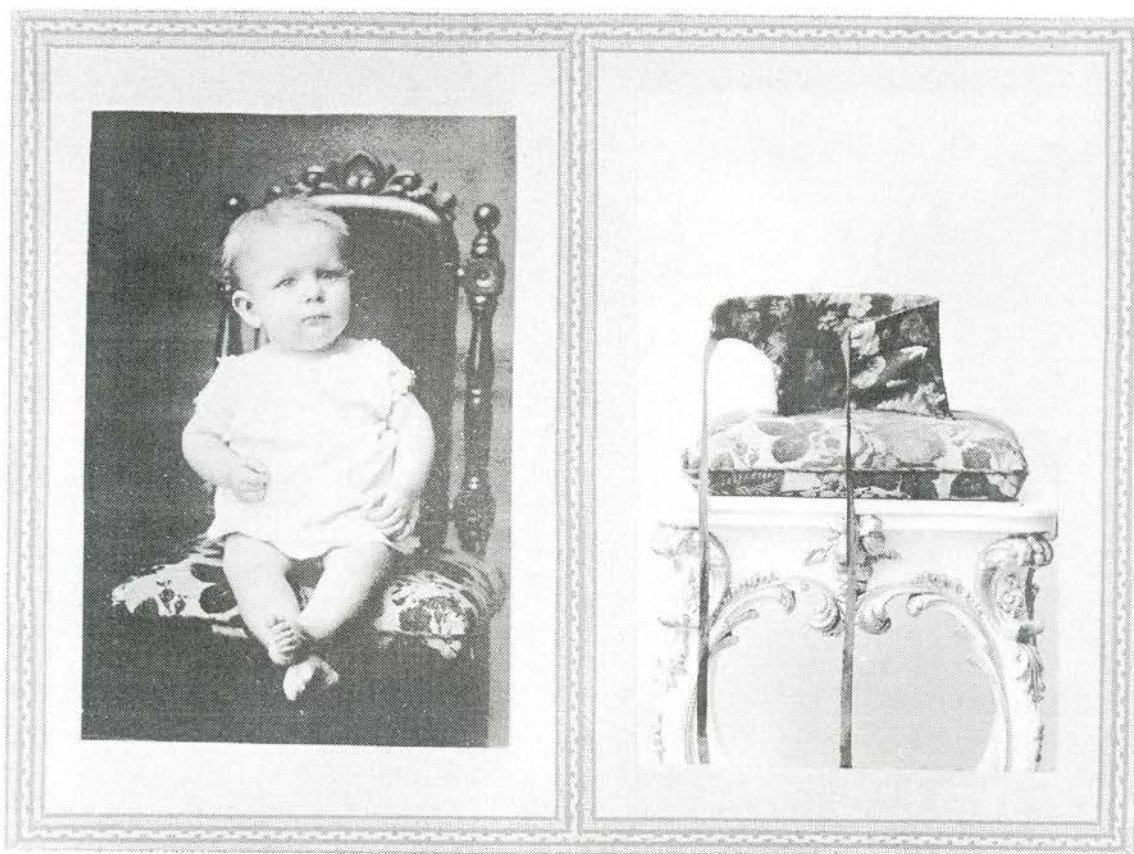
Indvielsen af det 1. atelier er overstået - fotografmesteren er blevet træt.

Et stort etableringsarbejde blev sat i værk. Mange dage og nætter blev brugt på at gøre lokalerne i stand med stor hjælp fra gode venner og hans to brødre Karl og Axel. Endelig oprandt dagen, hvor københavnerne gned deres øjne da flere hestevogne kom rumlende og holdt udenfor Købmagergade 64. Nok var fotografiets barndom overstået, men det var ikke hverdagskost at se en sådan samling af stativer, baggrundstæpper, palmer og podier, samt alt det andet sælsomme grej, som blev båret op ad trappen til de nyistandsatte lokaler på 3. sal og loftetagen.

Atelieret blev indviet med brask og bram den 1. maj 1890, hvor J.P.A.'s salonkamera nr. 1 stod klar til brug.⁴ Festlighederne blev heldigvis foreviget af den nyetablerede fotografmester. Der gik ikke mange dage før kunderne begyndte at melde sig. Atelieret blev hurtigt kendt af byens middelklasse, men efterhånden som hans veludførte visit- og kabinetsbilleder udstilledes i forretningens udhængsskabe blev kundekredsen yderligere udvidet til også at omfatte det bedre borgerskab fra det indre København.

Hovedstaden havde på dette tidspunkt over 80 portrætfotografiske atelier, heraf ca. 30 i bymidten. Konkurrencen var hård, men langsomt og sikkert lykkedes det at fastholde publikumstilgangen - således blev første kvartals omsætning på over 1.000 kroner! Peter L. Petersen satsede på portrætoptagelser og gruppeoptagelser indtil 32 personer samt børnefotografering. Børnefoto-

⁴ Salonkamera nr. 140, 1890. Danmarks Fotomuseum.

Børnepude „Elfelt“

meget praktisk til Hjælp ved Fotografering af smaa Børn.

- Nr. 6110 Til Fastspænding ..... Kr. 10.—
 Børnepuder leveres i andre Udførelser efter Specialliste.
 Nr. 6111 Faareskind, hvide, prima islandske, pr. Stk. .... Kr. 10.—

grafering kan som bekendt være en vanskelig opgave. Men dette havde den idérige fotograf fundet en løsning på. For at lette optagelserne af de urolige unger, opfandt han en såkaldt 'Børnepude'. Puden var forsynet med et stift bælte til at spænde under barnets tøj, derved kunne det mest urolige barn indtage en, som han reklamerede med, "oprejst, fri og utvungen Stilling". Det skulle i øvrigt vise sig at Børnepuden blev en god salgsartikel til kolleger over hele landet. Det varede da heller ikke længe, før den 'fremstormende' fotografmester fik brug for nogle hjælpende hænder. Peter L. Petersens to brødre tiltrådte den 1. Juni 1890. Den første skulle tage sig af atelierets mørkekammer øverst oppe under tagryggen, her var der trangt og fremfor alt, ikke ordentligt isoleret. Om sommeren brændende varmt, om vinteren hundekoldt. Den anden broder skulle tage sig af udendørs reportage- og senere kinooptagelser. Han var også den, som besøgte firmaer og private, som ønskede fester, udstillinger eller større sammenkomster fotograferet.

Barnet ville utvivlsomt 'kuldsejle' hvis ikke børnepuden var bragt i anvendelse.

I dette fotografiske arbejdsværelse, med stejl taghældning, fra det 1. atelier ses tre kvindelige medhjælpere, alle iklædt sorte eller mørkegrønne bomuldskitler. Til højre ligger to klappammer til kontaktkopiering af 20 x 24 cm glasplader. Medhjælperen til venstre er ved at klargøre et bad, sandsynligvis et tonfiksersbad. Medhjælperen i midten arbejder med en klappamme, idet man ser rammens to arme med bladffedre til venstre for medhjælperen. Damen til højre er ved at behandle eller tone et fotografi i en skål. Under bordet ses diverse skåle til arbejdet. På hylderne til højre ses de forskellige bade, som kunne komme på tale til opnåelse af diverse farvetoner i de færdige billeder. Arbejdet med de såkaldte udkopieringspapirer kunne foregå i dæmpet dagslys. 1896.

I en såkaldt 'magnesiumgruppe' afprøvede fotografmesteren omkring århundredskiftet brugen af magniumafbrænding. Familie og personale blev samlet og udsat for diverse 'prøvelser'. Forrest til venstre sidder mester selv. Han sidder på knæ på en stol og støtter med højre fod på gulvet. Måske er det ham selv, der har sat magnesiumlampen på tidsudløsning?. Damen til venstre med den sribede bluse er frk. Elisabeth Mürer, som blev ansat i 1896 som retouchose og koloreringsekspert.

På bordet til højre står en 'tralle', en holder til glasplader. På hylden ovenover en spritbrænder. Den høje retouchstol står i nederste stilling. På væggen over stolen ses stålinkel- og linial til beskæring af billeder. En række færdigmonterede billeder står opstillet på bordet. På bagvæggen over bordet ses en række håndværktøjer beregnet til brug ved indramning af fotografier og montagearbejde samt en varmeklæbepresse til gas.

Peter Lars Petersen siddende i sit atelier 1893. I baggrunden Jens Poul Andersen salonkamera nr. 140 fra 1890. Format 24 x 24 cm med isat optik: E. Suter, Basel Rapid Portræt Lens No. 5. F. 3,75, No. 31445 med jalousilukker. Samling: Nationalmuseet, deponeret på Danmarks Fotomuseum.

Retouch- og arbejdsrum. I baggrunden er en medhjælper ved at foretage negativ retouch i den karakteristiske retouchpult. Han må, idet tagvinduerne sidder meget højt, benytte en høj stol med skruesæde. I en karnap til højre sidder en kontordame og arbejder. Foran hende står en magnetotelefon. Der er indlagt elektricitet. Et loftarmatur er forsynet med en af de gamle pærer med spids udsugningsstuds. Over bordet er monteret en kviksølv- eller kullampe til kopiering i den mørke tid. På bordet til venstre ses en gasinstallation, rimeligvis beregnet til opvarmning af klæbepressen. Bag klæbepressen ses en vandkedel, der står på et gasapparat. 1896.

nemlig hos:

Peter L. Petersen.

64, Kjøbmagergade 64.

Obs. Specialitet: Forstørrelser efter Cabinets og Visitskort; — enestaaende Udførelse her i Landet. — har slet ingen Konkurrence paa det Omraade

Obs. Der er kun een Peter L. Petersen i Kjøbenhavn.

Lad Dem ikke bedaare

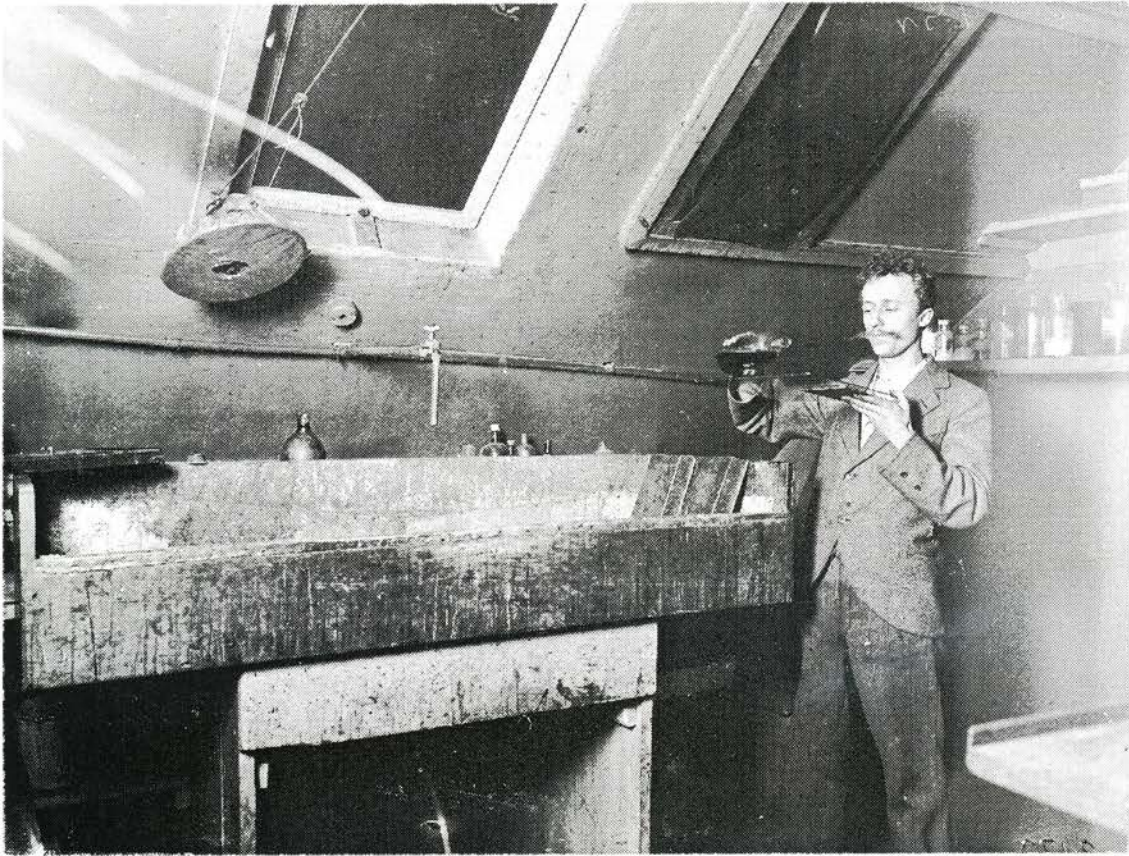
af de mange lovende Annoncer i Bladene om

Prisbillighed paa Fotografier, ←

men husk:
at der er kun eet Sted i Kjøbenhavn, hvor virkelig Prisbilligheden er forenet med Levering af

dygtig udførte og holdbare Billeder,

En prøveoptagelse med magniumsllys fra 1892. Vi ser Elfelts 10 år yngre bror Karl Kristian Petersen. Den store vask til venstre i billedet er fremstillet af træ, og forsynet med en blyføring. Man ser den ombukkede kant, hvor blyet er hæftet med som. Vasken hviler på et enkelt træstativ, som i hast er blevet tømret sammen så vasken kunne komme op. Lige over vasken ses vandhanen med påsat gummislange. Hanen er af den type, der var enerådende omkring 1930'erne. Den er karakteristisk ved, at have en indvendig fjederanordning, som automatisk lukkede for vandet, når man slap hanen. Hanen skulle drejes højre om for at åbne for vandet. Til venstre for hanen ses den gamle roset til gasbelysningen. Selve gasrørerne er fjernet, og man har nu elektrisk lys i dette mørkekammer. Lampen til venstre har en metalskærm, hvor man har laqt farvet papir omkring, varmen fra lampen har dog brændt hul i papiret. Mørkekammeret er afskærmet med en fast tildækning af det venstre vindue, medens det højre er forsynet med en glideafskærmning, så man kan lukke dagslyset ind.

Man kan se at Karl normalt ikke arbejder i mørkekammerne, idet han er iført jakke, og optagelsen er derfor en ren "paradeoptagelse". Han er ved at gyde en væske ud på en glasplade. Det kunne se ud som om det drejer sig om en kolloidumplade, men flasken er ikke beskyttet af sort papir. Det er derfor mere sandsynligt, at det er en harpiksterpentinblanding, som altid blev påført pladerne før negativretouschen kunne udføres. På hylden bag Karl ses adskillige glasflasker med kemikalier og opløsninger. De sidstnævnte opløsninger opbevares i de dyre flasker med glasprop for at opløsningerne ikke skulle ødelægges af luftens ilt.

Endnu en prøveoptagelse med magniumsllys i kopimørkekammeret. Der er opsat elektrisk armatur på skråvæggen bagest i billedet. Det relativt smalle rum er blevet benyttet til ilægning af kopipapir i kopirammer, samt til fremkaldelse af det belyste papir.

Det eksploderende magnesium spreder sine gnister ind i optagelsens venstre side, hvor en lærling eller arbejdsdreng er ved at stille nogle skåle eller kopirammer op ad venstre væg.

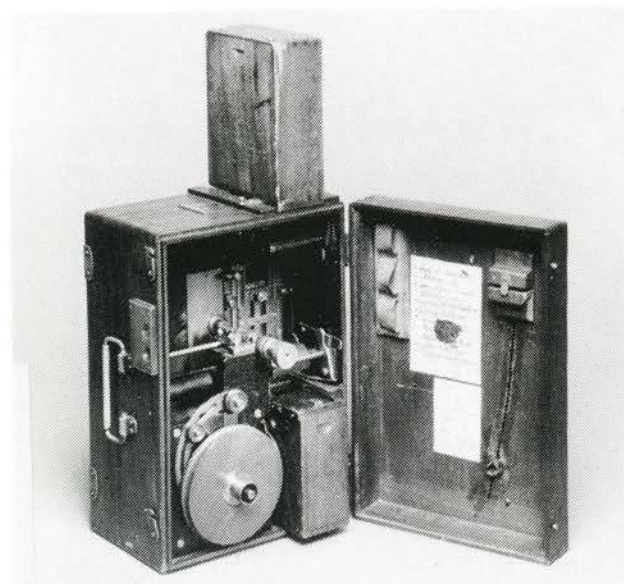
Fotografen til højre i billedet er iklædt en plettet kittel. Han står ved arbejdsbordet, hvor han er ved at klargøre en kopiramme. Nærmest kameraet ligger en lukket kopiramme til 30x30 cm plader. På den tid havde man ingen mulighed for at fremstille forstørrelser, den eneste måde var at kontaktkopiere pladen på fotopapiret.

Kopirammen af træer forsynet med fire svingarme, som låses ned på rammens forside, efter at glasplade, kopipapir, mellemlægspapir og træplade er lagt i rammen. For at skabe sikker kontakt mellem papir og glasplade skrues man forsigtigt de 12 vingede dorne ned mod træpladen. Hver svingarm har tre dorne. Kopieringen, der oftest fandt sted ved brug af dagslys, kan nu begynde, muligvis i et tilstødende lokale.

Fotografen eller medhjælperen i baggrunden er sikkert ved at fremkalde de kopierede billeder i skåle ned i vasken, som ses under skråvæggen. Til højre en række flasker, bl.a. én med tragt i halsen. Den tværgående vandledning til koldt vand - har et aftapningssted til venstre og til højre i vasken. På bordet står en række plader parat til kopiering - ordresedlerne er placeret foran - på væggen ses en række hjælpemidler bl.a. en langhåret blød børste til at fjerne støv på pladen før kopipapiret lægges i. På hylden under arbejdsbordet ligger endnu fire kopirammer.

Alle de her viste visitkortbilleder er optaget af Peter Lars Petersen. De første to er fra 1890'erne - resten er fotograferet indenfor ca. 5 år. Det er tydeligt et udsnit af arbejder- og middelstanden, som har frekventeret atelieret.

Kinooptager 'JPA nr. 252'. Apparatet som gav Elfelt muligheden for optagelse af de enestående 'levende billeder' allerede fra 1897. Danmarks Fotomuseum.

Paris og Brdr. Lumière

I december måned 1895 skete der noget ude i den store verden, som straks vakte Peter L. Petersens nysgerrighed - nyheden kom fra Paris, fotografiets fødeby. Brødrene August og Louis Lumière havde præsenteret deres opfindelse 'de levende billeder'⁵ i byernes by. Nyheden spredtes ud over hele den civiliserede verden. I København havde man godt nok året før oplevet 'bevægelige' billeder i Edisons Kinetoskop, og rigtige film blev forevist den 7. juni 1896 af Vilhelm Pacht i hans panorama-biograf på Rådhuspladsen. Den 10. juni overværede kong Christian IX med familie en forevisning, "*Kongefamilien morede sig dejligt*" noterede pressen. Peter L. Petersens nysgerrighed blev yderligere stimuleret, og da han var hurtig til at opfange tidens signaler, var han allerede i forsommeren 1896 på vej til den franske hovedstad for at erhverve sig et kinematografkamera. Brdr. Lumière ville imidlertid kun licensudleje kamera og spillefilm, men det lod ikke til at kve den energiske fotograf, han henvendte sig til Lumières konstruktør ing. Carpentier, bestilte et apparat og fik det leveret i København. Apparatet kunne både optage og fremvise film. Hos Jens Poul Andersen i Nellerød fik han nu fremstillet en forbedret kopi. Kinooptageren blev leveret i 1897, hvor han, som den første i Danmark optog en 31 sekunders film, '*Kørsel med Grønlandske Hunde*', med kolonibestyrer Fischer som slædekusk. Den korte sekvens viste en slæde, der i snevejr blev trukket rundt i Fælledparken - udstyret var hermed afprøvet. Efter den vellykkede filmoptagelse ansøgte Peter L. Petersen kongehuset

om ret til at titulere sig: kgl. hoffotograf. Dette blev imidlertid afslået med den begrundelse, at han var for ung. Den energiske fotograf satte dog ikke sit lys under en skæppe - nu ventede han kun på de næste chance.

Den royale kontakt

Trods sin ungdom var Peter L. Petersen ganske hurtig til at indynde sig i de rette kredse, noget som ikke var så ligetil på den tid. Man skulle helst have mange penge, stor anseelse eller det man kalder 'fanden til oldemor' det sidste havde han heldigvis ikke, men han havde pli, han var flot, belevet og som digteren H.C. Andersen siger: "*Han kunne tale godt for sig*". Det var sådanne dyder han behændigt spillede på, og det lykkedes ham, gennem sit venskab med prins Valdemars ægtefælle, den excentriske prinsesse Marie, at få fotografiske opgaver inden- og udenfor de royale gemakker. Hans elegante og stilfærdige noblesse blev adgangstegnet til kongehuset, et forhold som kom til at strække sig fra de såkaldte 'Fredensborgdage' til langt op i vor tid. Det begyndte med små opgaver, men da de løstes på en tilfredsstillende diskret måde, henvendte de kongelige herskaber sig oftere og oftere. Den første fotografiske bestilling blev tilbudt i 1892. Anledningen var Kong Christian IX's og dronning Louises guldbryllup den 26. maj samme år. Opgaven blev løst på bedste manér, selv om andre, bl.a. Sophus Juncker-Jensen, for næsen af Peter L. Petersen, optog det flotteste billede af bryllupsprocessionen på Højbro Plads.

Næste chance kom den 10. september 1899, hvor Peter L. Petersen blev anmodet om at forestå de fotografiske optagelser ved kong Christian IX's statsbesøg af fyrster fra hele Europa, deriblandt zar Nikolaj II fra Rusland, på Bernstorff Slot udenfor København. Omkring middags-tid, efter at de kongelige havde indtaget dagens frokost, var man klar til den obligatoriske gruppefotografering. De kongelige havde taget opstilling i parken og på trappen. Peter L. Petersen og broderen Karl havde ved samme lejlighed medtaget 'Nellerødmandens' nykonstruerede filmkamera. Karl begyndte at dreje på kinooptagerens håndtag og apparatet snurrede lystigt, lyden blev opfattet af zar Nikolaj II som udbryder: "*Han tager levende billeder!*"

Glasdøren åbnedes fra havestuen, hvor de kongelige havde indtaget frokosten. En skare muntre børn, prinsene Axel, Aage og Viggo iført matrostøj, samt den russiske zars sommerklædte døtre, myldrede ned ad trappen for at placere sig på de nederste trin. Derefter fulgte skyndsomt 'Europas svigerfader', Christian IX, den engelske prinsesse Alexandra, prinsesse Marie, kejserinde Dagmar, kong Georg af Grækenland, prins Valdemar og prinsen af Wales, den senere kong Edward VII af England. Sidst kom den russiske zar. Det fyrstelige selskab

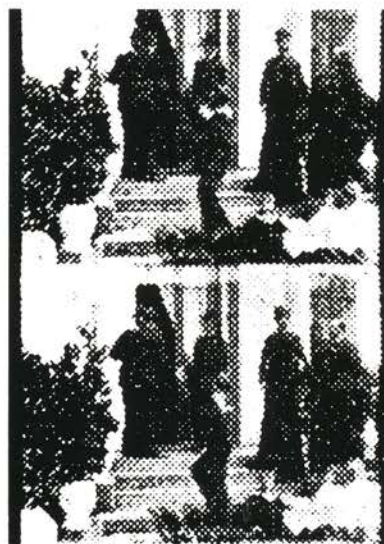
⁵ Objektiv nr. 71, s. 66.

Elfelts bror Karl er ved at gøre klar til en lignende optagelse i gården på Fredensborg Slot i 1901 med en JPA kinooptager. Stereoskopisk optagelse.

gik ud på græsplænen, hvor man gemytligt fremførte en løssluppen familiescene foran det snurrende filmkamera. Alle morede sig kongeligt. Prins Nikolaj af Grækenland sprang buk over zarens børn, kong Georg hoppede op i luften for at blive set og slog hatten af prins Valdemar alt medens zar Nikolaj løb op og ned ad trappen. Børnene skreg og lo af fuld hals. Prins Valdemars drenge var ved at klaske deres får på et sted, som på den tid var ganske unævneligt. På mindre end 39 sekunder blev filmen kørt igennem apparatet. En enestående historisk begivenhed var fastholdt på 13 ½ meter film for eftertiden, og Danmarks første royale reportagefilm var optaget!

Den 2. november havde filmen premiere i Panorama Hafnia, wienervogne og landauere holdt i rækker foran biografen - alle ville se og opleve de kongelige 'udskejelser' på den 15 meter lange filmstump med titlen 'De kongelige skal fotograferes'. Tre kopier blev slidt op. Peter L. Petersen var dog skandalen nær, filmen var blevet forevist uden kongelig tilladelse. Han blev kaldt til hoffet, hvor en undskyldning måtte fremføres. Den ydmyge filmfotograf forsikrede at optagelserne var aldeles harmløse, og bad om tilladelse til at forevise dem i Bernstorffs Slots store havesal i overværelse af kongen, kejserinde Dagmar, prins Valdemar, prinsesse Marie samt det øvrige hof. Prins Valdemar bad om at få filmen kørt baglæns, herved viste det sig at havedørene på slotet virkede som en kæmpemæssig støvsuger, der sugede hele forsamlingen ind med stor hastighed - alle morede sig højlydt. Fotograf 'Petersen' blev komplimenteret for optagelserne, hvorefter det blev meddelt, at filmen dog ikke måtte vises i udlandet. Peter L. Petersens lykke var

Den berømte filmstrimmel!

Hoffotograf Peter L. Petersen har søgt Tilladelse til at kalde sig Peter Elfelt.
Dagspressen.

Navneforandring.

Hof-Fotografen tog Petersen a',
Thi dette »Petersen« drillede.
Her Peter Elfelt ser vi i Da!
Som Petersens levende Billede

gjort. Endnu en ansøgning til kongehuset om at måtte erhverve titlen kgl. hoffotograf blev hermed imødekommet. I hoffets meddelelse hed det: "Prædikat. Under 22de Februar 1901 er der allernaadigst tillagt Fotograf Peter Lars Petersen i Kjøbenhavn Prædikat af Kongelig Hoffotograf".

Navneforandring

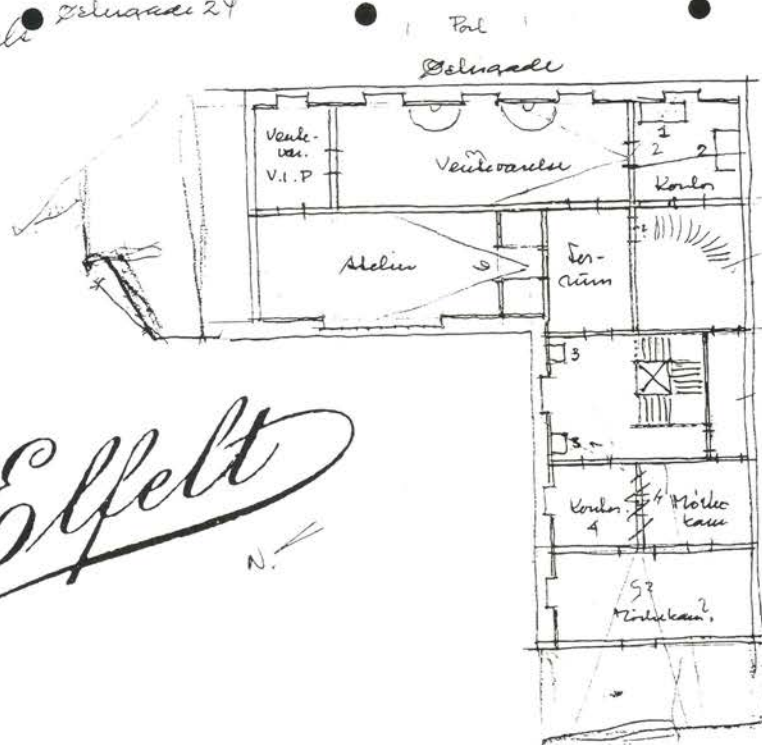
Fotografmester Peter Lars Petersen var ekspert i at iscenesætte sig selv på utallige områder ikke blot reklamefremstød, men gennemført selvpromovering som f.eks. på nationale mærkedage, her forstod han at gøre sit firma synligt. Konkurrenterne var også mange, de var dygtige, misundelige og hensynsløse. I slutningen af århundredskiftet var der således tre kendte portrætfotografer med efternavnet Petersen, det måtte der gøres noget ved. Den nu 35-årige Peter Lars Petersen kendte svaret: han ansøgte om navneændring.

Den 14. November 1901 fik han bevilling til at føre familienavnet: Peter Elfelt⁶

⁶ 5 af hans elleve søskende valgte tillige at tage navneforandring - således var der i 1950, 15 personer med navnet Elfelt.

Atelieret på Østergade 24

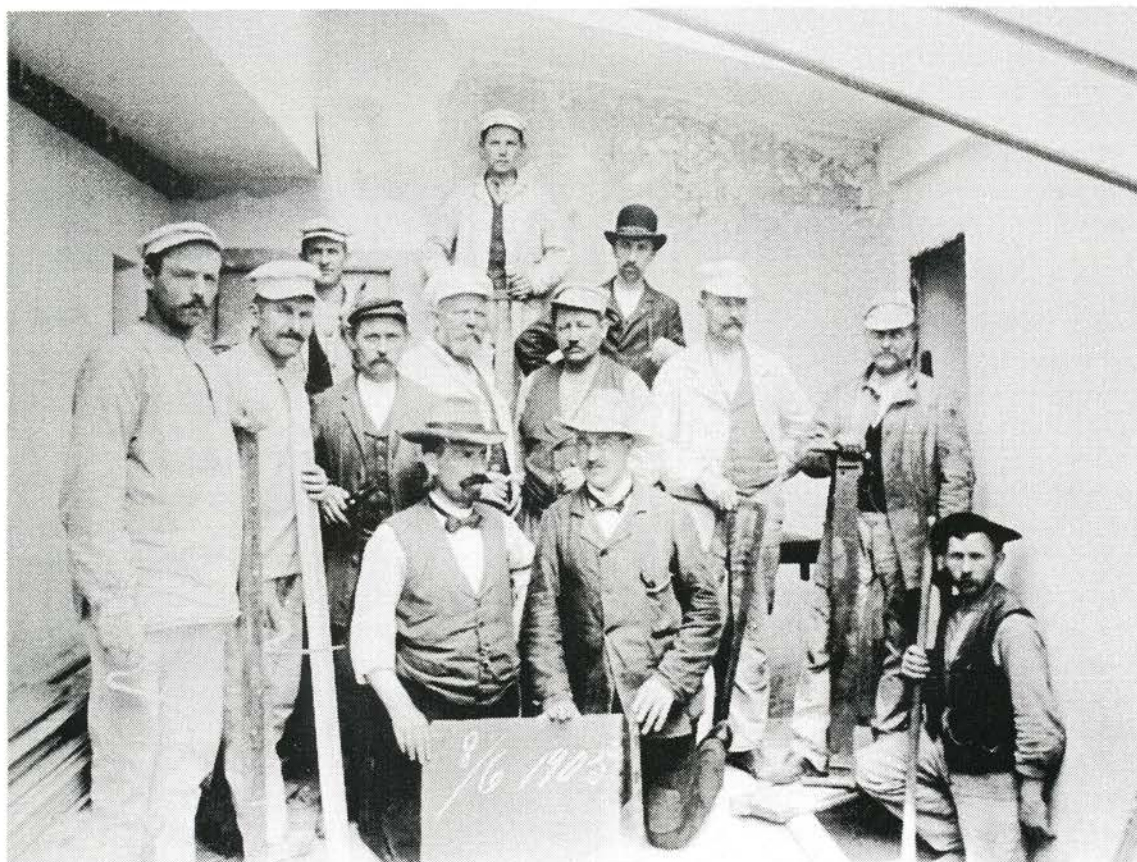
Effelt Østergade 24

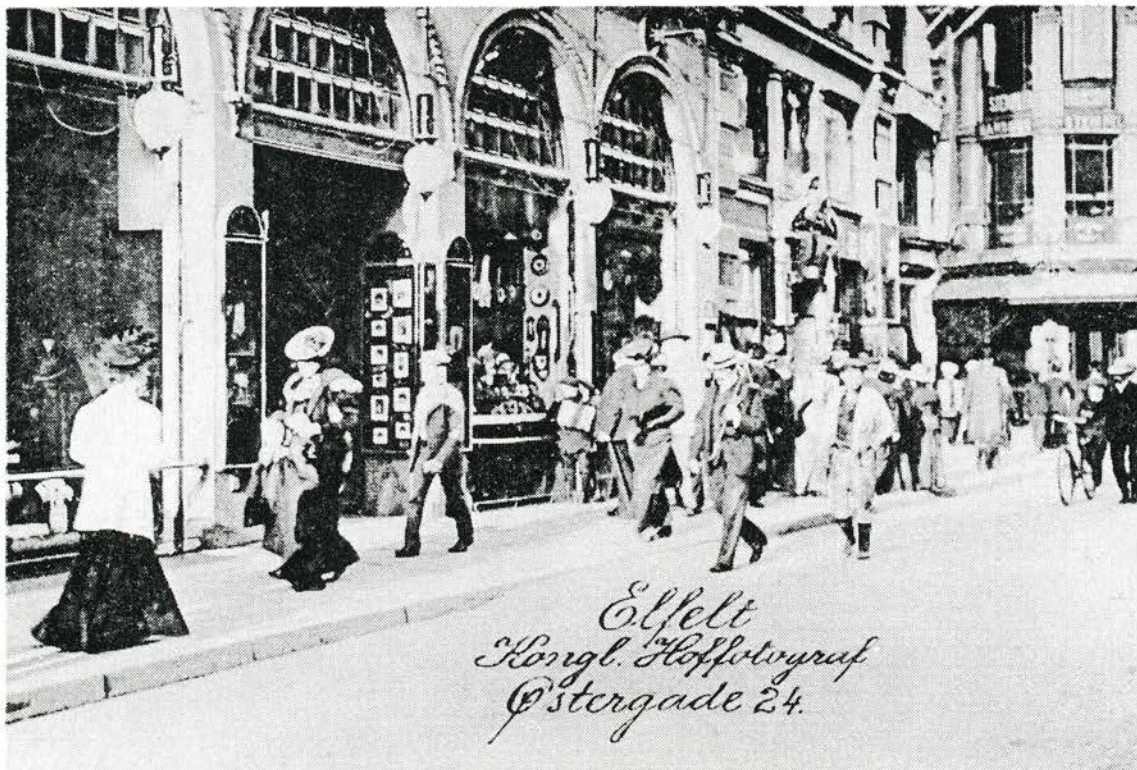
- 1. Sandt li
- 2. Peder Effelt
- 3. Religiøs (Pile-damer)
- 4. fra Weile

Effelt håndtegning - 1930-35

Tegning af atelieret på Østergade fremstillet i ca. 1930-35 efter hukommelsen.

Entreprenøren, arkitekten og håndværkerne forevigt kort tid inden atelierets indvielse.

En pompøs indgangspassage, med udstillede fotografier, førte borgerskabet ind til en elevator med dobbelt smedjernes - direkte op til to elegante venteværelser.

Der var nu gået 11 år og arbejdsbetingelserne i atelieret på Købmagergade var efterhånden blevet ringere og ringere, særligt forholdene i mørkekammeret var så elendige, at personalet klagede over den trange plads og de manglende udluftningsmuligheder i sommermånederne. De mange kunder måtte desuden til tider vente ude på trappen. Peter Elfelts udnævnelse til kgl. hoffotograf satte derfor yderligere skub i hans planer om udflytning til større og bedre lokaler nærmere Københavns hovedstrøg. Adskillige lejemaal blev inspiceret, og da to etager blev ledige i etatsråd Morescos elegante ejendom Østergade 24, slog Elfelt til. Beliggenheden var perfekt, 100 meter fra Kgs. Nytorv og Magasin du Nord. En værdig indgangsportal med plads til store udhængsskabe, elevator med dobbelte smedjernesdøre førte kunderne direkte ind i forretningens ekspeditionslokale på 3. sal, hvor man blev henvist til flere elegante venteværelser.

En indvielse

Endnu engang fik hans lederevner mulighed for at udfolde sig. Denne gang dog med professionelle håndværkere. Arbejdet var ret omfattende bl.a. indstilling af tilstrækkelig strøm og vand, men omsider nåede man vejs ende og den 21. juni 1905 kunne Peter Elfelt indbyde den københavnske presse til reception med manér. I

etablissementets største lokale bød den succesrige hoffotograf velkommen, hvorefter atelierets fortræffelighe-der blev fremvist. Ved de festdækkede borde serveredes champagne og kransekage. Den følgende dag skrev avisen Dannebrog:

"En mere elegant og stilfuld Udstyrelse end den, Hr. Elfelt har givet disse Lokaler, skal man lede længe efter, alt er gennemtænkt, indrettet med Smag og Omhu, og det ydre Arrangement sammenstemmer saaledes i et og alt med det centrale i Virksomheden, selve Fotograferingen. Skulle vi sige Hr. Elfelt en Kompliment, og det er der Anledning til, skulde det være den, at han hører til blandt de bedste Fotografer. Hans medfødte og gennem Aarene udviklede kunstneriske Øje præger i højeste Grad hans Arbejder; ganske særlig forstaar han som Portrætfotograf netop at faa det karakterfulde og smukke frem; han ser med Kunstnerens Øje og forstaar fuldt ud at udnytte den fotografiske Teknik, i hvilken han er en Mester".

Atelierets ialt 15 værelser omfattede foruden de overdådigt udstyrede venteværelser med klaver og bibliotek, et smagfuldt udstyret omklædningsværelse med toilet og rindende vand. Arbejdslokalerne var udstyret med tidens nyeste tekniske frembringelser. Mørkekammeret, som

Billedet er optaget fra døråbningen ind til det rum, som medens Elfelt levede var hans kontor, og hvor Elisabeth Mürer sad og kolorerede fotografier samt virkede som hans sekretær. Hendes minutiose smukke håndskrift ses på papirer som Elfelt efterlod sig. Da dette billede blev taget, såvel som de øvrige i 1935 brugtes Peter Elfelts kontor af fru Weile, der herfra kunne gå ind og byde kunderne velkommen.

Elfelt · ØSTERGADE · 24 ·
KJØBENHAVN · TELF: 425.

Fotografiske Artikler.

Forstørrelsesanstalt.

Eneforhandling af J. P. Andersens Kameraer.

Objektiver fra alle Fabrikker leveres.

Stereoskopkasser. Stereokopsamling 6000 Nr.

Glasstereoskopkasser. Lysbilleder.

Lysbilledapparater leveres.

Kinematografer.

Films.

—
Telefon 425.

stod direkte i forbindelse med atelieret var næsten 15 meter langt. Et særligt retoucheringslokale, hvor medarbejderne i ro og mag kunne udføre deres 'pillearbejde' - her manglede intet.

 Elfelt ØSTERGADE 24
KJØBENHAVN TELF 425 4 1 100

til Redaktionen af:

Efter at jeg, paa Grund af Ejendommens Ombygning er fraflyttet Købmagergade 64, hvor jeg i Aaret 1890 begyndte min fotografiske Forretning, har jeg nu installeret denne i meget udvidede og fuldt moderne Lokaler, i Morescos Ejendom, Østergade 24.

Jeg vilde være den æ/ Redaction meget forbunden, om den ved en Medarbejder vilde gøre mig den Ære, at tage mit nye Atelier, med tilhørende Saloner og Arbejdsværelser i Øjsøvn, Lørdag den 21de dt.

Kl. 1. Form.

Arbeddiget

Elfelt

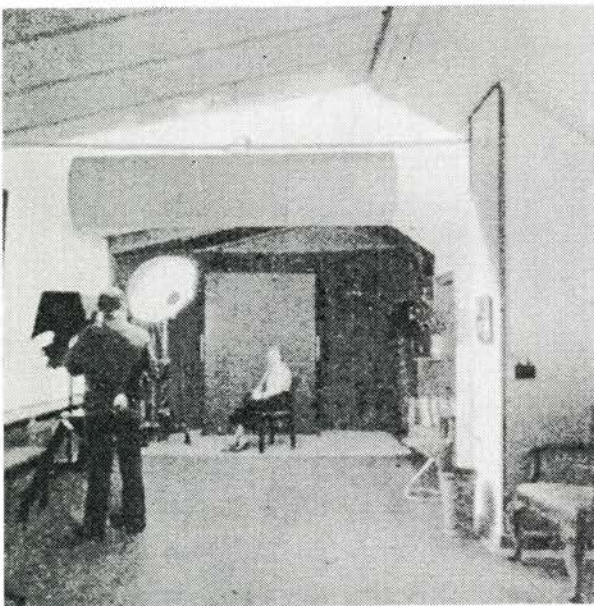

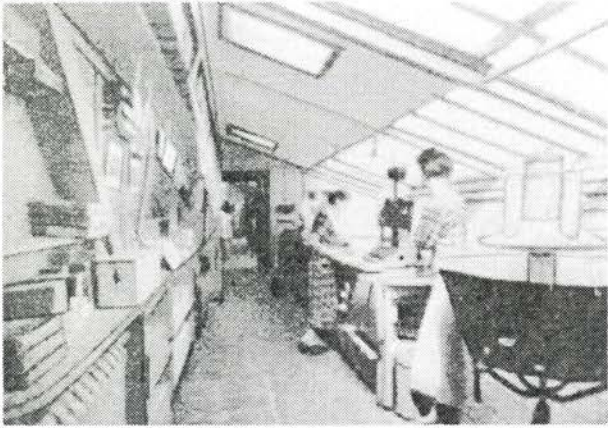

Det store venteværelse, hvor en kunde, den siddende dame med sølvræv over skulderen er blev bedt om at tage plads i sofaen, medens assistenten har hentet kundens prøvebilleder. Assistenten bliver høfligt stående for ikke at virke anmassende, men har i øvrigt en prislise i sine hænder. På det lille runde bord er der på midten anbragt en vase med blomster. Væggene i rummet er tæt besat med fotografier i rammer. Dette er naturligvis gjort for at kunne bestille rammer samtidig med billederne. En del rammer er ovale, lige bag den siddende kunde, findes en svær dobbeltramme med billeder af kong Christian X og dronning Alexandrine, for at pointere, at her sad man i hoffotografens venteværelse. Nærmest i billedet ses en optagelse fra Det kgl. Teater. Til venstre fører en dør, delvis skjult af et forhæng ind til selve atelieret. I højre side af venteværelset ses to runde sofaer, naturligvis beregnet til at kvinder i store kjoler, f.eks. brude, kunne hvile sig, uden at krolle kjolen.

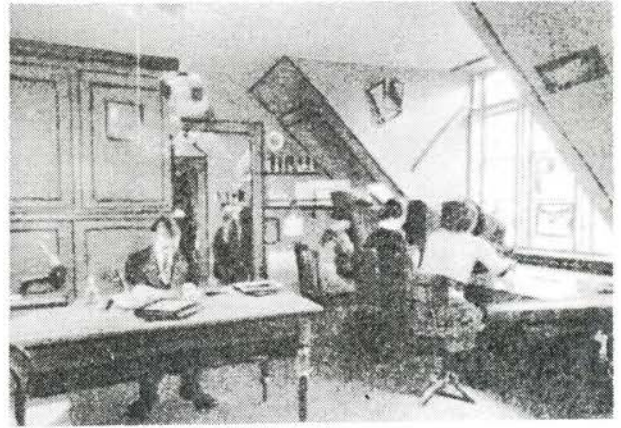
Rummet oplyses om dagen fra de to store vinduer, der er dækket af tynde hvide gardiner. Om aftenen eller om vinteren vil der være lys i krystalkronen i loftet, medens flere mindre lamper anbragt rundt om kaster et forsonende skær over hele sceneriet.

Billedet er fra det ene af de to atelier. Damen i stolen kunne være fru Weile, og manden bag kameraet muligvis Poul Johansen. Det kunne formodes, at hele opstillingen drejer sig om en prøve på et nyt lysarrangement evt. en nyindretning af atelieret. I loftet har man ophængt en såkaldt balje (en stor bred lysgiver med et antal 500 watts lamper). På gulvet mellem kameraet og damen i stolen står en flytbar lampe, enten forsynet med tre 500 watts lamper eller en enkelt 1000 watts lampe. Den er drejet ind mod atelieret for at kaste lys på området, hvor fotografen står. Var dette ikke sket ville han kun kunne ses i silhuet. Fotografen ville nok aldrig have stillet sig på så stor afstand, hvis det drejede sig om en portrætoptagelse, men måske har man villet give indtrykket af et knæstykke eller en helfigur, og måske se hvordan lyset tog sig ud ved en færdig optagelse. Fotografen holder på professionel vis sin højre hånd med bolden bag sin ryg således, at den der skal fotografes ikke kan nå at blinke med øjnene, når fotografen trykker på bolden.

Et af Atelier Elfelts arbejdsværelser mod gården i Østergade. Den store beholder til højre i billedet er muligvis en roterende holder til fremstilling af prøvebilleder. Fordelen ved dette arrangement var, at kviksølvlampen kunne hænge stationært over beholderen, man ser tydeligt den brede skærm under lampen. På den måde forhindrede man at det kraftige lys ikke kunne skære eleverne i øjnene. På bagvæggen af beholderen ses en enkelt klappamme. Det er rimeligvis et for tæt negativ, som skal have en ekstra lang eksponeringstid. Til venstre i billedet ser man lange hylder over radiatoren og en række skabe, på hylderne ligger klappammer parat til kopiering.

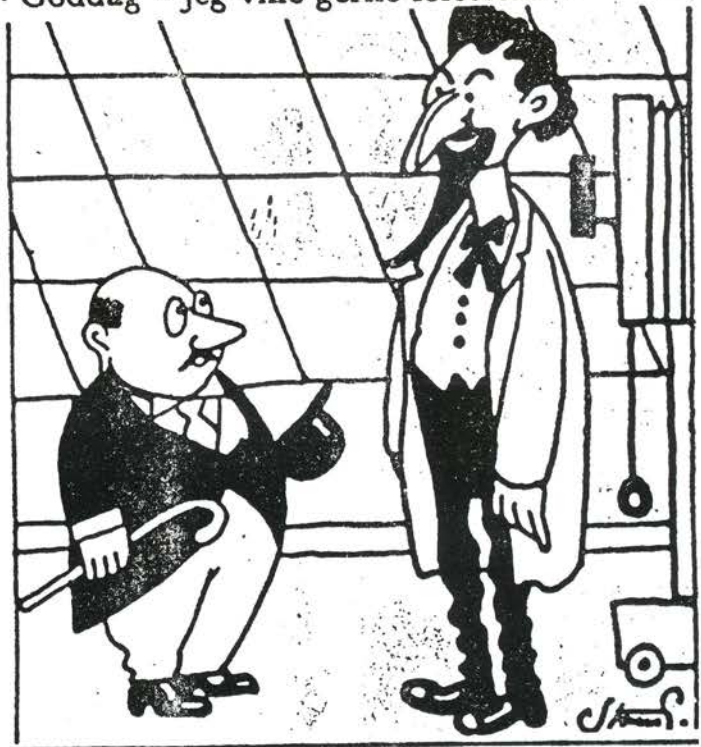
Et arbejdsværelse hvor vi ser tre damer travlt optaget af negativ retouch idet de benytter de karakteristiske retouch-skærme. Damerne sidder med ansigtet vendt mod vinduet for at få en jævn belysning af glasnegativet, som er anbragt i en rotérbar holder. Ved bordet i midten er en ung mand iført jakke og slips ved at montere billeder i kartonomslag. Til venstre for ham står en prægepresse, hvormed han til sidst forsyner kartonens nederste hjørne med en Elfelt-prægning.

• ØSTERGADE 24 •
KJØBENHAVN • TELF: 425.

Kgl. hoffotograf Peter Elfelt sad på bænken i en park, da en lidt sjusket fyr frittede ham ud om hans håndtering - HOFFOTOGRAF, sagde den noble herre. Den sjuskede tænkte lidt. Så sagde han: bliver man ikke meget 'trat' af at fotografere bajere altid?

• Goddag - jeg ville gerne forstørres!

Peter Lars Petersen med sit personale fotograferet i atelieret på Købmagergade i 1899. Fru Elisabeth Mürer forrest til venstre og de tre brødre, Peter, Kjeld og bagved Karl. Herren yderst til venstre er muligvis Justus Pettersson.

Fotografiet er optaget den 9. december 1910 evt. i atelieret på Østergade. På dette tidspunkt havde firmaet ca. 10 ansatte d.v.s. at ni personer må være inviterede - evt. til 'fagligt mode'. Damen i midten med den broderede bluse er frk. Elisabeth Mürer.

Skovture og faglige fællesmøder var den store forlystelse for fotografmestre og deres hustruer. Man kan tænke sig, at der på et møde i Nyborg, hvor dette billede er optaget i 1908 er blevet diskuteret priser og konkurrenceforhold - eller måske er der tale om deltagelse i en fotoudstilling. Den afslappede stemning, hvor en enkelt har smidt sig på maven foran gruppen tyder på, at billedet er taget i en frokostpause. To yngre damer er faldet for Peter Elfelts charme. Den ene lægger begge hænder på hans højre skulder, medens Elfelt har et fast tag om damens liv. En anden beundrerinde løfter hans stråhat og sender ham et strålende smil.

Årets firmaskovtur

Fotografer lever ikke af brød alene, derfor var årets sommerskovtur et personalegode som den den festglade Peter Elfelt nød i fulde drag, ikke mindst de unge damers selskab behagede ham særligt. Turen gik som regel til Nordsjælland. En af disse skovture har han beskrevet, med sædvanlig humor i et nummer af Dansk Fotografisk Tidsskrift:

"Mangen Deltager i Fotografernes Skovtur fortrod vist nok om Morgenen den 20. Juni, at han havde tegnet sig, for det saa ud til at blive et ganske gudsforgaaet Vejr akkurat et Vejr som det, man kan tænke sig Dreesen i Flensborg slikke sig om Munden efter. Imidlertid, Pengene havde man jo spenderet, og nu skulle man allenfals se at faa lidt for dem. Man kunne jo troste sig med, at naar det blev daarligt Vejr, ville der ikke komme overvældende mange kunder på 'Taganlægget' saa i den henseende var der jo ikke noget i Vejen for at være paa Skovtur. Naa, Vejret blev jo imidlertid skikkeligere end nogen Modersjæl skulle have tænkt sig i sine aller lysegrønneste Tanker. Kl. 3 om Eftermiddagen kørte Delta-gerne med brask og bram paa hele tre Vogne, og i det allersomdejlige Vejr, ud af Lyngbyvejen til Holte, og det kunne have været nok saa bra, som Svensken siger,

Så er vi på skovtur igen. Denne gang er det ikke fotografer, men en privat kunstnerisk sammenkomst, hvor Elfelt ofte var inviteret bl.a. også for at forevige de mange skønånder. Her gælder det en fest for den store skuespiller Olof Poulsen i en nordsjællandsk idyl. Den livsglade skuespiller ses halvt liggende i midten. Peter Elfelt skulle være herren med stråhat yderst til venstre.

eller rettere sagt: det kunne have været meget mer bra, som Svensken ogsaa siger, hvis der blot paa tre Vogne havde været lige saa meget Plads, som f.eks. paa fire eller fem. Imidlertid - maa man antage, at forsynets bestemmelse har været, at Fotograferne, navnlig paa den Dag, skulle slutte sig 'tæt' og kollegialt sammen. Uden videre Viderværdigheder naaede Karavanen Hotel Nyholte, da Klokken var ved det pas 5, og skiltes Foreningens Lemmer og gik fra hinanden for derpaa enten hver for sig eller i halve Dusin eller hele Dusin at gaa rundt paa Hotellets Territorium og gøre gale Streger. Nogle gav sig til at spille højre eller venstre Kegle - eftersom de var sindede til en enkelt Sportsmand gik i bøjedede Arme op ad en dertil indrettet Glatstang. Det var nu altsammen ingenting; den egentlige Fest begyndte først ved Bordet, hvor man foruden den legemlige Føde, som i parentes bemærket efter nogles sigende var al Ære værd ogsaa blev trakteret med forskellige mere og mindre let fordøjelige Aandrigheder i Form af humoristiske Vers, hvoraf særlig en paa Melodien: "Lott ist todt" vakte beundring. En samling Plader med paatrykte Sange gjorde stormende Lykke. Denne glimrende idé maatte selv de Vrangvilligste gøutere; men enkelte Skumlere fandt dog Udførelsen baade skør og plattenslageragtig. En snæver Sjæl blev forarget

over, at man havde anbragt Viser i en Wienerkrupfen, da han mente, at en samlet Nydelse af de før omtalte legemlige og aandelige Fodemidler nærmest maatte betragtes som Fraadseri. Ophavsmanden til denne Streg er rimeligvis gaaet ud fra det nok som bekendte Ord, at Mennesket ikke lever af Brød alene, men ogsaa af de mangeartede Stoffe, der kan anbringes i Brodet. Af disse Linier kan vist enhver Læser udlede den Slutning, at Fotograferne er et lystigt Folkefærd; men naar man tillige oplevede den Vidunderlighed, at et af Foreningens Medlemmer stod op og gav signe egne Sange en 'negativ Retouche', naturligvis kun for at opnaa en 'Forstærkning' i Virkningen deraf, saa maa man endvidere erkende, at der er Folk iblandt dem, som forstaar at overføre de faglige Snedigheder til andre Omraader. Den samme Mand havde forresten lavet nogle ganske udmærkede morsomme Tegninger omkring paa Spisesalens Vægge, og i det hele taget var han her som altid et af de mest oplivende Elementer ved fotografiske Sammenkomster. Taffelmusikken besorgedes af et efter sin Alder temmeligt raskt Klaver, undertiden assisteret af en Barnetrompet.

Men da Maden var sat til Livs, og Kaffen hældt ned ovenpaa, begav Foreningen sig til fods til Søllerød og vandrede her idyllisk 'ved Soen i den stille Aftenstund'.

Kongelig hoffotograf

Kong Christian IX ca. 1900.

Kong Chr. IX, forlæg til maleri til Landsmandsbankens direktion.

Prinsesse Marie 1893.

Prinsesse Ingeborg og Marie 1894.

I 1899 var der sammenkomst på Bernstorff Slot. Kongefamilien mange børnebørn er anbragt i første parket.

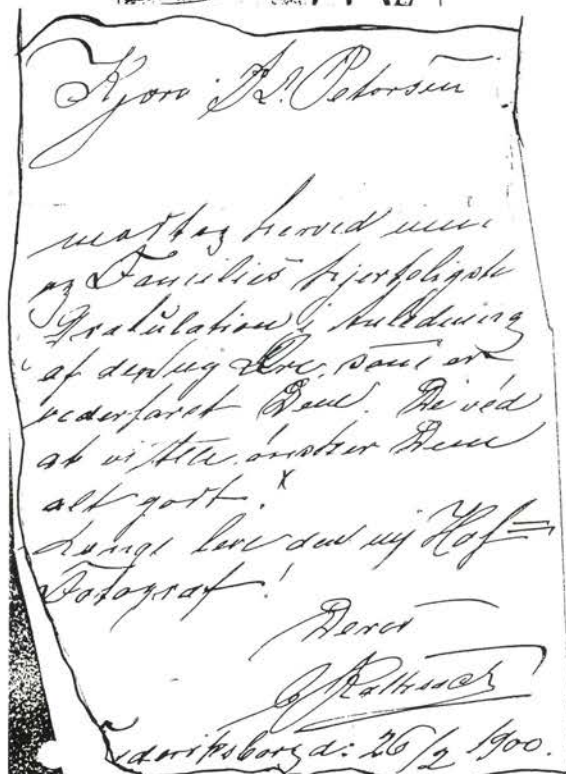

Royale mærkedage blev ofte fastholdt af den kgl. hoffotograf ved at kongefamilien tog opstilling på hovedtrappen til Fredensborg Slot. Her i år 1900.

Hoffotograf Peter Elfelt

Titlen kongelig hoffotograf gav prestige og økonomiske muligheder. Fra nu af blev 'Atelier Elfelt' løbende orienteret om hoffets mange officielle pligter, f.eks. fyrste- og statsbesøg. For at have tjek på de mange begivenheder ikke blot indenfor hoffet, men også udnævnelser indenfor hær og flåde, modtagning af ordensdekoreringer. Peter Elfelt fik efter århundredskiftet aftale med Rigsdagen, dvs. Lands- og Folketing om personfotografering af alle nye medlemmer, samt hvad der måtte skulle fastholdes af særlige begivenheder: udnævnelser, nedsatte komitéer og ikke mindst jubilæer. Man gjorde også flittigt brug af Den Blå Bog, Stat- og Hofkalender men ikke mindst dagens aviser. I National Tidende og Berlinske Tidende fulgte man nøje med i kendte personers udnævnelser, forfremmelser eller embedsmænd som fik overdraget poster i de styrende organer. 'Atelier Elfelt' fremsendte flittigt breve til disse personer - inviterede dem til gratis fotografering i Østergade, hvorefter man havde deres negativ i huset til evt. senere brug mod betaling.

Det er uhyre svært at afgøre hvilke optagelser som er foretaget af Elfelt selv - de fleste fotografier bærer et usvigeligt præg af officiel karakter, fotografens evt. kunstneriske ambitioner blev ofte tøjlet til fordel for det pæne, sobre, stive og uangribelige endog selvhøjtidelige opstillinger. Det fornemme atelier på en af byens bedste adresser blev i de følgende mange år det sted hvor det københavnske borgerskab fik sit portræt- bryst- eller familiebillede optaget, vel vidende om produktets ubetingede høje stude, som til enhver tid, kunne videregives til selv den mest traditionsbundne person.

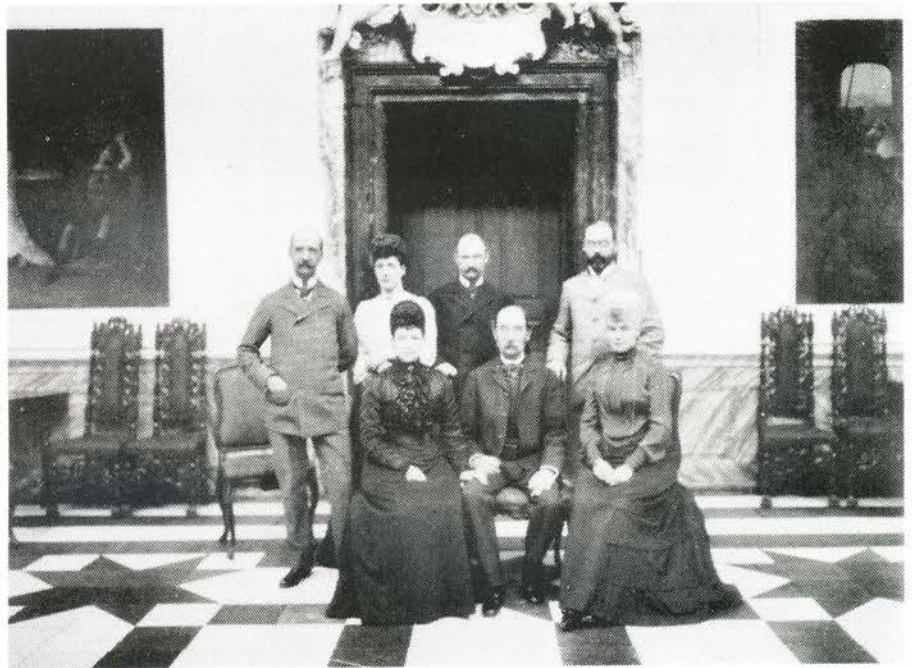

Læremester Carl Rathsach lykønskning til Elfelts titel som hoffotograf.

KONG CHRISTIAN DEN IX MODTAGER
STORHERTUG FRIEDRICH FRANZ AF
MECKLENBURG-SCHWERIN VED GEDSER-
RUTENS INDVIELSE (Sept. 1903)

Kong Christian den IX modtager storhertug Friedrich Franz af Mecklenburg-Schwerin ved Gedser-rutens indvielse i september 1903.

Kong Christian IX med sine børn på Fredensborg Slot 1903.

*Amatorfotografen prins Christian (Chr. d. X).
Billedet er 'snuppet' foran Fredensborg Slot i
1901. Udsnit af stereoskopisk fotografi.*

Et af de usædvanligt vellykkede optagelser fra Det kgl. Teater. Lysfordelingen er perfekt helt ud i baggrunden.

Kong Christian d. X.

'Lynlys'

I begyndelsen af århundredskiftet blev Elfelt bedt om at fotografere under en festmiddag på Sorgenfri Slot. Det var yderst vigtigt at afveje den rette dosering af magnesiumpulver som skulle afbrændes - ikke for meget og ikke for lidt. Fotografmesteren aftalte med hofmarskallen, at det bedste tidspunkt for fotograferingen var ved indtagelsen af suppen, inden herrerne begyndte at ryge deres store cigarer. Den pertentlige Elfelt gjorde klar til optagelse: den rette afmålte mængde magnesium var blevet fordelt på den 50 cm lange afbrændingstallerkenen - alt var klart - bum! Desværre var en mindre kalkuleringsfejl årsag til en større røgsky end forventet. Langsomt dalede et fint pulverlag ned over bordet og den serverede suppe. Magnesium fremmer som bekendt fordøjelsesprocessen - så køen var lang! Den kgl. hof-fotograf modtog en reprimande med bøjet hoved.

Ved en anden lejlighed i 1923 skulle der fotografers i Det kgl. Teater, hvor der kun måtte fotografers med magnesium uden publikum og ved brug af højst 6 gram (indkapslet). Elfelts førsteassistent Poul Johansen anmo-

dede vicebrandchefen om tilladelse til en 'afbrænding' med publikum. For at få teateret behørigt oplyst skulle doseringen være på hele 100 gram og måtte ikke være indkapslet. Vicebrandchefen overværede derefter en prøveafbrænding. Poul Johansen har berettet om hvorledes hændelsen forløb: "Jeg stillede apparatet op og hældte magnium på lampen", og så sagde han: Nu sætter jeg mig her på en stol og holder øje med lampen, mens De tager Deres prøvebillede. "Jeg så et øjeblik på vicebrandchefen, for jeg syntes ikke, det var helt velovervejet, hvad han der foreslog, men det tilkom ikke mig at kritisere en sådan afgørelse, så jeg spurgte, om han var klar, og jeg brændte af. Et øjeblik var det som om hele kuplen hævede sig et stykke, og jeg hørte samtidig noget i retning af et brøl. Det kom fra vicebrandchefen. Han sprang op af stolen og holdt sig for øjnene. Jeg tror ikke, han var i stand til at se noget som helst i 10 minutter efter afbrændingen af magniumblusset. Jeg havde ikke hjerte til at spørge, om han så noget, for han var naturligvis blevet fuldstændig blindet af eksplosionen, men tilladelsen blev givet".

KONGELIGE CYKLISTER I FREDENSBORG (1903)

"Lordag den 10de September modtog jeg et Telegram fra Storhertugens Hofmarskal, Grev v. Hahn med Fore-spørgsel, om jeg vilde være villig til at forevise mine Billeder efter Festtaflet paa Slottet i Schwerin Tirsdag den 13de. Jeg telegraferede tilbage, at jeg kom, og Søndag Morgen rejste jeg med en Assistent derved. Da vi om Aftenen kom til Schwerins Banegaard, var der stor Travlhed og en Masse Mennesker paa Benene i Anledning af, at Kejseren og Kejsersinden nylig var ankommen med et Extratog. Vi tog ind paa et Hotel, og først Dagen efter fik jeg at vide, at de havde kunnet finde mig i Mængden. Mandag Aften modte jeg efter Tilsigelse fra Hofmarskallen paa Slottet og opstillede mine Apparater i Den gyldne Sal. Just som jeg var færdig med mine forberedelser, kom Storhertugen og Storhertuginde, ledsaget af Hofmarskallen, ind i Salen, Herskaberne hilste med den største Elskværdighed paa mig og takkede mig, fordi jeg var kommen. Jeg foreviste dem saa en Række af de levende Billeder, jeg havde medbragt, og Storhertugen og Storhertuginde udvalgte selv Programmet for den egentlige Forevisning Tirsdag Aften. Blandt Storhertuginde indbudte Gæster var Kejseren og Kejsersinden af Tyskland, den unge nyforlovede Kronprins Wilhelm og Hertuginde Cecilie af Mecklenburg samt indbudte Gæster Jeg skulle have boet paa Slottet, og at der Søndag Aften havde været en Vogn efter mig paa Banegaarden, hvor Kusken imidlertid ikke kom".

Royal PR

Konge- og fyrstehusene overalt i Europa var hurtige til at udnytte den folkelige popularitet de 'levende billeder' indebar, hvilket fik storhertuginde af Mecklenburg til at bede den nyudnævnte hoffotograf Peter Elfelt om at forevise sine royale optagelser i Tyskland på slottet i Schwerin i 1904. Ved hjemkomsten beskrev han detaljert om forevisningen:

Karl- og Peter Elfelt samlede antal royale optagelser fra 1899 til begyndelsen af 1920'erne var et enestående kulturhistorisk tiltag i betragtning af de ikke ubetydelige økonomiske omkostninger. Råfilm skulle indkøbes fra udlandet - derudover må man regne med et enormt tidsforbrug - ganske få minutters optagelse kan have taget en hel dag.

Men hvad tabes på gyngerne - kom ind på karusellen i Østergade!

v. Elfelt ad Dare.

Hier Christian Xim Qvindi,

af guds nåd konungur Íslands og Danmerkur,
Vinda og Gauta, herlogi i Slesvik, Hollselalandi,
Stórmæri, Þjellmerski, Tænborg og Aldinborg.

Gjörum þessum
húsi og hirci jósmynjaomid T. R. I. E. P. L. E. T. B. I. S. T. E.
ríðdæmningu

þinnar íslensku félkaarðu

Undir þessum þessum gleyga hendi og vörðugle
þessum dæmningu

[Handwritten signature]

VI HAARON

Norges Konge

Gjør villertig:

Under 10. August 1922 har Vi utnevnt
1922

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE.

MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE ET DES BEAUX-ARTS.

Øverst tv. fremviser Peter Elfelt sit Ridderkort medens den skumle misundelse kommer til udtryk i tegningen til højre. Et lille udsnit af de ca. 25-30 æresbevisninger og ret til at bære samme.

'Nellerødmanden' & Peter Elfelt

Kamerakonstruktor Jens Poul Andersen og Peter Elfelt i døråbningen til dennes hus i Nellerød. Bowlerhat, vest og spidse træsko var hans adelsmærke. Habit, knækflip og slips var fotografens imits. 1929-1930.

Jens Poul Andersen

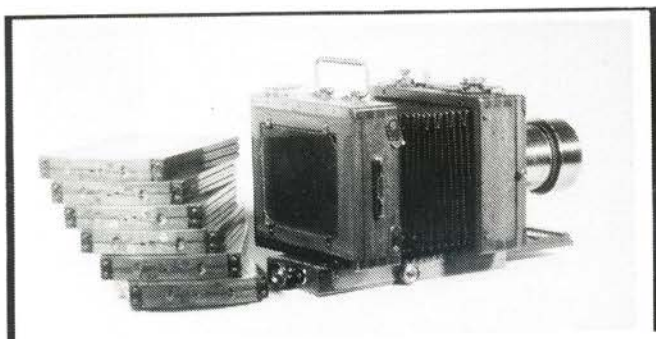
Den unge fotografærling Peter Elfelts første kontakt fra 1882 med Jens Poul Andersen blev yderligere aktiveret efter etableringen af atelieret i 1890. Jens Poul Andersen var allerede så langt tilbage som i 1865 begyndt at fremstille ikke blot sit eget værktøj, men også kamerakonstruktioner, udkast til diverse kukkasser m.m. Grundlaget for at fremstille fotografiapparater var L.G. Kleffels bog *'Fuldstændig Veiledning i praktisk Fotografi'*. Hans økonomiske grundlag var dog fremstilling af forskellige typer møbler på bestilling, samt et veludviklet talent og sans for at reparere, forbedre eller videreudbygge de opgaver som blev ham stillet, lige fra landbrugsmaskiner til musikinstrumenter. I 1906 blev Jens Poul Andersen præsenteret i Dansk Fotografisk Forening af fotografmesteren, som nu var blevet foreningens formand. På denne måde fik han en førstehånds kontakt med sin fremtidige kundekreds. Salget af de håndbyggede atelier- og salonkameraer steg støt, derfor måtte Jens Poul Andersen ofte tage toget fra Kagerup station til hovedstaden for at diskutere detaljer omkring de nyeste bestillinger. Man ser dem for sig: den stive lidt kejtede håndværker, iført bowlerhat og træsko, sidde overfor den velsoignerede hoffotograf tale deres fælles sprog. Som den perfekte vært, inviterede Peter Elfelt sin leverandør på frokost i Hotel D'Angleterres restaurant på Kongens Nytorv. Jens Poul Andersens beskedne liv, som ungkarl, fordrede altid en ditto menu. 4 rundte-nommer rugbrød med fedt og spegepølse, dertil et glas postevand! Fotografmesteren nød sin halve hummer, postej, ost og en flaske riesling.

Peter L. Petersen

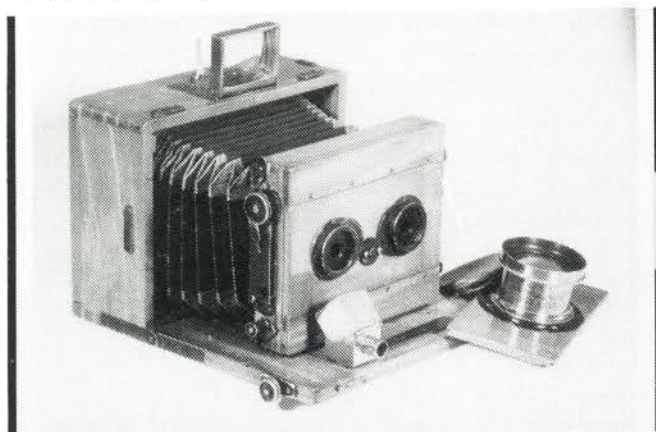
Kjøbmagergade 64.

Brugte fotografiske Sager til Salg.

Nr.	Har kostet	Pris Kr.
1.	110.00 En Balustrade med Trappe	60.00
2.	90.00 En Kejserstol	50.00
3.	250.00 Et Atelierkamera med Stativ, en Jalousikassette, Forlængelse bevægelig Viserskive; længste Udtræk 170 ctm., største Plade 34×39 ctm.	65.00
4.	Et do. med Træudtræk, Træerforlængelse, uden Bælg. 1 Kasset, længste Udtræk 70 Ctm., Pladen 26×31 ctm.	8.00
5.	Et do. med Træudtræk, uden Bælg, med Stativ, 2 Kassetter, Kabinet	5.00
6.	Et do. 18×24 ctm. med extra Viserskive og Skydekassetter for Kabinet og Visit, bevægelig Viserskive	30.00
7.	Et do. med Forlængelse, kan klappes sammen, 2 Skydekassetter 18×24	30.00
8.	120.00 Et do. med Træerforlængelse, bevægelig Viserskive, med Tandstang foran og fin Indstilling bag. Viserskive og Kasset for Kabinet og Visit. Viserskive og Dobbeltkasset for 18×24 ctm. (J.P. Andersens Fabrikat)	75.00
9.	60.00 Et saa godt som nyt Egetræs Atelierstativ	40.00
10.	130.00 Et Rejsekamera med Stativ, 6 dobbelte Blikkassetter, Indlæg, 3 Forbrædter, største Plade 18×24 ctm.	100.00
11.	130.00 Et do. do. med 5 nye dobbelte Kassetter osv. 18×24 ctm., begge af J. P. Andersens Fabrikat	90.00
12.	Et 5 Tom. Objektiv Mrk. „Häring“, Brændvidde ca. 70 ctm. for Plader 30×40 ctm.	40.00
13.	250.00 En 3 Tom. Voigtländer Portrætoobjektiv for Kab. og Visit, Brændvidde 23 ctm.	100.00
14.	112.00 En 2 Tom. Voigtländer (1/3) for Visit	30.00
15.	175.00 En 3 Tom. combineret Busch Portræt- og Landskabsobjektiv for Kab. og Visit, Brændvidde 21 ctm.	75.00
16.	90.00 En Zeiss Anastigmat Serie III Nr. 3 Brændvidde 14,8 ctm.	45.00
17.	45.00 En fransk Aplanat Nr. 3, for Plade 18×24 ctm., Brændvidde 28 ctm.	30.00
18.	77.00 En Steinheil Gruppeantiplanat Serie II Nr. 3, Brændvidde 18,8 ctm. for Pladen 17,8×20,2 ctm.	45.00

JPA nr. 256. 9x12 cm pladekamera

JPA nr. 273. Stereoskopisk rejsekamera.

Kamerasalget

Der findes ingen sikre oplysninger om antallet af kameraer som Peter Elfelt fik afsat, men i årene fra begyndelsen af 1880'erne og frem til Jens Poul Andersens død i 1935 fremstilledes der ca. 330-340 kameraer. Hertil kom et ukendt antal specialbyggede salonkameraer, opretstående stereoskopbetragtere - samt et større antal håndstereoskoper. Denne repræsentation styrkede utvivlsomt det image, den kyndige fagfotograf havde overfor sine kolleger, men det forblev imidlertid kun en nicheforretning. De to mænds særlige samarbejde og omgangstone var en blanding af forretningsmoral, ydmyghed iblandet gensidig respekt. Jens Poul Andersens særheder kom ofte til udtryk i de breve som blev udvekslet gennem de mange år. I et brev fra Peter Elfelt til J.P.A. dateret den 1. august 1922 får man et ganske godt indblik i deres forretningsmæssige relationer i forbindelse med konstruktionen af et 35 mm småbilledkamera fremstillet i 1918⁷ til Illustreret Familie Journals rejse-skrubet, globetrotteren Holger Rosenberg det hedder bl.a.:

⁷ Objektiv nr. 66, s. 43-56.

Eneforhandling

af

J. P. Andersens Fabrikata.

Nr. 1	Atelier-Kamera med Stativ, elegant poleret Mahogni- eller Nøddetræ. Plade 18 — 24 Ctm. en Kasset med universal Indlæg og Viserskive og to Kassetter til Kabinet og Visit med Viserskive, alt af nyeste og bedste Konstruktion	Kr. 400
Nr. 2	Forstørrelses-Kamera, poleret Fyrretræ med fast Stativ med Rigler og bevægelig Holder til Originalbilledet. Udtræk 4 Alea. Plade 40 — 50 Ctm. 1 Kasset med Universal-Indlæg	Kr. 200
Nr. 3	Reise-Kamera poleret Mahogni. Plade 26 — 31 Ctm. 3 Stkr. dobbelt Kassetter. Stativ	Kr. 165
Nr. 4	samme Udførelse. Plade 18 — 24 Ctm. 6 Stkr. dobbelt Blik-Kassetter. Stativ	Kr. 130
Nr. 5	samme Udførelse. Plade 13 — 18 Ctm. 6 Stkr. dobbelt Blik-Kassetter. Stativ	Kr. 90
Extra	Kassetter med Indlæg 18 — 24 Ctm.	Kr. 5
	— — — — — 13 — 18 —	4
Alle Reisekameraer forsynede med bevægelig Viserskive, Forbrædt, Indlæg i Kassetterne efter Behag.		
Nr. 6	Haand Kamera fint poleret Mahognitræ. Kabinets Størrelse. Objektiv, roterende Blænder og Øjeblikslukker, 2 Stkr. dobbelt Træ Kassetter	Kr. 115
Nr. 7	samme Udførelse. Visitstørrelse	Kr. 85
kan bæres i en Frakkeiomme, Vægt 500 Gram		
Søger	dertil	pr. Stk. Kr. 10
Stativer	- poleret Mahogni	- - - 20

Fotografiske Artikler.

Forstørrelsesanstalt.

Eneforhandling af J. P. Andersens Kameraer.

Objektiver fra alle Fabrikker leveres.

Stereoskopkasser. Stereokopsamling 6000 Nr.

Glasstereoskopkasser. Lysbilleder.

Lysbilledapparater leveres.

Kinematografer.

Films.

"Herr Mekaniker J.P. Andersen, Nellerød pr. Helsingø.

.....Han (Holger Rosenberg) er saa begejstret for dette - System, den masse Billeder man kan tage for en billig Penge, er ogsaa meget værd. Baade Rosenberg og jeg beder Dem gøre endnu et Forsøg, og gøre alt for at klare følgende Ønsker, selv om de er nok saa svære, Rosenbergs Energi hjælper os jo til at faa noget fuldkomment. Manden (V. Pacht. Red.)⁸ som kom med ideen, seer jeg aldrig, skjønt jeg har sagt det til ham. Patent er meget svært, den store Risiko med Udgifterne kender man, men Indtægterne i disse Tider, ere svære at se. Rosenberg har givet sit Ord paa ikke at vise Apparat til nogen. Han rejser til Udlandet den 8. September, hvad mener De om at have noget til den Tid? Men i første Række maa det være et af Deres Mesterværker".

Herefter fulgte tekniske krav og forklaringer, og man fornemmer Peter Elfelts store beundring og respekt for den håndsnilde mekaniker i Nellerød. Deres samarbejde fortsatte helt frem til få måneder før Peter Elfelts død i 1931.

Englandsrejsen

Kamerakonstruktør Jens Poul Andersens selvbyggede hus og værksted var ikke verdens 'midtpunkt' - det var sparsomt med tekniske informationer udefra bl.a. Tyskland og England, som var de førende indenfor kameraproduktion. Dette forhold havde den kun 21-årige talentfulde forretningsmand Peter Elfelt for længst indset. Han ansøgte derfor i 1887 om tilladelse til at deltage i en rejse, arrangeret af 'Rejsestipendieforeningen for Haandværkere og Industridrivende' til England i 16 dage sammen med Jens Poul Andersen. Turen blev bevilget - nu skulle de i fællesskab over at studere de sidste nyheder indenfor kamerakonstruktion. Rejsen var planlagt med ophold i byerne Newcastle, Manchester, Liverpool og Edinburgh. I en skildring fra afrejsen til englandsbesøget får man et indtryk af Peter Elfelts humoristiske sans og livsglæde. I *Haandværksbladet* nr. 27 præsenteres vi for en malende skildring af skibets afrejse:

"Afrejsen fandt sted den 18. Juli kl. 7 Aften, men over en Time før den fastsatte Tid begyndte Deltagerne at indfinde sig i Havnegade, hvor det store Dampskib Konstantin, der var smykket med Flag fra Top til Ræling og behængt med Blomsterguierlander fra For til Agterstavn, laa ved Bolværket. Ombordstigningen foregik hurtigt og let. Hver Deltager fik udleveret et Solvæblem med Rejsestipendieforeningens Vaaben paa dannebrogssfarvede Slojfer samt en Fortegnelse over Deltagerne, Kojenummer og Mærke til Rejsetøj. Klokkeren 7 1/4 lod Dampflojten for tredje gang, og det stolte Skib satte sig i Bevægelse. Foreningens Formand, Fabrikant Aksel Meyer, udbragte et: 'Længe Leve vort Fædreland, gamle Danmark', der besvaredes med rungende Hurraer saavel af de Rejsende som af den store Menneskemasse, der havde samlet sig i Havnegade og de tilstødende Gader. Musikken spillede Der er et yndigt Land, og med tusinder af Hatte og Lommetørklæder tilviftedes de Bortdragende et begejstret Farvel og Lykke paa Rejsen. Det var et gribende Syn, et Syn, som ingen af Deltageren vil glemme". Elfelts patetiske pen fortsætter: "Om Morgen vilde der blive serveret med Kaffe eller The fra kl. 6-8, kl. 9 varm Frokost med Snaps, kl. 1 1/2 Middag med 2 Retter Mad og Dessert, om Aftenen koldt Bord med Snaps, men ikke Øl, thi hvad skulde saa Restavratøren med sine 21.000 Bajere, men det blev de Rejsendes egen Sag", videre hedder det: "Bestyrelsen var gaaet ud fra, at alle var søstærke, og Sosyge var strængt forbudt, det samme gjaldt Hasardspil, og Tobaksrygning var forbudt undtagen paa Dækket. Politik maatte der ikke tales. Vi ere hverken Højre eller Venstre, men Dansk, som rejser til England for at hjembringe Erfaringer og gjøre vort Land ære".

⁸ Det var maleren og opfinderen Vilhelm Pacht (1843-1912), som allerede omkring århundredskiftet havde konstrueret et kamera til perforeret kinofilm - det blev en prototype som befinder sig på Danmarks Tekniske Museum.

De 'levende billeder'

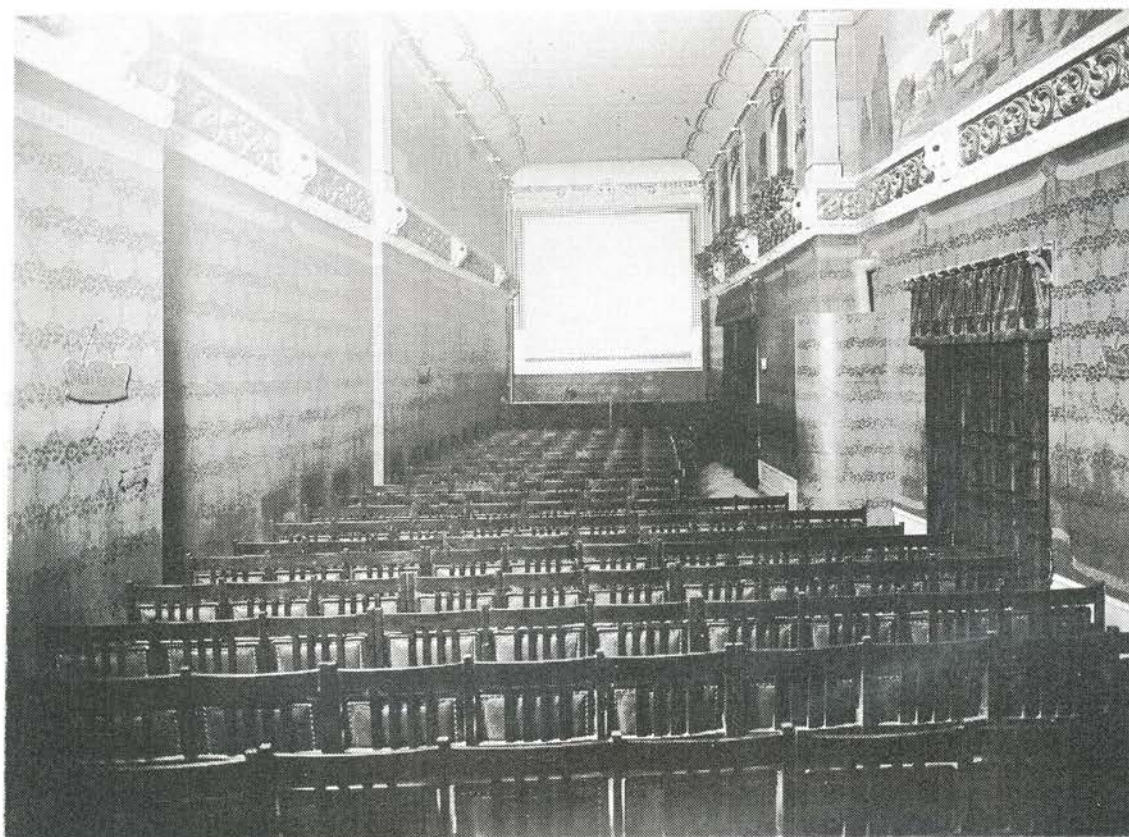
Kinografens facade havde storstadsmæssig elegance. Arkitekten og kunstmaleren har skabt en dekoration med sommerligt italiensk motiv.

• Kinografen •
= Teater for levende Billeder =
Frederiksberggade 25.
Vi tillader os herved at meddele det ærede Publikum, at vi Dags Dato
aaaber et Teater for levende Billeder: „Kinografen“, Frederiksberggade 25.
Med Højjagtelse
Elfelt. A. Christian.

Ude i Europa skød biografterne op som paddehatte, publikum strømmede til, det måtte også kunne lade sig gøre i Danmark. Efterhånden modnedes Elfelts tanker om at fremvise 'levende billeder'. En kommende filmproducent vejrede morgenluft - der måtte kunne tjenes penge på filmen! Den nyudnævnte hoffotograf får i 1901 biografbevilling for livstid, noget ganske uhørt, hvorefter han straks sætter sine planer i værk. En af byens kendte arkitekter Thorvald Gundestrup og ingeniør Alex Christian fik til opgave at ombygge første etage i ejendommen Frederiksberggade 27. Med sine 204 siddepladser var den Københavns største og eneste med 'Ventosal'. Indgangsdøren var fremstillet i teaktræ til den formidable pris af 880 kroner. Forhallen, med det prægtige stukloft og den smagfulde anvendelse af forgyldning, satte straks publikum i godt humør. Kunstmaleren Resen-Steenstrup havde dekoreret væggene med scenerier fra fremmede lande. Biografen Københavns Kinetikon havde åbningspremieren den 13. november 1901.

I biffen

I takt med at publikum havde løst en adgangsbillet til 25 øre ved indgangen, fyldtes biografens langsomt. Som indledning spillede der dæmpet klavermusik. Langsomt slukkede lyset og det røde fløjlstæppe gled til side. Klavertonerne lød trinvis højere og højere - med ét tonede de første blafrende billeder frem på den hvidmalede væg. Den indledende sekvens viste 'Valkyriens' hjemkomst, dernæst kejserinde Dagmars og kong Edwards ankomst til Bellevue. Musikken blev dæmpet, da C.F. Tietgens bisættelse i Frederikskirken vistes. Man så deputationerne fra Børsen og Privatbanken, efterfulgt af en stribe kendte personer, som begav sig ind i kirken, afsluttende med at kongefamiliens medlemmer forlod kirken og steg til vogns. Efter denne ugejournal blev klavertonerne mere muntre, og frem på lærredet trådte den smukke skuespillerinde Anna Larssen Bjørner stående i sit påklædningsværelse. Denne hovedfilm var optaget af Peter Elfelt selv, som var en stor beundrer af den smukke dame. Næste dag skrev pressen:

Biografsalen var rigt dekoreret med guldbelægning. Læderbetrukne stolesæder og kakkelovnsvarmen fra krogen bredte sig i lokalet. Tobaksrygning var forbudt!

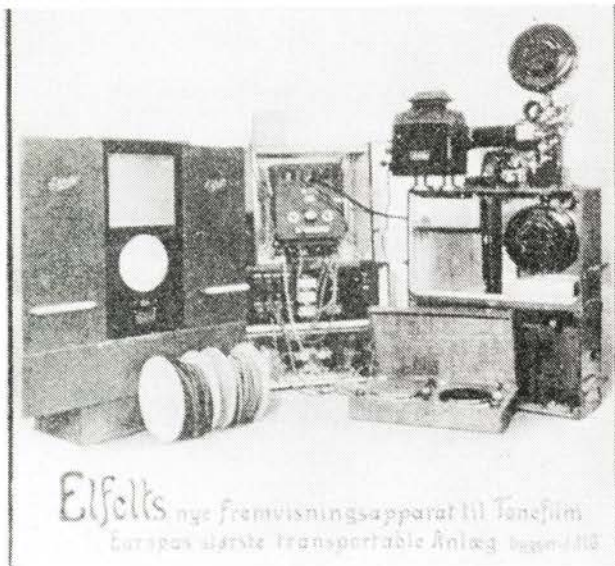

Danmarks første biograf med 'Ventesal', hvor uniformerede drenge solgte programmer.

"Set i det elektriske Lys Straaler paa det hvide Lærred forener dette Billede Morsomhed med Pikanteri. Ind kommer den lille Frue færende og affører sig i rastløs Fart sine Klædningsstykker indtil Grænsen af det de-cente. Just som Tilskueren har naaet Højdepunktet af Spænding vendes Billedet om, og alle Fruens Klædningstykker kommer ligeså hurtigt til at indtage deres Plads paa hendes Person, som de før forsvandt fra den. Virkelig en original Ide,! Vi har i hvert Fald ikke set den før".

Denne gang så det desværre ud til at Peter Elfelt havde forregnet sig. Det blev ikke muligt at få tag i det københavnske publikum. Det økonomiske tab blev på over 3.000 kroner det første år! Han forsøgte at rejse ny kapital i banken, men her anså man endnu filmen for et 'stykke legetøj'. Nu var gode råd dyre, og endnu engang lykkedes det Elfelt at skabe så megen interesse omkring 'de levende billeder', at mange foreninger og større selskaber bestilte filmforevisninger mod betaling - bl.a. Det Engelske Selskab, Industriforeningen og Industripalæet i Odense. For at lette opstillingen af det komplicerede filmudstyr, fremstilledes en række nummererede opstillingskasser, som nøje passer i højde og bredde til de større fremvisningslokaler i København. Elfelt fortsatte med at producere små ballet- og handlingsfilm, men den egentlige filmhistoriske indsats blev først skabt, da Elfelt fik idéen til Danmarks første spillefilm 'Henrettelsen' i 1903. Det var en bloddryppende og sørgelig historie om en kvinde, spillet af Francesca Nathansen, som stod anklaget for at have myrdet sine ti børn. Optagelserne fandt sted i Christianborg Slots buegange, spilletid 0:58 minutter (er muligvis ikke komplet). Filmen blev en succes, men mange år efter udtalte Elfelt: "Det var ganske rigtigt mig, der startede den danske dramatiske produktion - men ærligt talt saa fortrod jeg senere de - rystende meters tilblivelse. Det var en kedelig historie".

Elfelts nye fremvisningsapparat til Tonefilm
Europas største transportable Anlæg beggen 1910

Nyeste kino- og tonefilm udstyr.

Reportagefotografen Peter Elfelt ombord på Gedser Warnemündefergen ved dens indvielse i 1903.

Til Brug ved Lydbilledfremvisning og Levende Billeder.

Skak. Skriptskov. Skade. Skarsten Tappe. Objectiver.
Lampe. Brændkædt. Præd for Linse.
Kilb. Propper. Skruetrækker. Bide flad. Tang
Modstand. Ledning. Modstandsledning. Hi in ledning
Løsned. Tegepind. Ringapparat. Ringeledning
Læselampe m Ledning og Brændkædtprop. Lydbilledkasse
Lydbilleder. eventuelle Objectivfokuseringskasser. Akustiske
Løsning

Levende Billeder

Skak. det rigtige. Skriptskov. Skarsten Tapp. Klade
Lampe. Modstand. Ledning. Opvæltet.
Filmkammer. m Spoler. Tild. Propper. Skruetrækker
Bidefang. Modstandsledning. Løsning. dobbelt pølet.
det Motor og Tungsæder. Cinematografen m. Tilbehør.
Skruetrækker
Skakken. Løst. Skandning. Revler. Skrande.
Objectiver. eventuelle Brændkædt til Lydbilleder
med Objectiver

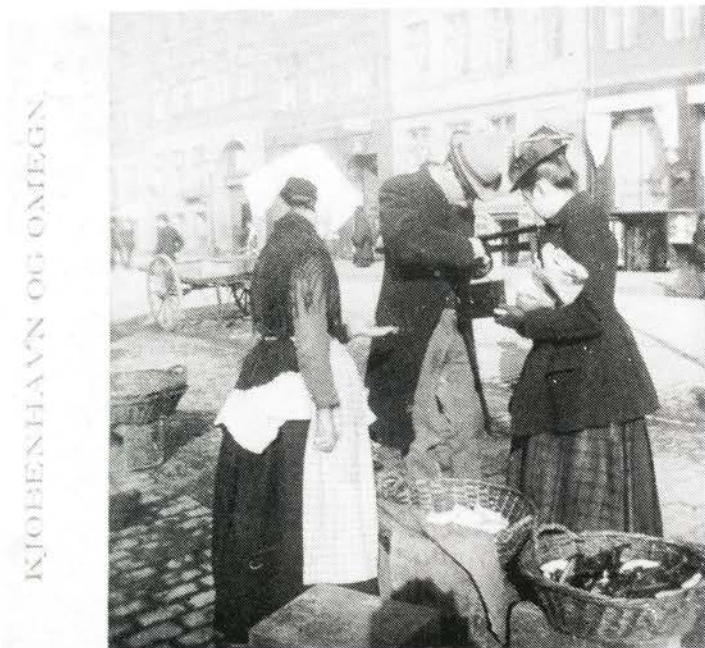
Peter Elfelts håndskrevne huskenotater når han skulle forevise film eller lysbilleder.

Filmarbejdet blev da også kun et enkelt kapitel i en urolig sjæls søgen efter opmærksomhed og indtjeningsmuligheder ved kunstneriske fotografiske præstationer. Denne legen filmand gav anledning til megen satire. I en skælmisk beretning fra avisen Morgenposten kunne man den 31. december 1910 læse følgende:

"Der var en Tid, hvor Elfelt hed slet og ret Petersen; dengang kunde han godt faa Tid til at ryge sig en mellemstærk Cigar mellem Pladerne, men siden han blev Kongelig Hof og blev døbt om til Elfelt, har han hverken Tid til at spise eller sove. Nu nøjes han ikke alene med at tage Folk i Kabinet og Visit, nej nu filmer han ogsaa, og det saa snart der bare er en Anledning. Man kan aldrig vide sig sikker mere, og derfor flygter jeg ogsaa i Skræk og Rædsel, saa snart jeg ser Elfelts Hageskæg dukke op i Farvandet, for det s'gu da ikke enhver Situation, man ønsker udleveret til Menighedens Grin i et Biografteater med dæmpet Belysning og Strygeorkester for en 25 Ore! Det er en nederdrægtig Opfindelse, de levende Billeder, men da det jo ikke er Peter Elfelt, der har opfundet hverken det eller Krudtet, er der jo heller ingen særlig Anledning til at hænge ham. Altsaa; han skal leve!"

Elfelts mangfoldige aktiviteter.....

Den 26-årige Peter L. Petersen med frue på indkøb ved Gammel Strand i 1892. Et Kodak stereoskopkamera er hans tro følgesvend!

'Stereoskop - Galleriet'

På Peter Elfelts og 'Nellerødmandens' studierejse til England i 1887 medbragte Elfelt et kamera til optagelse af stereoskopiske billeder. På rundreisen i Nordengland optog han en stribe stereoskopiske billeder. I Elfelts registrant er billede nr. 1 af kapellet i Newcastle - ialt 16 billeder udgør indledningen til Elfelts idé om at oprette 'Stereoskop-Galleriet', som skulle vise sig at blive en indbringende forretning. I det kommende år gennemfotograferede han København og en mængde seværdigheder i Nordsjælland, hvorefter han i 1892 præsenterede 'Stereoskop-Galleriet' for offentligheden.¹⁰ Der blev i perioden fra 1892-1930 fremstillet og registreret ca. 7.600 stereoskopbilleder, herudover en hel del private og bestilte optagelser uden nr. Ca. 20% er dog ikke fotograferet af Elfelt selv, men af rejselystne amatørfotografer, som han forsynede med et stereoskopkamera, hvorefter han mod betaling overtog rettighederne til de optagne fotografier bl.a. fra Grønland, Vestindien og Azorerne. Selv om Elfelt ikke var alene på markedet var hans produktion og salg ganske stor. I en periode havde firmaet Kongsbak & Cohn på Strøget forhandling af hans stereoskopbilleder. I perioden fra 1913-1922 var Elfelt medlem af Stereoskop-Klubben stiftet 1908,¹¹ hvor han vakte en del opstandelse ved i klubbens vandrermappe at præsentere et nøgenbillede af en kvinde, som i øvrigt var hans hustru, ved bredden af Bøllemosen. I kritikken taltes om 'Stereoskopisk Fladsyn' og 'indholdsløst Billede'. Elfelt svarede igen med at sammenligne sit stereoskopbillede med et maleri af kunstmaleren Zorn.

Datidens TV

De fleste, der interesserer sig for denne del af fotografiens historie, vil vide at disse betragtningskasser, som også betegnedes kukkasser, fandtes i flere forskellige højder. Fælles for dem alle er, at de foroven er forsynet med en klapp, hvor der på indersiden er anbragt et spejl. Ideen var, at man anbragte kukkassen således at okularet vendte ind mod stuen og at klappens spejl dermed kunne fange lyset fra vinduet. Ved at regulere klappens stilling var det muligt at få præcis så meget af himmellyset til at falde ned i kassen, at det billede som var bragt i stilling foran okularet, fik netop den rigtige jævne belysning. Højden på den enkelte kukkasse bestemte ikke blot antallet af billeder, som kunne rummes i kassen, men også dens anvendelsesområde. De ganske lave var beregnet på at blive anbragt på et smalt bord foran et vindue. De højere, som ofte er ca 1,40 cm. høje var beregnet på at blive anbragt på kanten af 'forhøjningen'. Dette kræver den forklaring, at mange ældre huse havde vinduerne anbragt så højt over gulvet, at man ikke kunne se særlig godt ud af vinduerne. Mange lod derfor en forhøjning i træ bygge umiddelbart inden for vinduet. Etageejendomme på det den gang nybyggede Østerbro i København var ofte udført med karnapper, og det var netop i disse, at beboerne lod en forhøjning opføre. Forhøjningen, hvor der ofte stod et par stole, var samtidig velegnet til at stille en stereoskopbetragtningskasse på, idet man kunne stå nedenfor forhøjningen og særdeles bekvemt se ind i okularet på betragtningskassen.¹²

Hovedstadens 'originaler'

Peter Elfelt glemte aldrig at han kom fra fattige kår, hans interesse for Peter Sabro og nødlidende børn lagde han aldrig skjul på. Han fremstillede adskillige sociale billedserier som blev publiceret i uge- og månedsblade som blev skrevet i velgørenhedsojemed. Mest kendt er nok hans fotografi af 'den tøjrede dreng', men også optagelser fra omsorgshjemhjem var med til at belyse de store mangler som rådede på dette område. Når han færdedes i hovedstadens gader var det ofte med et stereoskop-kamera i hånden. De pittoreske optagelser havde tilsyneladende ikke noget bestemt sigte, billederne kunne, som sagt, med mellemrum ses i tidens socialbetonede blade. I 1899 begyndte han at beskæftige sig med en motivkreds, Københavns mange 'originaler'. To af disse var Wilhelm Anton Scheibelein og Juliane Hansen, kaldet 'Jomfru Tidsfordriv'. Både Elfelt og Scheibelein

¹⁰ I 'Atelier Elfelt' på Østergade fandtes 4 kataloger med isatte miniature nummererede stereoskopbilleder herfra kunne man gøre sin bestilling.

¹¹ Stereoskopklubben er stadig aktiv (Lars Koefod, Syvhojvej 83, 5260 Odense S.

¹²

Disse oplysninger stammer fra en beskrivelse af Hans Bonnesen.

En af Københavns muntre 'originaler' Wilhelm Anton Scheibelein, som havde aftjent sin værnepligt i samme regiment som Elfelt. Stereoskopisk optagelse fra år 1900.

'Jomfru Tidsfordriv' med sin uundværlige spånkurv.

National Scala på Vesterbrogade i sommeren 1903.

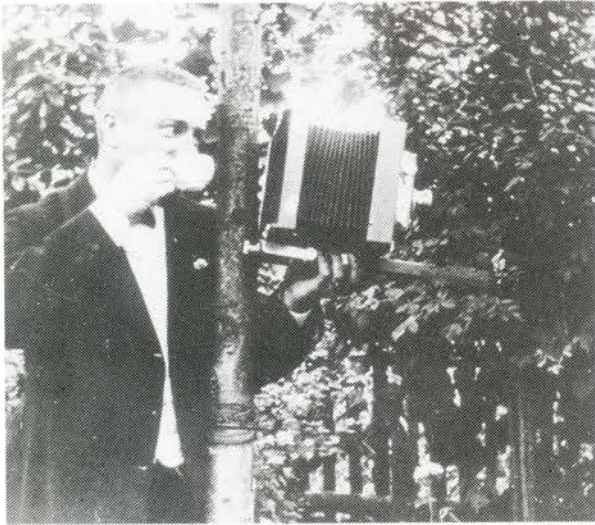
Holmens Kanal.

Solnedgang over Limfjorden 1921.

Torvedag i Odense 1898 med Sct. Knuds Kirke i Baggrunden.

Peter Elfelt har fundet 'støtte' på mere end én måde.

Fotografens sikre blik for det 'svage' køn fornægtede sig aldrig. Her er det fruen selv som poserer i Bollemosen.

Her er fotografmesteren den galante 'redningsmand' i Gilleleje 1901.

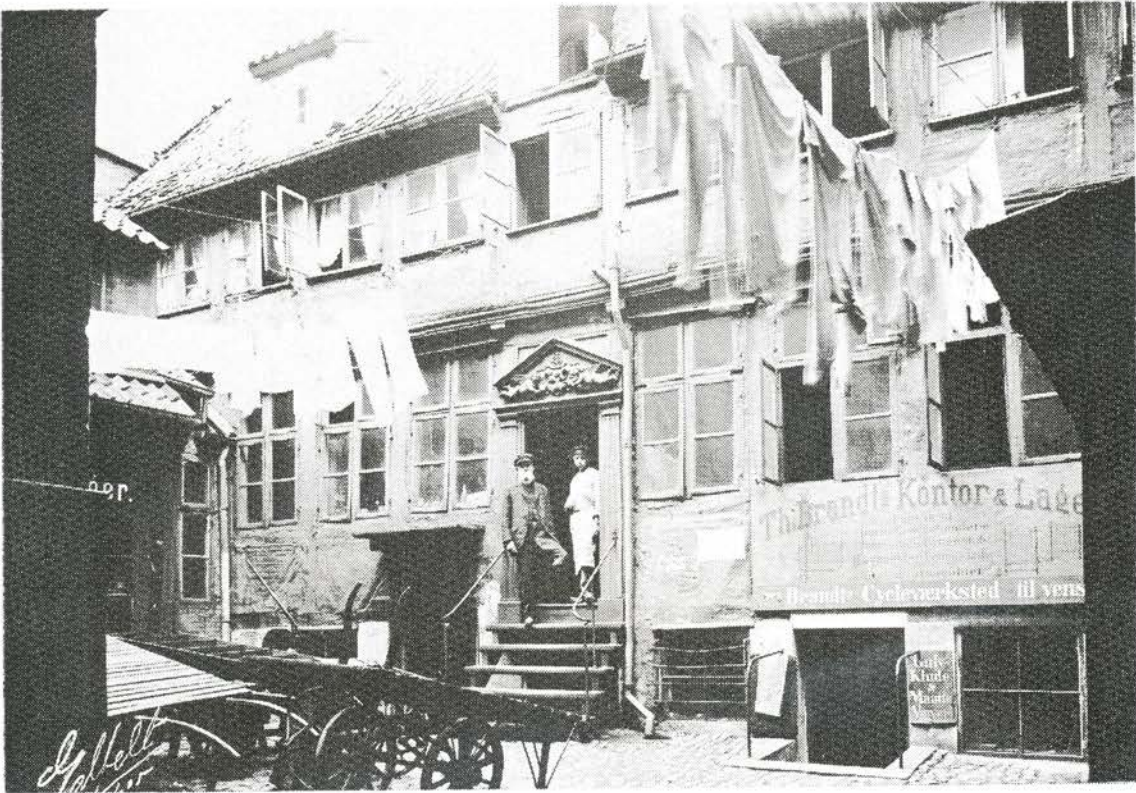

Skuespillerinden Anna Larssen Bjørner, den udsøgte 'Diva'. 1907.

havde aftjent deres værnepligt i kongens 1. regiment, men sandt at sige var de to herrers livsforløb blevet noget forskellig. Den spinkle Juliane var født åndsvag og vedblev livet igennem at opføre sig som et seks-syvårigt barn. Med sit iøjnefaldende spraglene pynt forsøgte hun sig med et dameagtigt udseende. Den halvgamle kvindes liv og fattige bolig i et gammelt hus i Lille Brøndstræde, adskilte sig ikke væsentligt fra tusinder af andre dårligt stillede københavnere. Tilnavnet 'Jomfru Tidsfordriv' fik hun, fordi alle spørgsmål blev besvaret med: "For tidsfordriv". Blandt de få som tog sig af hende var den populære prinsesse Marie, hvis krans med rødt og hvidt bånd lå på hendes kiste da hun døde i 1907. Disse optagelser betegnede Elfelt som 'Københavnerviv', hvoraf en del indgik i hans 'Stereoskop - Galleri'.

En af tidens mange syngepiger sidder model for at hoffotografen.

Baggårdsoptagelse fra Chrisianshavn ca. 1925.

Spisestuen på Københavns Arbejdshjem. Amerikavej 24. 1899.

Forretningsmanden

Peter Elfelts store forretningstalent viste sig på mange områder bl.a. i forbindelse med opkøb af afdøde eller fallerede kollegers arkiver. En sådan mulighed opstod, da kongehusets første hoffotograf udnævnt i april 1864 Georg E. Hansen (1833-1891) døde. Elfelt erhvervede ca. 600 glasplader med danske- og udenlandske fyrstelige personer - fra perioden efter Christian IX tronbestigelse i 1863 frem til slutningen af 1880'erne, heriblandt stereoskopiske optagelser af eventyrdigteren H.C. Andersen optaget af I.B. Melchior på landstedet Rolighed. Desuden en samling historiske billeder fra krigen i 1864. Pladerne blev overført til atelieret på Købmagergade, registreret og arkiveret. Herefter kunne billederne købes enkeltvis eller tilbydes som seriebilleder registreret i 'Stereoskop-Galleriet'. Nu var fotografierne oplæbet på Elfelt-karton påstemplet eneret, og blev frejdt ekspederet over disken.

Stipendie- og udenlandsrejser

I perioden fra 1898 frem til ca. 1915 foretog Peter Elfelt studierejser til bl.a. Frankrig, Tyskland, Schweiz, Italien, Holland, Belgien samt en større rejse til Amerika i aug.-nov. 1915. I sommeren 1926 tog han på en sørejse med inspektionsskibet Fylla til Færøerne, Island og Jan Mayen. Peter Elfelts besøg på Zeiss fabrikkerne i Jena og hos Goerz i Berlin har været en yderst belærende og interessant oplevelse. I en række artikler i Dansk Fotografisk Tidsskrift skriver han bl.a.: "Kun få tænker sig vist, hvor kolossal store Zeiss værkstederne er, det tog 2 timer at se det halve igennem. En maskine på 150 hestes kraft drev alle de mindre maskiner, slibeborde og lignende, hver enkelt linse blev på det omhyggeligste undersøgt og prøvet for objektivets samling. Det fotografiske atelier ofrede jeg særlig meget tid på, og blev med stor elskværdighed forklaret de forskellige objektivers egenskaber". Peter Elfelt foretog adskillige udenlandsrejser primært for at lære sig nye teknikker og arbejdsmetoder i andre lande. 4 stipendier på et samlet beløb af 3.200 kroner gjorde det muligt at rejse en tur til Amerika. Den 12. August 1915 kunne man i avisen læse: "I dag tager Peter Elfelt med Skandinavien Amerika Linien's Hellig Olav til New York". Et af rejsens formål var at gøre sig bekendt med de amerikanske fotografers atelier. Imidlertid måtte han konstatere, at der såmænd ikke var så meget at hente fra den anden side af Atlanten. Det første rejsemål var San Francisco, hvor han var meget begejstret og imponeret over den fotografiske afdeling på Verdensudstillingen, som var opbygget ved Golden Gate Broen med de blå bjerge som baggrund. Udstillingens opsætning og farvetone samt den stilfulde komposition gjorde indtryk på ham. Under hele turen gjorde han flittig brug af sit kamera for at fastholde de mange indtryk. Formålet var at fremvise disse i hjemlandet. Inden sin afrejse havde

To stereoskopbilleder opkøbt af Elfelt. "Maden spises" er fra 1864 - og stammer fra Georg E. Hansens etablisement. (Elfelt nr. 2661).

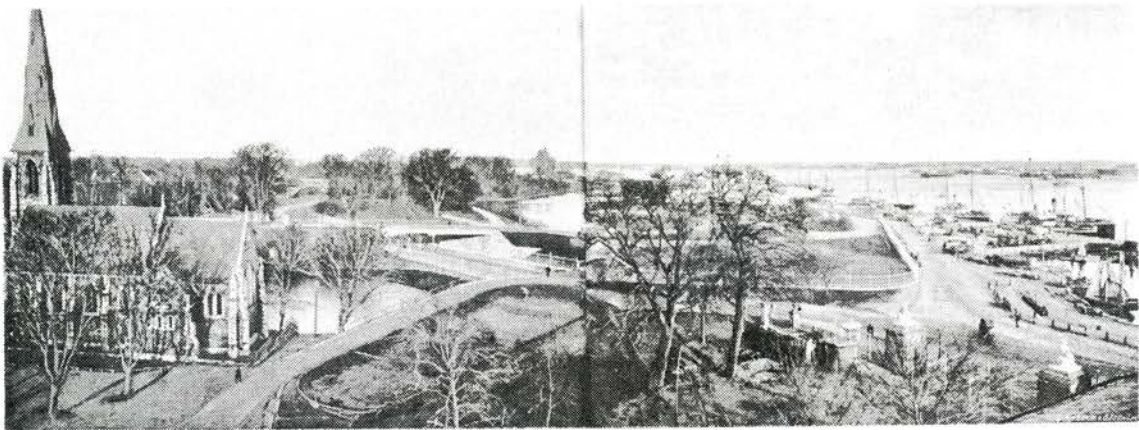
H.C. Andersen læser 'Fædrelandet' fotograferet af I.B. Melchior i 1867. (Elfelt nr. 5454).

Peter Elfelt i Grand Canyon 1915. Stereoskopisk optagelse.

Fra sit ateliervindue ser vi en prospekt- eller panoramaoptagelse af Kultorvet (negativet er beskåret af P.E.). Panoramakameraet fik Elfelt leveret 1893-94. Apparatet havde nr. JPA 235. Det kunne optage 360 graders panoramabilleder. Der findes også et enestående billede af Kgs. Nytorv fra samme periode. En del andre optagelser blev anvendt i det historisk topografiske tidsskrift 'Før & Nu' 1916-1923.

Et andet panoramafotografi af det nye terræn ved Langelinies indkørsel, set fra Metrologisk Instituts tag. 1894.

Prospektfotografen

Naturen spillede en stor rolle i Peter Elfelt liv. Så ofte det var ham muligt gik han lange spadsereture ikke blot i den åbne natur, som ved den jyske vestkyst, men også lange traveture i København og byens omegn. Under disse vandringer var fotografiapparatet ham en tro følgesvend og kom ofte i anvendelse. Elfelt var meget kritisk overfor de store forandringer hovedstaden gennemgik i forbindelse med den skånselsløse nedlæggelsen af Københavns volde i perioden 1870-1913. Han optog i den forbindelse en række enestående panoramabilleder af bl.a. Langelinie, Ørstedsparken, Kastellet og de øvrige fæstningsområder. Et meget stort antal prospektoptagelser fandt vej til ugepressens og avisernes spalter, og i et nært samarbejde med vennen, grosserer og manufakturhandleren F. Zachariae leverede han i perioden fra 1915 til 1927 mange fotografier til dennes topografiske værk "Før & Nu" 'Historisk, Topografisk Tidsskrift'.

Lysbilledshow i 1904

I 1904 fik redaktøren for ugebladet "Frem" Michael H. Jensen ideen til fremvisning af lysbilleder på facaden til det endnu ikke færdigbyggede Københavns Rådhus, som

reklame for sit blad. Danmarks første udendørs lysbilledshow, som en hel uge tiltrak københavnernes. Peter Elfelt arrangerede det tekniske udstyr. Redaktøren har beskrevet hændelsen med følgende ord: "Jeg havde af ejeren fået lov til at stå oppe på kvisten af bygningen på hjørnet af Frederiksberggade og Rådhuspladsen. Huset skulle rives ned, men elektrisk strøm fik jeg ved at føre en ledning op gennem hele huset nede fra stuen. Det var i september måned og vi startede ved 19-20 tiden. Det var i myldretiden, folk kom fra kontorer og forretninger, og der blev hurtigt trængsel på det trafikerede hjørne. Jeg arbejdede sammen med Peter Elfelt himself, og vi rettede først lysbillederne mod det sorte tag, men jeg opdagede hurtigt, at vi fik bedre resultat på facaden lige over Absalon-figuren. Når vandbadet som beskyttede glasdiapositiverne mod den elektriske pæres varme, kom i kog, måtte vi standse for at afkøle vandet og rense glasset for luftbobler med en pind, hvorpå der var anbragt en vaskeskindstot, som bevirkede at boblerne gik til vejrs". Men det så ovre på rådhuset ud, som nedadgående sorte partikler, drengene jubede og råbte "rens tagrenden!"

Elfelt med sædvanlig flair optaget en større serie lysbilleder af danske landskaber, som han fremviste gratis i de mange danske udvandrereforeninger i det store land. Desværre havde de amerikanske dragere været ubarmhjertige overfor hoffotografens kufferter. På trods af, at mange af pladerne var revnet, gjorde forevisningen stor lykke overalt. Turens næste punkt gjaldt Kodaks store fabriksanlæg i Rochester, nord for New York, hvor over 10.000 arbejdere og funktionærer var beskæftiget. Elfelt fik forevist de første forsøg, med farvebilleder de såkaldte 'Kodakchromer', en opfindelse firmaet ventede sig meget af. Udover New York og San Francisco besøgte Elfelt San Diego i det sydlige Kalifornien, hvor der var en større fotoudstilling i forbindelse med indvielsen af Panama-kanalen – desuden tog han en sviptur ind i Mexiko. På sejladsen til Danmark med Hellig Olav havde Elfelt arrangeret en del af 'livet om bord'. På den lange sørejse havde han optaget en serie lysbilleder som nu blev fremvist for hans medpassagerer. Hos en fabrikant i Chicago købte han et apparat til fotografering med magnesium, hvorfra røgen ledes ud gennem et rør. Han erhvervede desuden en transportabel røgsæk af mærket The Halldorson Compagny, særlig anvendelig ved enkeltoptagelser - denne røgsæk befinder sig i dag på Danmarks Fotomuseum. Som altid forstod Elfelt at skabe opmærksomhed omkring sin person. Skibet lagde til kaj 29. oktober 1915.

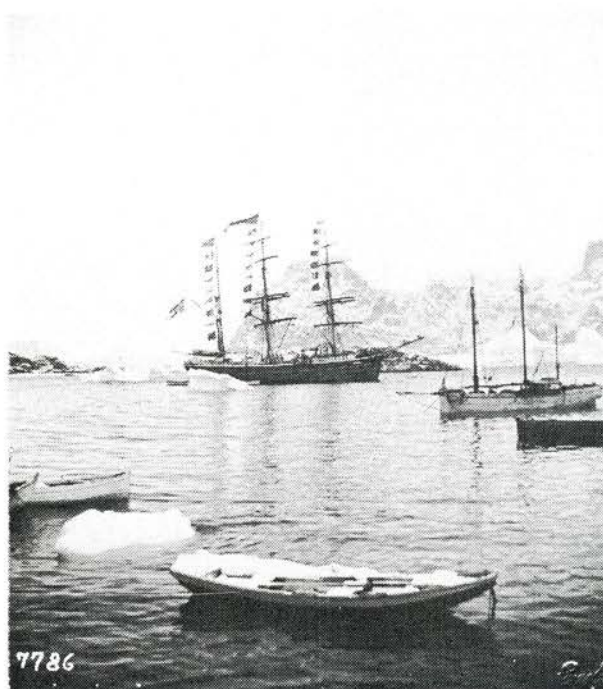
Foredragsvirksomhed

Peter Elfelts mangesidede virksomhed omfattede også fremvisning af lysbilleder med ledsagende foredrag. Foruden sin egen foredragsvirksomhed, som primært omfattede lysbilledserier fra hans rejser især amerikaturen i 1915, modtog han bestilling på leje af fremvisningsudstyr, opstillet og klargjort, hvor kunden måtte ønske dette. I en lille notesbog havde han data på det udstyr som var nødvendigt det pågældende fremvisningssted f.eks. Det Kgl. Geografiske Selskab, Oldskriftselskabet, Ingeniørforeningen, Studenterforeningen samt andre videnskabelige institutioner. Denne udførende virksomhed på dette område blev væsentligt udført af Elfelts broder og Poul Johansen, som mindes engang man var engageret til en række forevisninger i Grønlands Selskab om grønlandsforskernes arbejde, mænd som Knud Rasmussen, Ejnar Mikkelsen, Lauge Koch og ikke mindst Peter Freuchen. Poul Johansen fortæller: "Jeg husker engang, jeg skulle vise lysbilleder til et af Peter Freuchens foredrag. Det skulle handle om overnaturlige fænomener, han havde været udsat for under sine grønlands-rejser, og det var ikke småting, han fortalte den måbende forsamling fra talerstolen. Jeg stod bagest i salen med mit lysbilledapparat, og midt under det hele kom Knud Rasmussen ind og satte sig på bageste række og lyttede. Det varede ikke længe, før jeg hørte voldsomme latterudbrud fra ham, og til sidst blev han så medtaget af latter, at han måtte lægge sig på

rækken, mens han krampagtigt holdt sig på maven, der gjorde ondt af grin. Og stadig stod Peter Freuchen og fortalte med gravalvorlig mine om sine spøgelses og gespenster".

Endnu 2 stereoskopiske billeder er hvervet ved køb. En udligger med familie 1901. (Elfelt 2203).

S/S Thorvaldsen fotograferet på kong Chr. X's fødselsdag den 26. September 1920. Foto: B. Schou. (Elfelt nr. 7786).

Fra Fotografernes Kongres 1908

igaar.

Efterskrift.

Det sidste Øjeblik, for Tidsskriftet skulde udgaa, har Formanden modtaget en trykt Skrivelse fra de afgaaende Bestyrelsesmedlemmer, hvori disse meddele, at de af Hensyn til Foreningens rolige Trivsel og Udvikling „nu har nedlagt deres Mandater“ (altsaa for anden Gang).

Jeg skal her til blot knytte den Bemærkning, at lige til Dato har Hr. Hoffotograf P. L. Petersen prøvet paa at optræde som Foreningens Formand og skubbe mig til Side, hvilket alle de kjøbenhavnske Medlemmer af Foreningen vide, og som fremgaar af den i mit Værge værende Korrespondance.

Det kan da kun glæde mig, at Hr. Hoffotograf P. L. Petersen omsider har faaet Øje for det Hensyn til Foreningens Trivsel, som han saa længe i højeste Grad har tilsidesat.

14. Novbr. 1900.

Carl Sonne

Formand for
Dansk fotografisk Forening.

"Det var en Sommeraften efter kl. 8, Anno 1923...."

Foreningsarbejdet

Peter Elfelt blev allerede medlem af Dansk Fotografisk Forening i 1894 han blev medlem af forsøgsudvalget og suppleant til bestyrelsen. I sommeren år 1900 døde DFF's formand, fotograf Frantz Weller (1838-1900). Elfelt som var næstformand, udnævntes til formand af bestyrelsen i perioden 1906-1918. Hans stejle og stridlystne karakter skabte uro bl.a. omkring fotograf Carl Sonne (1845-1919). Striden endte med et sagsanlæg, og Carl Sonne blev derefter formand. P.E. trådte ud af bestyrelsen, men genindvalgtes i 1905.¹³

Kanonfotograferne

Som formand for Dansk Fotografisk Forening blev Peter Elfelt, måske imod sin bedste vilje, den som igangsatte et korstog imod provinsens og især Københavns mange kanonfotografer. Den iltre formand skulle nu vise hvad han duede til. Han skrev en række protestkrivelser rettet til bl.a. kommunen, staten, politiet og hovedstadens presse.¹⁴ Sagen var ganske ømtålelig idet en stor del af kanonfotograferne var krigsinvalidere eller på anden måde arbejdshæmmede som på denne måde forsøgte at tjene til livets opretholdelse. Med hvilken 'brødnid' han førte sig frem på, afslørede ganske tydeligt i en af formand Elfelts skrivelser, hvor det bl.a. hed:

"Det var en Sommeraften efter Kl. 8, Anno 1923, ved Gefionspringvandet. Folk var omtrent gaaet hjem, men endnu havde Kanonen travlt. Hvor længe var en Kanon egentlig om at tjene 1 Krone, tænkte jeg, og tog mit Ur frem. Jeg overværede 3 Fotograferinger af Grupper i en samlet Tid af 19 1/2 Minut. Opstilling, "Arbejde" og Ekspedition iberegnet. Kanonen indkasserede 12 Kroner, hvilket var over 50 Øre i Minuttet. Tiden var fra 8,5 – 8,23 1/2, og saa var det Fyraften. Kanonereren hældte saa Fremkalder og Natron ud på Grusbelægningen. Jeg gad vide, hvad Politiet ville sige, hvis en af os hældte vort Svovl ud paa Fortorvet".

Dansk Fotografisk Forenings 'bandbulle' løb mere eller mindre ud i sandet. Kanonfotografernes publikum var dem, der impulsivt lod sig forevige, når de i deres hverdagstøj stillede op for at få et fotografi for en billig penge. Hos portrætfotografen mødte folk op til aftalt tid, pyntet og stadset ud. Elfelts 'kanon' skød med løst krudt og korstoget var snart glemt.

Politikeren

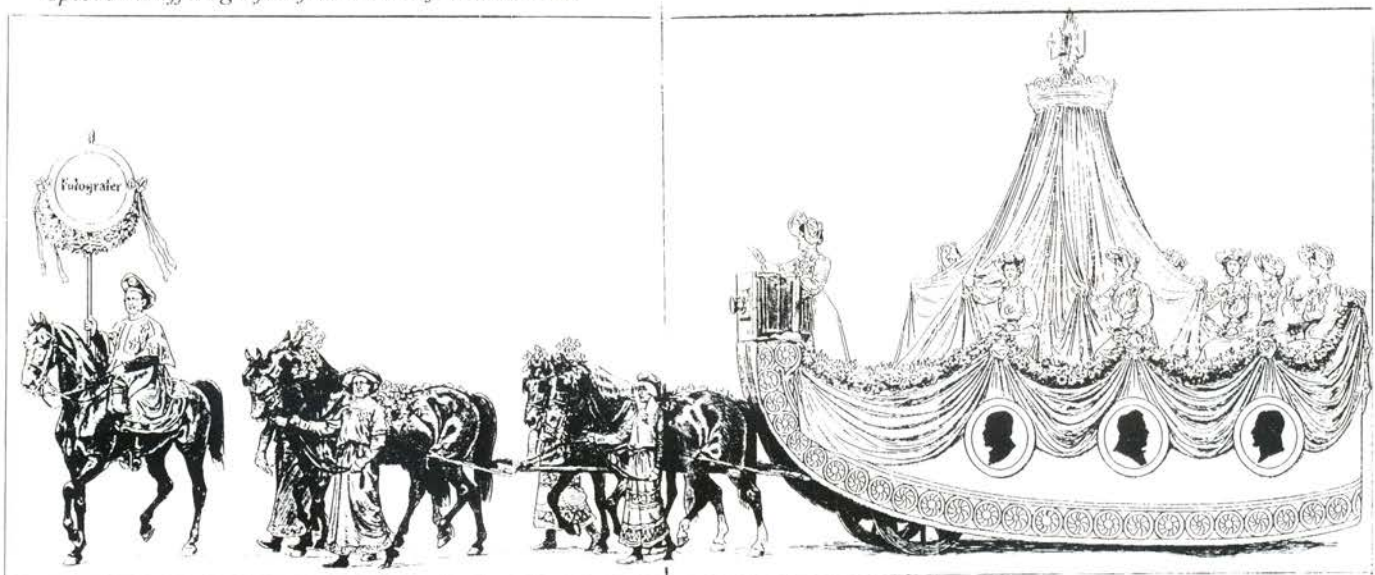
Peter Elfelt blev i 1918 formand for Erhvervspartiet, et forsøg på at varetage de næringsdrivendes interesser. Det skulle dog blive en kort karriere. I 1920 og 1924 fik man ingen rigsdagskandidat indvalgt. Medlemmerne opfordredes til at gå ind i Det Konservative Folkeparti. Offentligheden morede sig lidt ironisk over fotografme-steren.

¹³ Formandsprotollen fra januar 1910 befinder sig på Danmarks Fotomuseum i Herning.

¹⁴ Kopier af disse breve blev fundet 40 år senere i et skrivebord, som havde tilhørt Peter Elfelt.

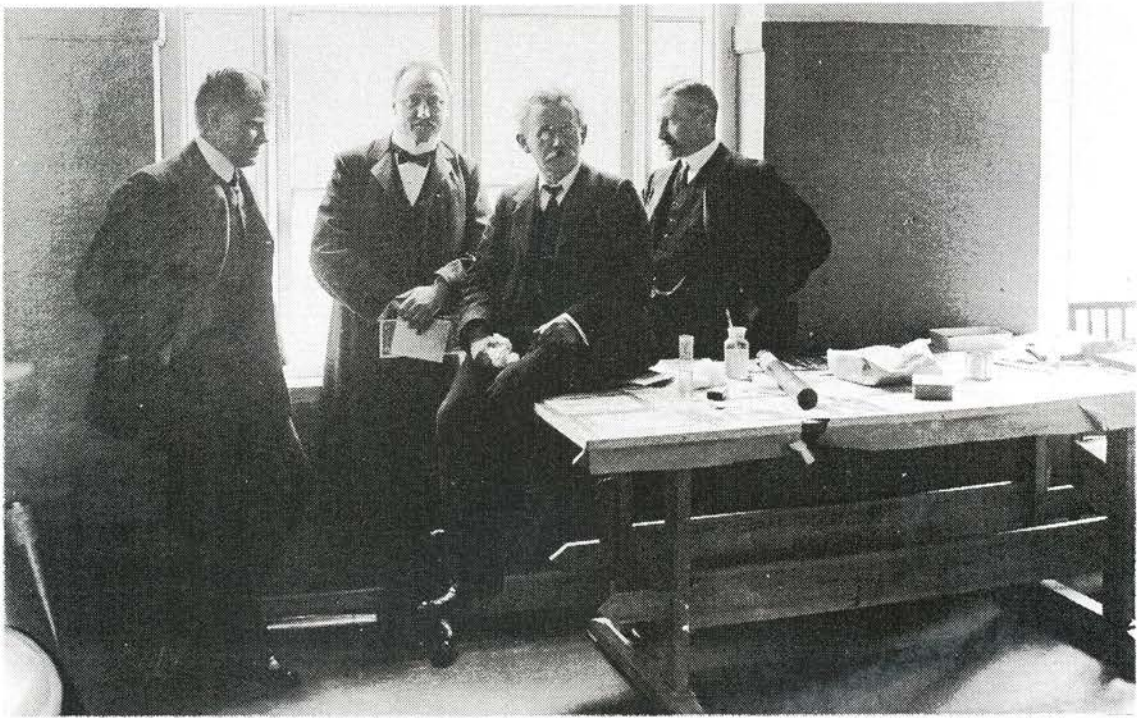

Peter Elfelt eksperimenterede på mange felter - ud over de mere velkendte processor beskæftigede han sig i en kort periode med de såkaldte 'reliefbilleder'. Metoden stammer fra England, hvor fotograf Walther Bentley Woodbury (1834-1885) eksperimenterede sig frem til teknikkens udøvelse. Relieffotografierne er utrolig livagtige, men fremstillingsprocessen er tidskrævende, besværlig og dyr. Vi kender kun et begrænset antal af disse billeder. De første blev fremstillet af fotograf Sophus Juncker-Jensen i begyndelsen af 1890'erne. På Danmarks Fotomuseum kan man opleve relieffotografier fremstillet af de to herrer.

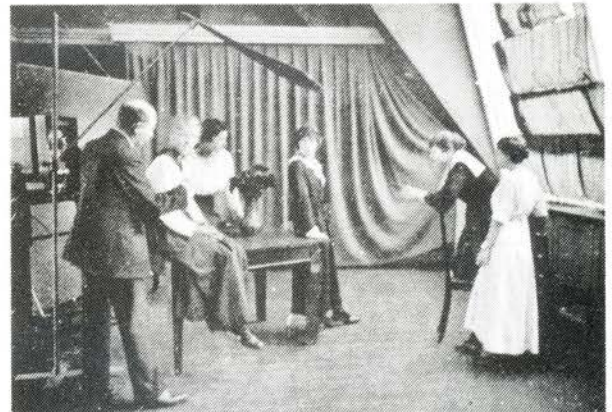
I 1904 holdt Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk 25-års jubilæum i København. Blandt de 51 udsmykkede hestetrukne vogne, hver repræsenterende sit fag kunne man se Dansk Fotografisk Forenings vogn udsmykket med silhuetter fremstillet af Peter Elfelt. Silhuetbilledet havde en større gennemslagskraft end fotografiet. Elfelt fremstillede også silhuetportrætter optaget i modlys. Bladet Julerosen 1914 offentliggjorde en portrætserie med Christian X og dronning Alexandrine i spidsen.

Fotografuddannelsen foregik i 1920'erne på Teknologisk Institut i Vester Farimagsgade. Vi ser fra venstre faglæreren, de to skuemestre, yderst til højre Peter Elfelt og i midten muligvis professor på Danmarks Tekniske Højskole, Chr. Winther, som underviste i kemi og optik tillige overrakte han eksamensbeviserne.

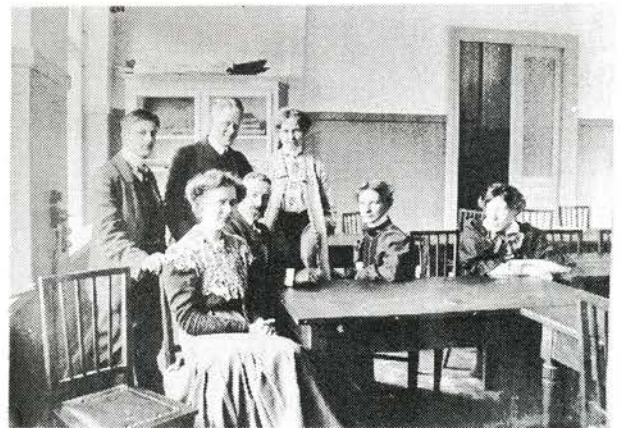
Fotografernes Fagskole var helt frem til 21. marts 1945, hvor skolen blev udsløjet i forbindelse med bombardementet af Shell-Huset. På fagskolen blev der hvert år uddannet mange fremragende fagfotografer som gennem tiderne har præget dansk fotografis høje stadi. Navne som Jens Juncker-Jensen, Åge Knudsen, Herdis- og Hermann Jacobsen og Åge Remfeldt er blandt de kendte.

Eleverne indøver en opstilling.

Man diskuterer et problem...

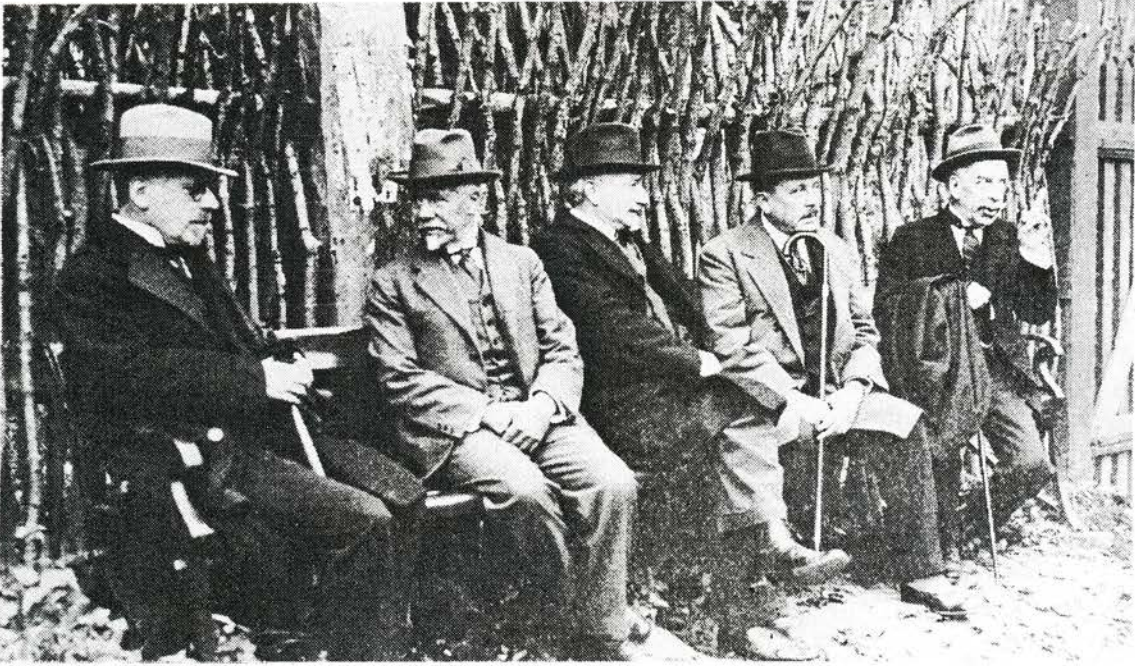
Elfelt siddende ved bordet. Tekn. Institut 1908.

13 muligvis 'logebrødre' samlet foran Garnisonskirken for at fejre en ukendt begivenhed. De højtidelige herrer er klædt i kjole og høj hat, med undtagelse af officeren. Peter Elfelt siddende nr. to fra venstre. I reverset bærer man en lille kokarde, der muligvis forestiller to korslagte kanoner(?) med et skjold i midten. Ca. 1929-30.

En af Peter Elfelts logebrødre's 70-års fødselsdag skal fejres med manér. Champagne, hummer og den gode cigar var ikke ualmindelig kost i disse kredse.

Billedet af de fem herrer er optaget i Dyrehaven nord for København. Mødet gælder naturfredningsformål. Yderst til højre ses formanden for Naturfredningsforeningen Eric Struckmann. Peter Elfelt sidder i midten og har sikkert været iviteret med for at fotografere det, som mødet har drejet sig om. Fotografiet må være fra efteråret 1930.

Elfelt august 1930.

I begyndelsen af februar måned 1931 pådrog Peter Elfelts sig en ondartet influenza med efterfølgende lungebetændelse og koldbrand i den ene lunge. I det sidste døgn var familien samlet om hans sygeleje. Om aftenen den 18. februar indtrådte døden. Peter Elfelts bratte bortgang kom som et chok for mange. I en nekrolog skrevet af formanden for Dansk Fotografisk Forening Julius Folkmann hed det om en af dansk fotohistories store mænd:

"Elfelts elegante, affable altid soignerede Person og Optræden i Foreningen var som oftest elskværdig. Han var meget ærekær og ærgerrig, men i de senere Aar kom det stejle og stridslystne i hans Karakter stærkt frem. En fotografisk Livsbane, der fra ringe Begyndelse var arbejdet op til megen Anerkendelse fra hele Skandinavien, er nu afsluttet, og der skal være Fred være med hans minde".

Peter Elfelt blev begravet på Assistens Kirkegård i København., afdeling M, grav nr. 387. I familiegravstedet hviler hans to hustruer Emilie Petersen og Ville Elfelt. Hans to børn, Anker Kronborg og Else Marie. Derudover ligger der hans søn Torkel Kronborg Elfelt og dennes hustru Karen Elfelt. Deres navne er tilføjet nederst på soklen med bronzebogstaver - alle de øvrige navne er hugget ind i stenen, hvorfor de gennem tiderne er blevet svært læselige. Gravstedet 'udløb' i 1986. At det stadig eksisterer skyldes ikke veneration for Elfelt, men derimod at der på graven står et 'bevaringsværdigt monument' udført i jugendstil af billedhuggeren E. Nielsen efter forlæg af V. Koch.

Elfelts personlige- og forretningsverden

Hans Bonnesen

Giftermål

Peter Elfelt var gift to gange. Den første vielse fandt sted den 12. august 1892, med den 20-årige københavnerinde Emilie Anny Casparine Andersen. Vi kender Emilie særdeles godt, idet hun optræder på det berømte 'frierbillede', hvor Elfelt ligger på knæ foran hende iført høj hat. Deres ægteskab endte sørgeligt, idet den spinkle Anny døde i 1897, kun fem år efter deres vielse. Deres to børn Else Elfelt, født den 27. marts 1894 og Anker Kronborg, født den 22. marts 1896, døde i en alder af henholdsvis 21- og 17 år rimeligvis af smitsom tuberkulose, en sygdom der red samfundet som en mare, men allerede året efter sin første kones død giftede Peter Elfelt sig igen. Den 19. oktober 1898 indgik han ægteskab med den langt mere robuste 29-årige Vilhelmine Emilie Kruse, datter af en københavnsk manufakturhandler, med hvem han fik sønnen Torkel Kronborg, der blev født den 24. oktober 1899. På grund af den skygge, som tabet af den første hustru kastede over Peter Elfelts liv, blev han meget påpasselig med hensyn til bolig, lys og frisk luft. Familien flyttede derfor til en mere moderne lejlighed i St. Kongensgade nr. 23. Desuden erhvervede han et hus i Skovshoved med tilhørende strandret for at konen, sønnen Torkel og de to børn af første ægteskab ikke skulle blive ramt af samme dødelige sygdom. Specielt sønnen Torkel blev så at sige 'pakket ind i vat', han fik al den opmærksomhed og alle de muligheder, som Peter Elfelt ikke selv havde fået som barn og ung. For de to børn af første ægteskab hjalp de forbedrede boligmæssige forhold imidlertid ikke, de døde som omtalt begge, måske fordi moderen allerede havde overført sin sygdom til dem.

Sønnen går sine egne veje

Torkel havde til Peter Elfelts sorg ikke arvet sin fars store interesse for fotografi og forretning. Han blev student, og på grund af sin store glæde for musik, optaget på Det Kongelige Danske Musikkonservatorium, hvor han fik en fin eksamen som organist med Carl Nielsen som censor. Torkel Elfelt søgte trods sin gode eksamen ikke noget embede, men foretrak at leve et ubekymret, men noget excentrisk liv i skyggen af sin far. Som en konsekvens af faderens og sønnens interesse for musik, kom mange sangere og musisk begavede mennesker i Elfelts hjem, bl.a. komponisten Poul

Den pertentlige fotograf i frierposition for den 20-årige Emilie Anny Casparine Andersen, som villigt modtager gifteringen, medens bejleren nødigt skulle få knæ i bukserne.

Ceremonien gentages overfor hans anden hustru den 29-årige Vilhelmine Emilie Kruse.

Peter L. Petersens forældre: Hans Kjeld Petersen og hustru Ane Marie Larsen - omgivet af de på det tidspunkt fødte seks børn. Fotografiet er optaget i 1878-79. Bag forældrene ses i midten Peter Lars (Elfelt), den ét år yngre søster Ingeborg. Yderst til venstre står den 7-årige Anders Axel, der blev uddannet som fotograf. På faderens skød sidder den 5-årige Caroline. På moderens skød sidder den to-årige Karl Kristian, som også blev fotograf. Ved siden af moderen står den 9-årige Anne Marie.

Anders og Carl Petersen (Elfelt).

Lars Petersen (Elfelt).

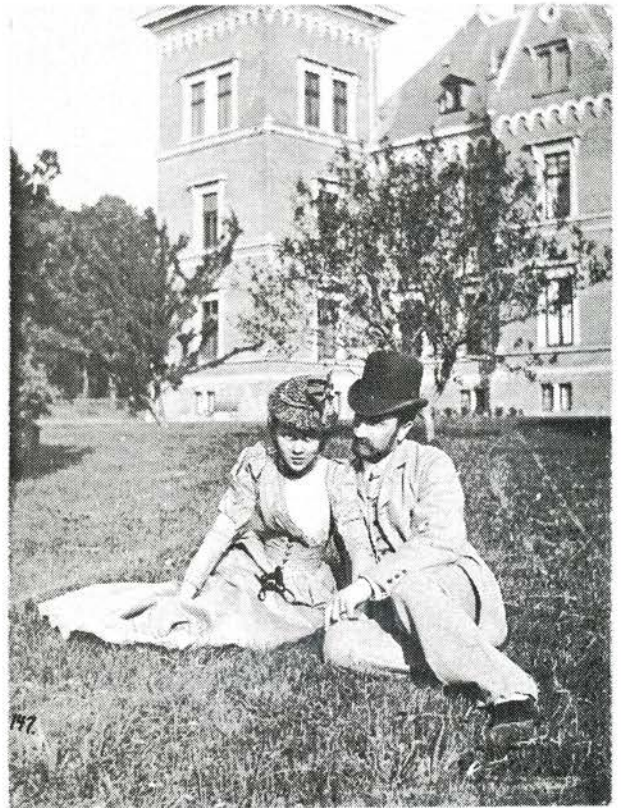
Peter Lars Petersen med sin 1. Hustru Anny Casparine og datteren Else. Ca. 1895.

Peter Elfelt med de to børn af første ægteskab. Til venstre Else og til højre Anker, som bærer en slipseagtig krave og iført sribet dragt. I tidens ånd retter Elfelt hele sin opmærksomhed mod drengen.

Carl Petersen. (Elfelt).

Vilhelmine og Peter i Küllagünnarstorp i Sverige.

Skovshoved Avis

LOMMEUDGAVE

UDGAAR NAAR DET PASSER

Dette er en Invitation specielt

til Dem

Bør læses og modtages med Glæde!

Stor Sct. Hans Aften Fest

Sct. Hans
Blus

og Blus paa
Lampen
hele Aftenen

„Den skønneste Krans
er dog din Sancte Hans“,

synger Digteren.

Sct. Hans Aften

fejres atter iaar med Sang og klingende Spil,
det lækreste Smørrebød,
Sildemader, kolde Snaps
og **Øller**, Kaffe, Cognac og
Liker. Prægtfulde hjemme-
bakte **Kager** og **Kvinder**,
Whiskyer, Sodavander; hvor-
imod Stinkadores og Cigaretter medbringes.
Sure Piber maa ryges, men kun i Haven —
der vil blive prægtfuldt illumineret! **Fyrværkeri**
afbrændes samt vidunderligt

Sct. Hans Baal

hvor en Heks vil blive brændt, og
hvorom Hekse vil danse.

Alt til

Selv Koste Pris

Sikkerhed for **Betaling behøver ikke**
at **erlægges forud**; men derimod at
godt **Humør medbringes**.

Enhver er velkommen

Tyk og Tynd, Smuk og Grim, Rig og Fattig,
dog ikke saa fattig, at de ikke kan betale

Alt foregaar i

det prægtfulde højt prioriterede

Peter Elfeltske

Beboelses- og Forlystelses-Etablissement
i Skovshoved

Strandvej 280

Sct. Hans Aften Søndag d. 23. Juni Kl. 7^{1/2} pr.

Smaa **Overraskelser**,

dog ikke »Bjerne« kan medbringes!

Sct. Hans Fest i Skovshoved

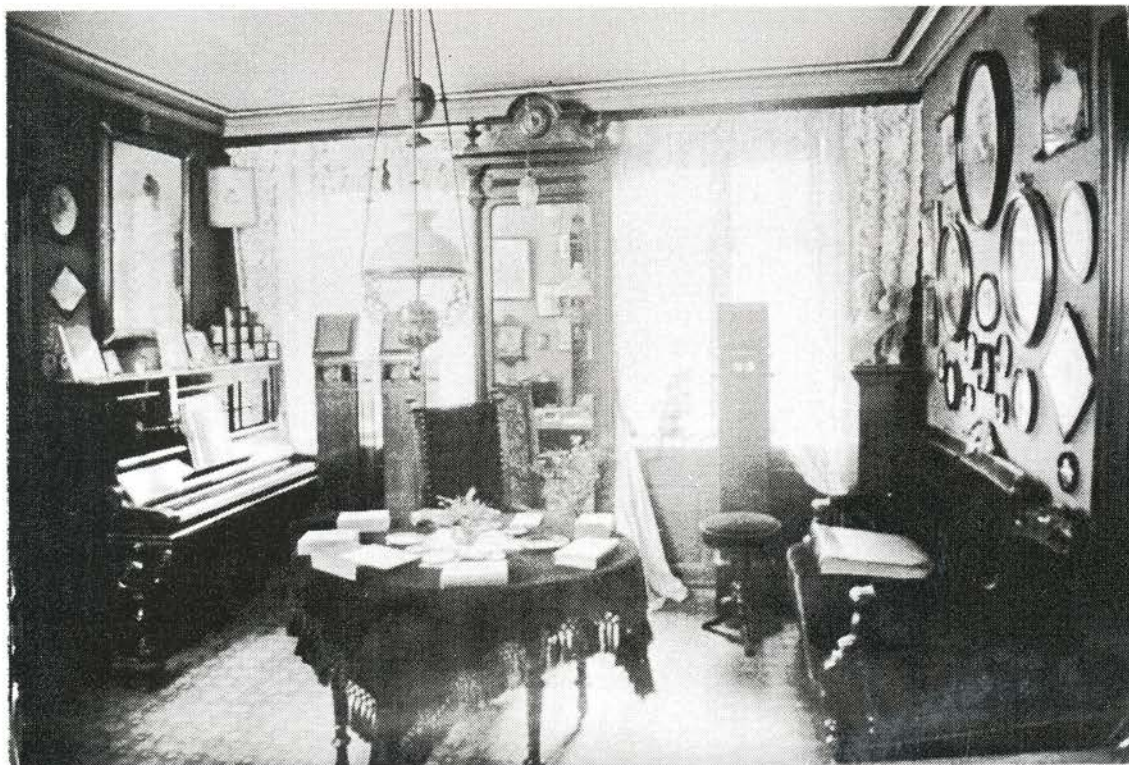
Reglement for Sct. Hans Aften 1923

I Hædet med Sct. Hans Aftenen vil der blive afbrændt
Baal. Kl. 7 er der heldig Anretning med halvvaarne Fiske-
fælder, der er klemt een til baalen. (Pris godt med Brød, vi er i haad-
løs Forbindelse med Dagene). Af andre Retter kan nævnes
Lammestyk, c. el. Sildes til hvid. Efterbesiddelse paa et be-
grænset Antal Sildes med forskellige Rader og Bonan-
møttere. El. Smør, Sildes, Vand paa Skovshoveds
møttere.

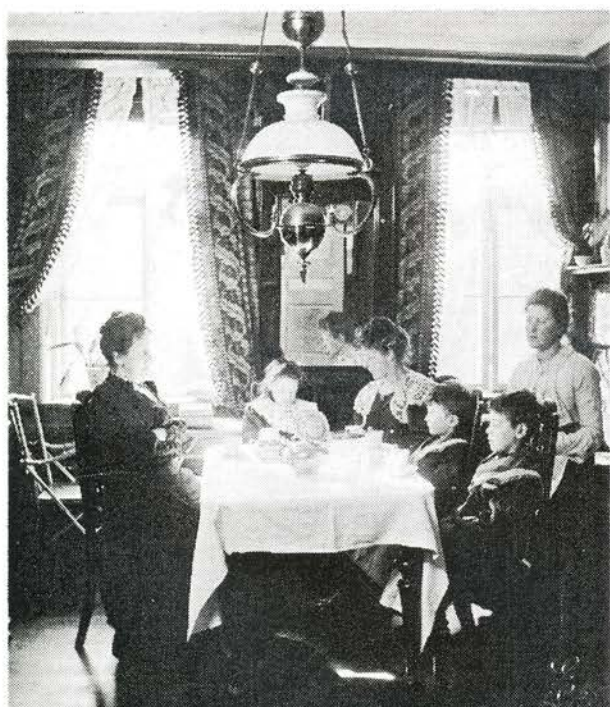
Gæster

Rohmedder	- 3	-	Sølvade 90 th K.
Nauhaas	- 2	-	Sølvade 20 th G.
Glasse	- 2	-	Tøjstykke 40 th L
Glædel	- 2	-	hvid
P. H.	- 1	-	hvid
Storby	- 3	-	Fajersborg alle 20 th Skud.
Mr. Lind	- 2	-	Cottensgade 8. K.
Carl Lind	- 2	-	Fajersborg alle 23. Skud.
	- 2	-	Sølvade 8 K.
	- 2	-	Sølvade 9. Skudstykke

Peter Elfelt var en stor livsnyder. Meget ofte afholdt han fester - ikke blot i anledning af familiens mærkedage, men også for venner, bekendte, forretningforbindelser og kolleger. Sct. Hans Aften 1923 var ingen undtagelse. Det festlige program med den håndskrevne indbydelsesliste.

Peter Elfelts private hjem i Store Kongensgade var præget af tidens borgerlige standard. I baggrunden står tre af 'Nellerødmandens' store betragtningskasser til stereoskopiske billeder. Væggene er prydet med særdeles mange fotografier.

Elfelt boede først i St. Kongensgade 71 og senere i nr. 23, hvorfra disse to billeder er fra. For bordenden sidder Else Elfelt. Hun ser ikke glad og sund ud og irttesættes yderligere af sin stedmor Ville Elfelt. På den anden side sidder hendes søn Torkel Elfelt og halvbroderen, Anker Elfelt. Hvem damen ved bordets langside er, kan der kun gisnes om, men det kunne være Ville Elfelts mor, fru Kruse. Bag Ville sidder pigen i huset, som er kommet ind fra køkkenet for at være med på billedet. Ca. 1904.

Fra den betydelig mindre lejlighed i nr. 71.

I 1923 erhvervede den travle fotograf en trehjulet bil ved navn Cyclonette med tilhørende chauffør!

Schierbeck, der var organist ved Skovshoved Kirke. Senere i livet hørte blandt andre også skuespillerne Ole Monty og Lis Smed til venneskaren. Elfelts interesse for musik betød imidlertid, at han, der aldrig lærte at spille på noget instrument, anskaffede sig flere selvspillende klaverer, som han eksperimenterede meget med.

Tidens Hi-Fi

Peter Elfelt havde, ud over et selvspillende klaver, et Hornung & Møller flygel i sit sommerhjem i Skovshoved og et Bechsteinflygel i St. Kongensgade, med hver sit amerikanske forsatspianola, af typen Metrostyle fremstillet i Berlin. I tilknytning hertil anskaffede Elfelt sig efterhånden mange hundrede pianolaruller, lange papirbaner med huller udstanset efter henholdsvis 65 eller 88 tangenters metoden. Elfelts interesse for denne form for musikudøvelse var enorm, han ofrede timer på at spille på instrumenterne og underholdt ofte gæster dermed. Sammen med sønnen og dennes musikvenner overværede han f.eks. i Odd Fellow Palæets store sal konkurrencer mellem 'rigtige' pianister og pianolarspillere, hvor publikum først hørte musikken spillet bag et tæppe, for derefter at afgive deres skriftlige stemme om, hvem der havde spillet hvad - og i hvilken rækkefølge.

Telefoner og biler

Også på andre felter var Peter Elfelt interesseret i tidens tekniske muligheder. Alene atelierets telefonnummer Central 425 afslører, at Elfelt meget tidligt havde fået telefon i forretningen. Både på Østergade og i

Adresser for Billeder

Dok. Slanger. Vesterbouldgade 6. Reparation.

Køber og Kåled Branden Drewsen Vesterbouldg. Reparation?

Oliekander

Pumpe. Autocentralen Allegade 8.

Kæder. Service. Adelgade 79. Vedel. T 8556. ved telefonen

Korn og Lygte Reparation? Bernt Christensen.

Olie. Vacuum Oil.

Benzin. Schell.

Kalesche. Americani W. ca 75 kr.

Reparation Slanger og Dok. Adelgade 13. |

Reparation. Ello Tøkeren Bredgade 8. T

Elektrolamper og Elektrisk Material Holstel Ryesz 3.

Adresseliste for bilreparationer.

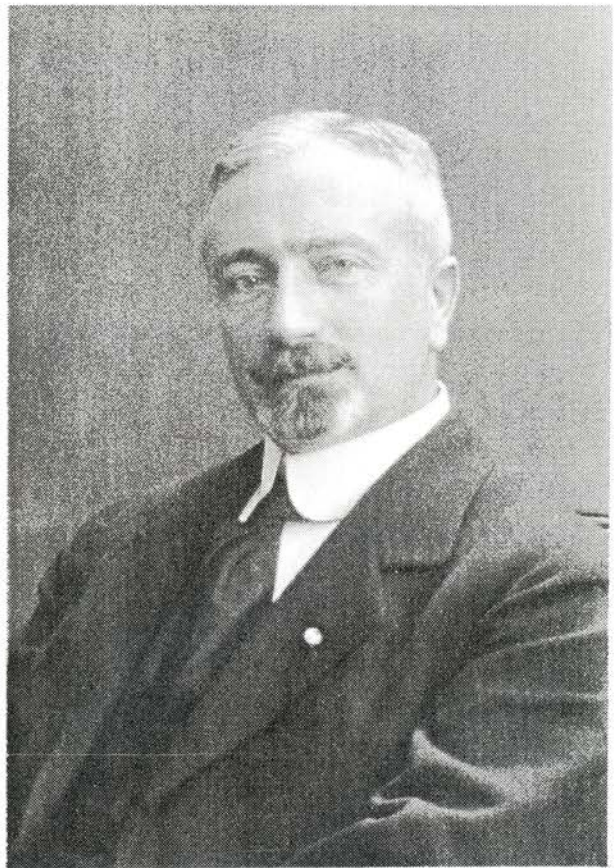
Skovshoved lod han yderligere udvikle telefonsystemer og ringeklokker installere. I 1923 erhvervede han sig tillige en trehjulet tysk bil af mærket Cyclonette. Bilen skulle anvendes til transport ved udeoptagelser samt afvikling af billedleverancer. Dette mærkelige monstrum af et transportmiddel var forsynet med en stor kuffert, som var placeret over baghjulene. Bilen tjente også til at transportere de mange effekter, der skulle bruges til foredragsvirksomheden. På den tid var en bil meget følsom - en fastansat chauffør skulle udelukkende tage sig af vognen.

Frøken Elisabeth Mürer var ansat fra 1896 til 1929. Hun var værdsat som en dygtig retouchør og kolorist. Ca. 1910.

Ved sin arbejdsplads ca. 1915.

Peter Elfelt og hustruen Ville Elfelt fotograferet samtidig i 1929-30.

Den myndige, effektive og ambitiøse bogholderske Elisabeth Christensen blev i en menneskealder den ledende kraft i forretningen - Peter Elfelts atelier.

Testamente

Den 1. januar 1926 kunne Peter Elfelt fejre sin 60 års fødselsdag sammen med venner og familie. Nogle uger senere har Elfelt øjensynlig besluttet, at det nok ville være en fornuftig handling at finde en efterfølger, der kunne videreføre det store firma, når han selv faldt bort. Et testamente var mærkeligt nok allerede blevet oprettet den 10. oktober 1898, otte dage før giftermålet med Vilhelmine Kruse. Dette testamente var samtidig en ægtepagt, idet hans anden kone ønskede at råde over det indbo hun bragte med ind i ægteskabet. Testamentet nævnte intet med hensyn til forretningens videreførelse, men nævnte klart i § 4,5 og 6, at alt hvad de to ægtefolk derudover ejede og ville komme til at eje, var fællesjendom og tilfaldt den længst levende eller deres eventuelle kommende livsarvinger.

På Peter Elfelts fik ved sin 60 årige fødselsdag fremstillet dette elegante takkekort af tegneren Alfred Schmidt - med symbolsk gravhund..

E. Teilman Jørgensen
Overretssagfører
St. Kongensgade 55
Telefon 8952
København K.

Fremlagt i Østre Landsrets
2den Afdeling i København,
den 2de DEC. 1931

Stpl. 20

Underskrevne Hoffotograf P. Christensen opretter herved følgende

INTERESSENTSKABSKONTRAKT.

§ 1.

Jeg Elfelt optager herved Frk. E. Christensen som Deltager i den af mig alene hidtil drevne fotografiske Forretning, Østergade 24.

§ 2.

Jeg Elfelt indskyder i Interessentskabet den nævnte mig tilhørende Forretning med Maskiner, Inventar, Varelagre og Arkiv.

Den skæbnesvangre 'Interessentskabskontrakt'.

Hvad forretningen angik, var de nøgne kendsgerninger i 1926/1927, at hverken hans kone, Vilhelmine Elfelt, eller hans 28-årige musikbegavede søn Torkel var i stand til, eller havde interesse for, at føre forretningen videre. Det normale ville derfor være at ansætte en udefra, eller overgive roret til en af de ansatte. Efter grundige overvejelser gik Elfelt til sin sagfører for at få oprettet en interessentskabskontrakt med en af de ansatte, den 40-årige ugifte kontordame og økonomiske souschef Elisabeth Christensen.

En myndig dame

Elisabeth Christensen kom fra Ålborg, var kontoruddannet og havde tilbragt en tid som elev hos byens berømte fotograf Heinrich Tönnies. Frk. Christensen var tiltrådt den 5. juni 1920. I 9 år beviste hun sin værdi i en sådan grad, at Elfelt følte, at hun var personen som kunne videreføre atelieret. For at binde hende til forretningen, blev der i al hemmelighed, udformet en ti sider lang interessentskabskontrakt mellem Peter Elfelt og Elisabeth Christensen. Ifølge kontraktens §1 indskød Elfelt hele sin forretning, medens frk. Christensen ikke investerede nogen kapital, kun sin loyale arbejdskraft. Ifølge kontrakten, som behørigt blev underskrevet og anmeldt til myndighederne den 30. august 1928 fik frk. Christensen, så længe Elfelt levede, et månedligt udbytte på 350 kroner ud over sin løn. Derefter nævner kontrakten

yderligere, at ved Elfelts død skulle hun vederlagsfrit overtage 1/5 af forretningen og 1/5 af dens udbytte, medens kontraktens 'anden deltager', dvs. Elfelts kone og søn skulle have 4/5 af forretningens kapital og udbytte. Samtidig fik frk. Christensen ret til at erhverve 'ved kontant betaling' yderligere 3/10 af forretningens kapital: således, at hun derved blev ejer af nøjagtig halvdelen af forretningen. Enhver der har haft med kontrakter og samarbejde at gøre ved, at netop en 50/50 konstellation er yderst farlig.

Vi kan i dag kun gisne om hvorfor Peter Elfelt brugte denne løsning på forretningens videreførelse. Medvirkende kan være de urolige økonomiske forhold efter Den første Verdenskrig, som ultimativt førte til det kendte børskrak i 1929. Måske har Elfelt følt, at det i en forretning som hans ikke længere var det vigtigste at kunne fotografere. Vigtigere var det måske at have en god forretningsmæssig indsigt. Hvad årsagen end kan have været, ændrede Elfelt hos sin advokat, overretssagfører E. Theilmann Jørgensen, sin og sit firmas fremtid i en så voldsom grad, at det nærmest må slå en med forbløffelse, når man læser om det i dag. Interessentskabskontrakten var helt og fuldt centreret om frk. Christensen og hendes beføjelser, medens andre kun omtales som 'fotografen' (muligvis den ansatte førstefotograf Justus Pettersson) eller 'den anden deltager' (hustru og søn).

Elfelt dør

Da Peter Elfelt døde den 18. februar 1931 i sit hjem i Store Kongensgade 23, var blækket knap tort på de sidste ændringer i interessentskabskontrakten mellem ham og frk. Elisabeth Christensen, foretaget så sent som den 15. september 1930, dvs. at Elfelt og frk. Christensen igennem mere end et år havde tilpasset og finpudset kontrakten. Peter Elfelts død blev som loven forskriver indberettet til skifteretten i København den 25. februar 1931, og her ventede kontrakten som en bombe, idet det underskrevne og stempelmærkede, men aldeles uventede dokument, blev præsenteret. Interessentskabskontrakten blev øjeblikkelig årsag til stridigheder, idet Elfelts arvinger, hans enke og søn, fastholdt at kontrakten var i uoverensstemmelse med ægteparrets oprindelige testamente, og bortgav noget af fællesboet som det, der juridisk kaldes en 'døds gave'. Sagen gik via Byret og Landsret til Højesteret, som den 1. februar 1933 stadfæstede Landsrettens dom, der gav frk. Elisabeth Christensen medhold.

Umiddelbart efter Peter Elfelts død forsøgte Torkel Elfelt og enken, Ville Elfelt, uden held at drive den store forretning videre, idet de stadig ejede 4/5. Dette mislykkedes af tre grunde: For det første fordi ingen af dem anede noget om forretningsliv og fotografering, for det andet fordi interessentskabskontrakten havde givet det daglige lederskab til frk. Elisabeth Christensen, og for det tredje fordi frk. Christensen, der nu, gift Weile, ved et retsligt tilhold fik udvirket, at hverken Torkel Elfelt eller fru Ville Elfelt måtte sætte deres ben i forretningen. Som kronen på værket benyttede fru Weile nu sin ret til yderligere at købe sig ind i firmaet, således at hun pr. 17. december 1935 ejede halvdelen af firmaet. Ifølge interessentskabskontrakten § 6 havde Peter Elfelt trods alt sørget for, at hans kone og søn, efter hans egen død, så længe de eller direkte efterkommere levede, skulle have del i forretningens overskud. Dette overskud var nu, ved fru Weiles tilkøb af andele, blevet formindsket fra 4/5 til 1/2 af provenuet. For dog at demonstrere, at man stadig ejede halvdelen af forretningen lod Ville Elfelt et testamente, for sig og sin søn udforme den 13. juli 1937. Testamentet fjerner explicit overretssagfører E. Theilmann Jørgensen som eksekutor, og indsætter landsretssagfører Børge Harup på denne post. I testamentet indsættes den da 32-årige cheffotograf Edvard Justus Pettersson, som forretningens leder og ultimativt som universalarving, således at også hans kone Alva samt derefter datteren Ingrid skulle arve Elfelt familiens del af selve forretningen.

Tiden efter Elfelt

Den nye 'kgl. hoffotograf' Torkel Elfelt fik, endskønt han ikke var fotograf, efter et mellemspil i Hofmarskallatet, lov til at videreføre denne titel. Men da han og hans moder ikke måtte vise sig i forretningen på Øster-

Vor elskede Mand og Fader

Peter Elfelt

døde i Aftes.

Den 18. Februar 1931.

Ville Elfelt.

Torkel Elfelt.

Begravelsen finder Sted Tirsdag d. 24. ds. Kl. 2 fra Frederikskirken, hvor-til event. Kranse venligst bedes sendt.

Vor kære Mester, kgl. Hoffotograf

Peter Elfelt

R. af Dbg. p. p.,

døde i Aftes.

Den 18. Februar 1931.

Personalet.

Begravelsen finder Sted Tirsdag d. 24. ds. Kl. 2 fra Frederikskirken.

gade, levede de to nu alene med deres skuffelse og ægelse i en ny stor lejlighed i St. Kongensgade. Den 21. februar 1943 døde fru Ville Elfelt og kort efter blev der holdt et eksekutormøde i lejligheden. Af rapporten herfra fremgår det som ventet, at fru Weile stod som ejer af præcis halvdelen af forretningen: af skattemæssige hensyn opgjort til den i dag latterlige sum af kr. 13.957,58.

Året efter Ville Elfelts død indgik Torkel Elfelt ægteskab med Karen Grønvald - født Nielsen fra Horsens. Denne dame havde allerede længe været engageret som husholderske for de to ensomme og mistroiske mennesker. Men tilværelsen blev desværre mere og mere besværlig for ægteparret. Forretningens overskud kunne selvsagt reguleres op og ned af fru Weile efter forgodtbefindende. Hun fastholdt, at lønningerne måtte følge tidens udvikling, og at det slet ikke var nogen indbringende overskudsforretning at videreføre en portrætfotografisk virksomhed. Dette medførte, at Torkel Elfelt og hans nye kone efterhånden havde mindre og mindre at leve af. En stadig voksende mistro til alt og alle fik overtaget, samtidig med at Karen Elfelt blev alvorligt angrebet af sclerose, en sygdom som man ikke kunne lindre eller helbrede. Til det sidste fastholdt Torkel Elfelt dog sin ret som kgl. hoffotograf og nægtede trods utallige henstillinger fra Københavns Magistrat og trusler om civile søgsmål, at underskrive en anmeldelse til Københavns Firmaregister, om at fru Elisabeth Weile også tegnede firmaet. I en to år lang retssag gennem Københavns Byret og Østre Landsret blev alle de ulykkelige detaljer gravet frem igen, alt sammen til ingen nytte. I en dom afsagt så sent som den 14. januar 1958 i østre landsret pålægges det Torkel Elfelt, under trussel om dagbøder, inden 15 dage at underskrive en anmeldelse til Københavns Firmaregister, "om at fru Elisabeth Weile sammen med ham er ansvarlig og ligeberettiget deltager i firmaet Elfelt".

Hermed blev der sat et endeligt punktum for en forretning, der alene havde været ført af en person med navnet Peter Elfelt siden den 1. maj 1890. Efter at Torkel Elfelt og hans kones lejlighed gradvis var blevet ribbet for næsten alt af værdi, ønskede ægteparret, fyldt med skuffelser og had, ikke at leve længere. Efter Torkel Elfelts og hans kones død den 22. og 24. oktober 1958 overtog fru Elisabeth Weile ifølge interessentskabskontrakten § 11 de sidste 50% af forretningen og blev dermed enejer. Med 27 års tovtrækkeri bag sig kunne fru Weile dermed endelig se frem til mere rolige forhold og en lysere fremtid, en fremtid som varede endnu 13 år, frem til hendes død i 1971.

Weile og Johansen

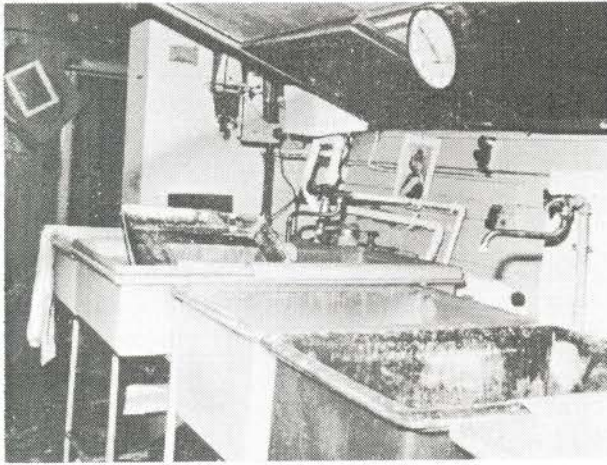
Kort efter Peter Elfelts død valgte Elisabeth Weile sin nye førstemand. Det blev den 22-årige nyuddannede fotograf Poul Johansen. Kort efter Elfelts død, blev Poul Johansen udpeget som arvtager til Elfelts atelier, og da fru Weile døde barnløs i 1971, trådte han ind som arving. Forretningens værdi var altid blevet opført ved en optælling af løsøre, medens arkiv og goodwill var blevet holdt ude af alle opgørelser. På denne måde var forretningens egentlige værdi blevet undervurderet i en sådan grad, at det i dag ville have været ganske uantageligt for en skifteret.

Poul Johansen var født den 11. oktober 1909 begyndte sin fotografiske løbebane som elev hos Elfelt den 1. august. 1925. Ansættelsesbetingelserne er lidt uklare, idet der i Elfelts notater står: "*Poul Johansen, Sundevedsgade 4. III sal. 1 august, (Elev), Assistent. Fader maskinist, Orlogsværftet*". Man må formode, at Elfelt ikke med det samme har ladet den 16-årige Poul Johansen indgå som elev, men i nogen tid har brugt ham til forefaldende arbejde. Dette var i øvrigt en meget anvendt procedure i alle håndværksfag. Poul Johansen var som det hed den gang, 'en mand af folket'. Hans tilknytning til marinen gennem faderens arbejde, fik ham til at falde fint ind med de to prinser, Chr. den X's sønner Frederik og Knud, der begge havde en maritim uddannelse. De syntes begge godt om den 10 år yngre Poul Johansen, når han ledsagede Elfelt til optagelser i Det kgl. Teater eller på Amalienborg og Sorgenfri Slot, hvor den kongelige familie tilbragte sommerne. Især var Prins Knud og Poul Johansen på bølgelængde, og der udviklede sig et venskab mellem de to, et venskab der holdt hele livet igennem. Efter Chr. d. X.'s død og da kronprins Frederik kom på tronen som Frederik d. IX. indtog Poul Johansen en særlig stilling, mange billeder af det unge kronprinsepar har Poul Johansen taget. Det folkelige ved Poul Johansen passede derimod ikke helt ind i dronning Ingrid's opfattelse af en fotograf, og man bemærkede, at dronningen begyndte at bruge den svenske fotograf Lindequist mere og mere til sine egne portrætter, et forhold som allerede var blevet indledt, da

kronprins Frederik kom på tronen som Frederik d. IX. indtog Poul Johansen en særlig stilling, mange billeder af det unge kronprinsepar har Poul Johansen taget. Det folkelige ved Poul Johansen passede derimod ikke helt ind i dronning Ingrid's opfattelse af en fotograf, og man bemærkede, at dronningen begyndte at bruge den svenske fotograf Lindequist mere og mere til sine egne portrætter, et forhold som allerede var blevet indledt, da hun som ung kronprinsesse kom til Danmark. Poul Johansen havde ikke nær den fotografiske finesse som Elfelt og som især hans bedste portrætfotografier havde. Billeder taget af ham kan ses i bogen 'Kongelig Hoffotograf Peter Elfelt' udgivet af Det kgl. Bibliotek i 1989. Poul Johansen blev velsagtens på grund af sin nære forbindelse til kong Frederik d. IX dekoreret med ridderkorset. Det var første gang, at nogen fra firmaet Elfelt havde modtaget en ordensdekoration siden Elfelts dage, der til gengæld var dekoreret med ridderkorset og en lang række udenlandske ordener. Poul Johansen fik ikke lov at sidde i direktørstolen mere end to år, idet han uventet døde allerede i 1973. Datteren Annelise, der netop havde fået sin uddannelse som fotograf færdiggjort, måtte nu overtage forretningen.

De sidste år

Desværre for Annelise Johansen havde den sidste, der virkelig var ekspert i portrætfotografering, den aldrende fotograf Edv. Justus Pettersson trukket sig tilbage i 1968 som 75-årig. Fotograf Edv. Justus Pettersson var født i Sverige den 11. april 1894, og tiltrådte hos Elfelt den 1. juni 1923. Sammen med den 7 år ældre fotograf Bror Johanson, der var født i Nykil i Sverige den 3. juli 1887, og som tiltrådte hos Elfelt den 1. april 1912 dannede de to uden tvivl det fotografiske portrætfundament, som forretningen hvilede på. Peter Elfelt var allerede på den tid helt og fuldt involveret i den forretningsmæssige del af virksomheden, hvor han var den, der etablerede aftalerne med store kunder som Rigsdag og Kongehuset. Edv. Justus Pettersson arbejdede i 45 år bag kameraet hos Elfelt. I en række år forsøgte Annelise Johansen, nu gift prinsesse Schaumburg-Lippe, først sammen med et par elever, og siden med sin mand prins Valdemar, at videreføre forretningen som en ren portrætfotografisk virksomhed. Resultatet blev, at firmaet som en konsekvens af svigtende omsætning og høj husleje måtte lukke de elegante, men gammeldags og stærkt nedslidte lokaler på Østergade 24. Prinsessen overførte derefter aktiviteterne til en ny adresse i Dronningens Tværgade under navnet 'Royal Elfelt'. Ved udflytningen fra de gamle lokaler, hvortil man havde haft direkte adgang til receptionen med elevator - lod prinsesse Annelise og hende gemal lokalerne stå nogenlunde i den øjeblikkelige tilstand uden at fjerne de mange installationer i mørke kamrene.

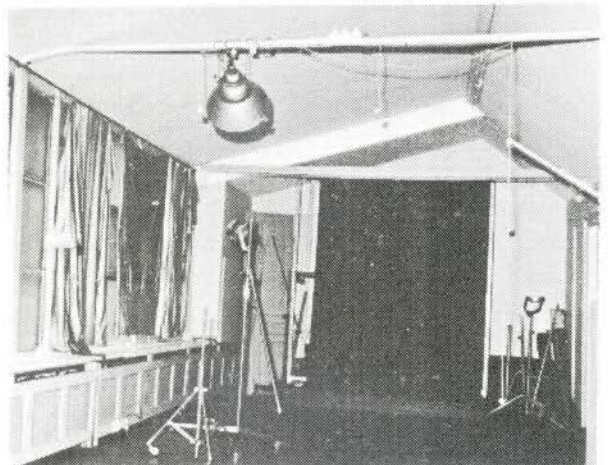
Da Annelise Johansen (prinsesse Annelise Lippe) og hendes mand prins Valdemar havde forladt atelieret på Østergade tog man kun de vigtigste ting med sig, og lod resten blive tilbage. I vinduesnichen står endnu et Veigel forstørrelsesapparat. Foran ses en række skyllekar, som ikke har været gjort rene i mange år.

I det fordums så elegante venteværelse er alle fotografier taget ned af væggene og alle møbler er fjernet. En radiatorskærm læner sig tæt op ad væggen sammen med et billede af prins Henrik.

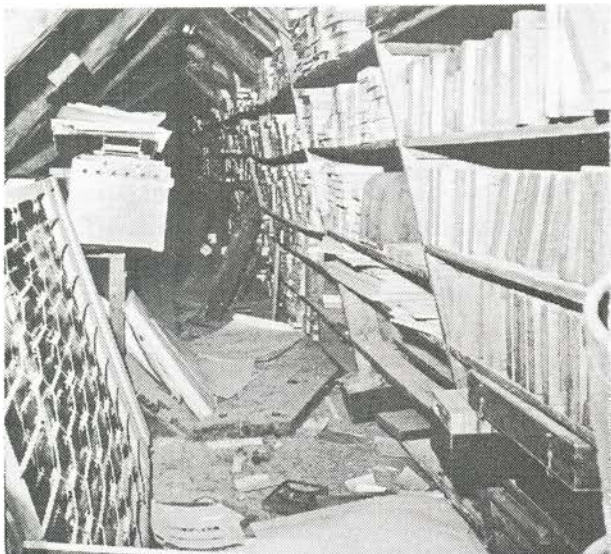
I arbejdsværelset ser det ud, som om en orkan er gået igennem lokalene. Halvt åbne skuffer med karton og papir, en olkasse fra Kongens Bryghus, samt tilfældigt henkastet skrammel fylder lokalet.

I atelieret er alle kameraer og løse lamper fjernet. Kun en almen lampe til grundbelysning er blevet hængende. På gulvet står endnu nogle stativer

"Sic transit gloria mundi"

Billederne viser, at det latinske ordsprog 'således forgår verdens herlighed' også passer for atelieret Peter Elfelt. Her ses de sorgelige rester af det, der en gang var en af Danmarks mest beundrede fotografiske arbejdspladser. De trange skunkrum under taget, der var blevet anvendt som negativ-kopiarkiv, blev på samme måde som mørkekamrene og atelier slet ikke ryddet, men ganske enkelt forladt. Tusindvis af uindpakkede glasnegativer stod her ladt tilbage, stablet på træhylder, som bøger i et bibliotek. Ejendommens ejer måtte til sidst lade alle disse materialer og udstyrsdele nedbære og bortkøre. Fra en affaldscontainer i nærheden er flere interessante effekter blevet fundet i tide af samlere og bevaret for eftertiden. Før den endelige lukning af atelieret på Østergade, var de primære dele af det enorme arkiv solgt, siden foræret bort til forskellige museer og arkiver, medens de mest værdifulde glasnegativer og billeder blev forsøgt solgt på auktioner. Herunder blev flere 'såkaldte originaloptagelser' af fortidens kendte kulturpersonligheder bl.a. H.C.Andersen udbudt på auktioner. Kort efter prinsesse Annelise Schaumburg-Lippes død i 1983 ophørte forretningen med at eksistere.

Ude under taget fandtes et uberørt kopiarkiv. I tusindvis af glasplader var stillet op i et reolsystem, som bøger stilles i en reol. Pladerne er sandsynligvis båret ned i gården og kørt på lossepladsen. Foto: Hans Bonnesen

Tidligere medarbejdere

Hans Bonnesen

Eftersom vi i dag befinder os lige efter årtusindeskiftet, er det selvfølgelig umuligt at finde folk, der har arbejdet hos Elfelt, medens mesteren selv levede. Der findes imidlertid stadig medarbejdere, der har været ansat der i de senere år. Fotograf Børge Tranberg er en af dem. Lullu Volländer er en anden. Børge Tranberg, der er født i byen Staun ved Limfjorden mellem Nibe og Løgstor den 11. september 1923, kom som ung på seminarium i Vordingborg. Hurtigt begyndte han at fotografere sine studiekammerater og den 1. oktober 1943 var det slut med studierne i Vordingborg, idet det lykkedes ham at blive antaget som elev hos Firmaet Elfelt i København. Her blev Børge Tranberg i 24 år, idet han fratrådte efter eget ønske den 1. juni 1965. På spørgsmålet om hvorfor han rejste, siger Børge Tranberg: "Lønnen var aldrig stor hos Elfelt, sliddet var hårdt, der var ingen pension, endvidere blev jeg tilbudt 1000,- kroner mere i løn pr. måned på det Kgl. Bibliotek — så det var ikke så mærkeligt, at jeg foretrak at rejse". Børge Tranberg fortæller, at Poul Johansen var ved at tabe næse og mund, da han sagde op, men firmaet var ikke i stand til at hamle op med statens lønninger. På et senere tidspunkt tilbød Poul Johansen dog, at Børge Tranberg kunne komme tilbage til den samme løn, men da var løbet kørt. *"Man må ikke glemme, at jeg den gang hovedsagelig tog mig af udefotograferinger, dvs. at jeg skulle af sted med det tunge udstyr hver dag. Det tog hårdt på fysikken, og endvidere var der den gang mange aftenopgaver, solvbryllupper, jubilæer, lysbilledforedrag osv. — Børge Tranbergs kone måtte sidde alene mange aftener, når manden i huset var ude, og eftersom årene gik, var det stadige natarbejde efterhånden en byrde".* Børge Tranberg har dog kun gode minder fra sine mange år hos Elfelt. *"Der var virkelig mange interessante opgaver. F.eks. var fotograferingerne i de store rum med mange hundrede eller tusinder af personer ret så nervepirrende især fordi de oftest blev taget med blitzlamper, og fordi der bagefter kun var een eneste plade fra sådanne optagelser. Efter en optagelse i Folkets Hus i Romersgade var alt gået fint, indtil vi kom tilbage med en eneste plade i en kassette. Jeg lagde forsigtig kassetten med glaspladen på taget af Poul Johansen Ford V8, som var en åben model med stoftag. På grund af det sene tidspunkt og en kold aften havde der dannet sig is på stoftaget, og kassetten gled ned og ramte gaden. Den klirrende lyd betød, at vi kunne lægge nye plader i kassetten, vende om og køre tilbage til Romersgade hvor vi måtte bede de mange hundrede tilstedeværende om undskyldning - og tage billedet om. Værre var optagelserne i Det Kgl. Teater. Her var der store forberedelser".* Børge Tranberg kan fortælle, hvor-

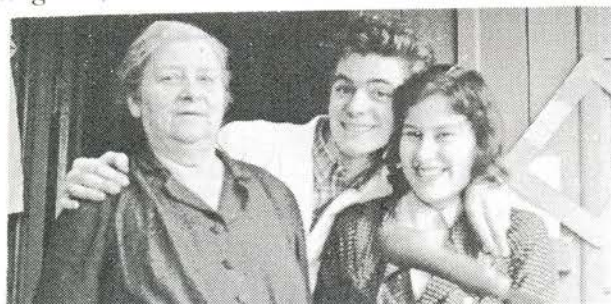
ledes disse optagelser altid foregik med en tidlig generalprøve, hvor man skulle konstatere, at alt var som det skulle være. Der blev sat et kryds med kridt på scenegulvet, hvor de to kameraer skulle stå, og det tredje kamera blev placeret i hofdamernes loge således, at man kunne dække kongeløgen. Til disse optagelser brugte man altid 'Nellerødmandens' store gamle maghogni trækameraer og de gamle objektiver. Et 13x18 og 18x24 cm kamera stod på scenegulvet og et 13x18 cm kamera i hofdameløgen. Ingen af kameraerne havde lukker, men kun et dæksel foran objektivet. Belysningen bestod af to store trækasser med hver fire PF100 blitzlamper, de største overhovedet. De to lampe-arrangementer var af scenefolkene båret ind i mellemakten, Poul Johansen og Børge Tranberg bar selv kameraerne og foretog til publikums store morskab en hurtig skarphedskontrol under det sorte klæde. Dækslet blev sat foran objektiverne, kassetterne skudt ind, der blev blændet ned til 11, kassettelågene fjernet, og alt var parat. På et tegn fra Poul Johansen fjernede vi alle dækslerne og belysningsmesteren slog de 220 volt til. Et blændende lys bredte sig blødt og fint ind i de fjerneste kroge. Dækslerne blev sat paa igen, og vi greb kameraerne og fór ud fra scenen. Heldigvis havde belysningsmesteren sat en særlig sikring ind foran vores lysarrangement. Hver gang vi foretog dette lille trick, røg der en 20 amperes sikring, men hellere det end mærkelige arrangementer med kondensatorer osv. osv. *"Det var en dejlig arbejdsplads; både fru Weile og Poul Johansen behandlede mig pænt. Det var almindeligt at der blev holdt fester for de ansatte, og for Børge Tranberg og hans kone var der oven i købet tale om invitationer til de to chefers sommerhuse i Kokkedal, hvor man var til middag eller frokost. På fru Weiles grund var der bygget et anneks til hendes sommerhus. Her kunne Børge Tranberg og hans kone kunne bo i visse perioder".* Firmaet var dog meget stærkt opdelt kan han huske: *"På atelieret rådede Justus Pettersson og frk. Werchmeister, medens fru Weile og Poul Johansen var firmaets ansigt udadtil, især var Poul Johansen firmaets mand ved de vigtigste udefotograferinger f. eks. På de kongelige slotte. Firmaets ry som kgl. hoffotograf betød også, at Poul Johansen blev bedt om, af det daværende Grønlandsministerium, at dække en kongelig tur til Grønland. I forretningen var der altid tre ansatte til kopieringen, to i mørkekammerne og en i retousch. Herudover var der to kontordamer, en til arkivering og en til reception og telefonpasning. Hertil kom selvfølgelig eleverne, af hvilke der altid var mindst to. Omkring afslutningen af 2. verdenskrig var der ca. 20 ansatte hos Elfelt".*

På spørgsmålet om hvorfor firmaet Elfelt egentlig måtte lukke dørene, havde Børge Tranberg den forklaring, at amatørfotografien sammen med de ændrede forhold i hjemmene - med færre familie billeder på væggene havde en afgørende indflydelse på omsætningen. Dertil kom, at firmaet ikke havde haft nogen udviklingsplaner. Ganske vist stod man i telefonbogen opført som portrætfotograf, men også ordene teknik og reklame var nævnt. Disse to områder var der overhovedet ikke gjort noget ved. Det eneste man udførte var 8x8 cm farvelagte lysbilledplader til biograferne, hvor et firma som Monterossi var hovedkunde.

Elev hos Elfelt

Et særligt kapitel i historien om Elfelts atelier er de mange elever, der henvendte sig for at få chancen for at blive uddannet til fotograf. I 1923 alene fandt 14 håbefulde unge mennesker vej til Elfelt for at spørge om en læreplads. Her havde Elfelt, som alle fotografer efter hans tid og langt op i 1960'erne en gratis arbejdskraft, idet man ikke fik løn som elev. Til sidst var der som bekendt fotografer, som ikke under nogen omstændighed ville tage elever under 18 år. På den måde kunne man holde sig fri af lærlingeloven og samtidig tage penge for at lade et ungt menneske arbejde for sig. Det var ikke alt, der var så rosenrødt som beskrevet ovenfor. Den 20-årige Lullu Volländer fra Gentofte havde diskuteret med sin mor, hvad hun skulle kaste sig over. Moderen var ikke så begejstret for guldsmedeuddannelsen, måske var fotografuddannelsen bedre. Derfor gik frk. Volländer i efteråret 1953 op til Elfelts forretning og bad om at blive elev. Uden de store vanskeligheder blev hun antaget, og begyndte straks. Stor var hendes forbløffelse, da det viste sig, at man betalte for at være elev hos Elfelt, ydermere skulle hun ved en lærekontrakt binde sig til en meget formel inddeling af læretiden hvor det hed, at man skulle være mindst 1/2 år i opsætningen, positivmørkekammeret og i negativmørkekammeret. En tid i atelieret blev slet ikke omtalt, endskønt det var her det mest interessante arbejde foregik. Arbejdet i opsætningen bestod i at modtage de billeder, der kom ud fra mørkekammerets tørreafdeling, forsyne dem med en klæbefolie, et arbejde der blev udført med en lille speciel loddebolt.

Derpå blev billederne beskåret og sluttelig opklæbet på karten i en stor varmepresse. "Arbejdet var dodkedeligt i længden", fortæller Lullu Volländer: "Havde det ikke

Emma, Svend og Lullu Volländer.

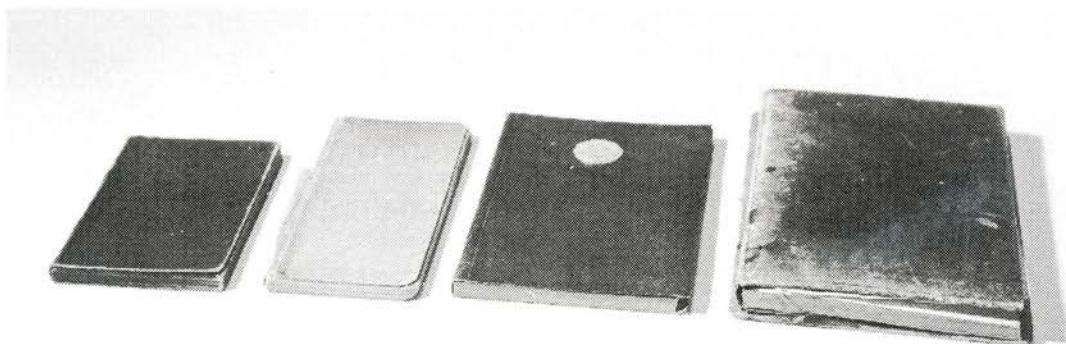
Lullu og Jytte Eriksen, bemærk det royale skilt øverst til venstre.

været for en utrolig galgenhumoristisk stemning havde det ikke været til at bære. Et af de få lyspunkter var, når jeg blev bedt om at hente et negativ i kælderen, hvor det enorme negativarkiv var anbragt. Her fik jeg mange timer til at gå, ved at spadsere rundt og se på de mange interessante optagelser. Ellers optrådte vi som pakdyr på udefotograferingerne. Det var trods alt mere interessant, - men det var hårdt. Poul Johansen var alt for fin til at løfte og bære noget, til trods for han var en stor og kraftig mand. Han værdigede os sjældent et blik og det samme gjaldt 'proppen', firmaets egentlige ejer, fru E. Weile. I opsætningen havde vi tre elever kun os selv at tale med. Af og til kom 'Emma', en stor og frodig kone ud fra skyllerummet og talte venligt til os. Mine to medelever Jytte Eriksen og Svend og jeg, opholdt os hele dagen i opsætningen - uden ophold, også ved frokosttid, idet der ikke var indrettet nogen frokoststue. Fra tid til anden kom 'Henriksen' en fjerde elev ind for at spise sin medbragte mad og læse sin BT. Årsagen til at han kom ind til os var, at opsætningen havde nogle store ovenlys, der gav lokalet et strålende lys om dagen. Om natten var der sikkert blæksort. Vi så imidlertid aldrig lokalet om aftenen, da alle blev jaget ud når firmaet lukkede. Det var således strengt forbudt at bruge mørkekamrene om aftenen og der blev aldrig givet tilladelse til at vi selv måtte kopiere vore egne optagelser. I firmaet rådede en mærkværdig stemning, idet de forskellige områder holdt sig helt for sig selv. En mystisk stemning af sexschikane rådede i flere afdelinger. Poul Johansen havde for eksempel sine helt klare favoritter blandt de ansatte". Efter ca 1/2 år havde Lullu Volländer fået nok af Elfelt og det lykkedes hende at blive løst fra sin kontrakt. Hun gik direkte til modefotografen Aage Knudsen som boede lidt længere oppe ad Strøget. "Det var en tilværelse der passede mig bedre", slutter Lullu Volländer. "her var jeg allerede fra den første dag med på atelieret, der var moderne udstyr både der og i mørkekamrene, og frem for alt blev vi opfordret til at bruge mørkekamrene så flittigt som muligt, også om aftenen. Vore billeder blev bedømt og kritiseret af Aage Knudsen. Her lærte man virkelig noget".

Efterladte ejendele.....

Hans Bonnesen

Ved arv har jeg fået adgang til en lang række efterladenskaber fra kgl. hoffotograf Peter Elfelts liv. En del af tingene er velkendte og har været vist som fotografier eller objekter på udstillinger. Andet har ligget gemt væk i private arkiver og aldrig været bragt frem til offentlighedens kendskab. Således en lang række småting, som man ikke umiddelbart kan katalogisere som fotografisk relevante objekter. Alligevel giver de mening i en større sammenhæng, fordi der gennem disse effekter fortælles mere end det, man normalt får ud af blot at betragte de rent fotografiske resultater bag Peter Elfelts virke.

B.

A.

C.

D.

Fire notesbøger:

Bog A.

En 7x16 cm og 8 mm tyk ulineret beigefarvet notesbog, med holder til blyant i ryggen. Regnskabsbog påbegyndt af Peter L. Petersen på hans 16 års fødselsdag. Bogen er på indersiden mærket med "*Petersen 1. januar 1882*".

På side 1 har "*Petersen*" indklæbet et glansbillede af en soldat. På næste side er indklæbet en fartplan over Nordbanen og Gribskovbanen. På de følgende sider er der ud over en række adresser, ført et regnskab fra 1. juni 1882 over "*min løn hos Rathsach*". Lønnen har udgjort 8 kr. pr. måned dog stigende til 12 kr. pr. måned i januar 1883. Et par sider længere inde i den lille regnskabsbog begynder Peter Elfelt, at opføre sine udgifter. Den 1. Juni 1882 går han til barber og bliver klippet formedelst en udgift på 25 øre. Den 7. juni indføres "*Sodekave 30 øre*". Gennem hele bogen ser vi denne ordlyd, der afslører, at han må have haft en sød tand.

I løbet af de næste seks måneder har han 46 gange indført ordet kave med en tilsvarende udgift. At han selv har været lidt sur over sin svaghed ses af den tilskrift, han kommer med på visse tidspunkter. Der kan f.eks. stå "*sidste gang*", "*ikke mer af det*", "*fan gale mig ikke mer*" eller "*bestemt sidste gang*". At han på bunden har haft et godt hjerte, ses af indførslen 22. juni 1882 hvor der står: "*givet små born 5 øre.*" (svarende til ca. 1 % af hans månedsløn).

Ud over regnskabet, der slutter efter 1/2 års nøjagtige indførsler, fortæller bogen, at Elfelt den 9. og 10. september 1882 er på en "*Københavnreise hvilket har kostet ham kr. 5,65*". Enten har billetten været meget dyr, eller også har han været ekstravagant, især når man tager en månedsløn på 10 kroner i betragtning.

Lidt længere fremme i bogen finder vi en fødselsdagskalender over hans forældre og de syv første søskende, hvoraf som omtalt, to døde som små. En broder Anders må han dele fødselsdag med - han er nemlig pudsigt nok også født den 1. januar.

Herefter følger en optegnelse over hvem der pr. 21. marts har modtaget et fotografi af ham. På de næste sider findes en fødselsdagsliste over venner og bekendte med alderen indført for 1882. Her kan vi f. eks. se at hans læremester fotograf Rathsach fyldte 42 år den 4. august 1882. Nu følger en liste over hvem, han har lånt penge ud til, og hvem han har lånt penge af. En enkelt notits fortæller, at han kræver 50 øre i rente pr. måned. På de næste sider i bogen er regnskabet ført med vaklende hånd (rimeligvis udført under togrejse hjem fra København til Hillerød). Her kan man læse, at togrejsen har kostet kr.1,25 medens en sporvognsbillet koster 20 øre. På bogens følgende sider er der ført regnskab, med hvad der ligner en produktion af salgsbilleder. Muligvis er det billeder af motiver fra Hillerød, som Rathsach har solgt fra sin butik. Måske har Elfelt fremstillet disse som aftenarbejde, på akkord. Han har også opført, hvor mange plader han har rensat. (210 + 56). Her må det formodes, at det har drejet sig om fejlskud, uskarpe eller dårligt fremkaldte plader, som er blevet rensat for emulsion og solgt til glarmestre eller gartnere til brug i drivhuse. De allersidste sider i denne første notesbog er skrevet med meget løs hånd med blyant. Så vidt det kan tydes, drejer det sig om huskesedler til brug ved indkøb, måske ting der skulle købes ind for kolleger eller venner.

Bog B:

En 8,2x13 cm og 9 mm tyk notesbog af rødbrun pluviusin købt hos Nicolai Hansens Papirhandel, Kjøbmagergade 52. Siderne er svagt linierede. Bogen er på indersiden forsynet med et stempel: Peter L. Petersen, Fotograf, Kjøbmagergade 64, 3. sal København K.

Bogen bærer i begyndelsen ingen datering, men indeholder på sine første 20 sider nøjagtige fotoreporter fra udeoptagelser overalt i Storkøbenhavn. Nogle steder anføres det, at optagelsen er sket i maj 1895. Visse indendørsoptagelser er blevet eksponeret i en time og et kvarter!. Tager man den kronologiske orden for givet, stammer disse ialt ca. 80 optagelsesnotater fra marts 1895 til efteråret 1897. Optegnelserne viser, at Elfelt har fået adgang til at fotografere på slotte og i regeringskontorer, men de viser også, at han har udført arbejde for Burmeister og Wain samt Siemens og Halske. På en af siderne findes en optegnelse over skarphedsindstillingen ved et panorama-apparatet, som er blevet anskaffet. På den modstående side er der et notat fra optagelse af levende billeder.

Teksten lyder: levende billeder:

"1) Dr. Louises Bro, Automobiler, kl. 2 den 11. Marts 1902. Planar 50 mm focus, Blænder 7 mm, 1/4 Lukker, Skyet, men Sol i Øjeblikket.

2) Kapseilads - 1/128 del Secund, 4 mm Bl., over.

3) Gautsch Ildslukkere - Gentofte, Bl. 7. Graavejr, udmærket tilpas."

Der findes detaljerede skemaer over sammenhæng mellem reelle blændertal og diametre af blænderen. En angivelse for brugen af panoramakameraet mangler heller ikke. Notesbogen fortsætter med notater fra Kirurgisk Akademi og Skolen i Nørregade samt nøjagtige angivelser for affotograferingen af billeder på Nivågaardsamlingen foretaget den 27. juli 1905. Mod slutningen af bogen følger optegnelser af de billedstørrelser man opnår ved projicering af levende billeder med anvendelse af 4 forskellige objektiver. For at tilpasse de forskellige projektorers lampesystemer var det nødvendigt at have en række modstående tilpasset til henholdsvis Københavns 110 volts områder og 220 volts områder. (omkring Sølvgade fandtes endog et 117 volts vekselstrømsområde). Under alle omstændigheder var det vigtigt at opnå en passende strøm gennem lamperne.

De mange forskellige foredragssale krævede på grund af forskellige projektionsafstand forskellige objektiver. Det kunne dreje sig om foredrag i Biologisk Selskab, hos ing. Næser, i Citylokalet, hos ing. Mygind i det Engelske Selskab, i Larsens lokale i Koncertpalæets lille sal, eller i den store sal hvor lærredet der måtte medbringes, målte 6 x 7,30m. Hertil kom selvfølgelig Witmacks Glassal, Phonix Festsal, Arbejderforeningen - på langs og tværs, Industripalæet i Odense, forlystelsesetablisementet St. Thomas, for slet ikke at tale om Fredensborgs Kuppelsal, der krævede en 15 meter projektions afstand, når de kongelige skulle forlystes med lys- eller levende billeder. Netop visning af levende billeder krævede mange forberedelser. I notesbogen er der opført en huskeliste med

29 enkeltdele, som skulle være pakket ned, når man tog af sted. I dag glemmer vi ofte, at der ikke var chance for at gå ned om hjørnet og låne bare en enkelt af disse mange ting. Alt var specialtilpasset eller fremstillet til hver deres brug.

Til slut i bogen er der indsat en "*Relative Speed List*" trykt den 5.marts 1896 gældende for det såkaldte Watkins Exposure Meter. Her omtales de plader, der på daværende tidspunkt kunne købes. Deriblandt kan nævnes: Autotype, Barnet, Beernaert, Blair, Cadett, Climax, Eastman, Edwards, Fitch, Gem, Hillford, Imperial, Lomborg, Lumière, Marion, Mawson, Nys Extra, Paget, Premier Smith, Thomas, Verel, samt Wratten. Dertil kom de specielle såkaldte American Plates fra Allan&Rowell, Carbutt, Cramer, Havard, H & A, Peerless, Phoenix, Seed og Stanley samt Weustner Cyclone. Til kopiering til lysbilledforedrag fandtes naturligvis Lantern plates fra de samme fabrikker. Hertil kom Bromid papirer fra Eastman i typerne Permanent Slow, Hard Enamel, Nikko, Ex. Rapid (fra England), Extra Quick, Soft Enamel, og Platino Bromide. Derudover fabrikerede Wellington, Barnet, Morgan & Kidd, Anthony og Dr. Just papirer til den interesserede fotograf.

Mere end 35 fabrikker af fotografiske materialer var på markedet, så det var forståeligt, at man forsøgte at lægge dem ind i et fast mønster for lysfølsomhed, en metode som altså blev forsøgt af den engelske fabrik som fremstillede Watkins Exposure Meter. At det ikke har været så let, forstår man, når man gennemgår det arbejde som Elfelt lagde i at fastslå og nedskrive belysningsomstændigheder, vejrlig, blændertal, eksponeringstid og fremkaldelse samt bedømmelse af resultatet, for hver eneste optagelse der blev foretaget. Bogen giver måske en forklaring på den succes som han fik forretningsmæssigt. Han gik i hvert fald frem med den største akkuratse for at være sikker på, at enhver opgave kunne løses til perfektion.

Bog C:

Den tredje bog er en 11x17 cm indbundet i glat sort lak. Denne bog er nok den mest interessante fra hans private skrivebordsskuffe, idet den giver et detaljeret indtryk af forretningen og dens interne liv. Den er udstyret med alfabetisk indeks langs kanten, som dog ikke følges konsekvent gennem hele bogen. Således er det på første side angivet, at man skal se under N for at konstatere hvem der har fået udleveret nøgler. Retoucherer og malere findes under R. Hvad angår personalet, medhjælpere og pladssøgende samt lønninger, opfordres man til at vende bogen på hovedet. Dog er visse vigtigere lønninger anført under L. I dette afsnit findes mange interessante oplysninger om forretningens personale, de enkelte personers fødselsdage, deres tiltrædelses- og rejsedag. Der er nok ingen tvivl om, at Elfelt har ønsket at bruge bogen udelukkende til dette formål, men han har øjensynlig ombestemt sig, muligvis for at få et bedre overblik over personalet, og for hurtigt at kunne orientere sig.

Ser man på bogens sidste sider er det her, at personalelisten begynder. Blandt de 28 personer der er opført genfinder vi bl.a. den legendariske svenske fotograf Bror Johansson, som tiltrådte den 1. april 1912 og som i sin første periode blev der til den 1. december 1917, og tiltrådte igen den 1. september 1920. På de følgende fire en halv side er der yderligere opført ialt 130 personer. Der har således i perioden 1896 til 1933 været ansat i alt 158 personer. En løselig gennemgang af listen viser, at der gennem perioden 1915 til 1920 til stadighed har været mellem 10 og 18 ansatte. En hastig udskiftning har været det normale, måske fordi lønningerne ikke var opsigtsvækkende store. Månedslønninger omkring 1915 på kr. 120,00 for kvinder og kr. 140,00 for mænd, synes at være det normale. Et eftermiddagsbud fik kr. 6,00 /uge. En hel del ansatte har været ugelønnede, og det fremgår, at nogle fotografer endda har tilbudt at arbejde gratis. Årsagen var, at alene det at kunne sige, at man havde arbejdet hos Elfelt, kunne skaffe en et bedre job og til en højere løn hos en helt tredje fotograf. De mange oplysninger afslører også, hvor stor omsætning firmaet Elfelt havde. Ovennævnte svenske fotograf Bror Johansson har været en skattet medarbejder som fik tantieme. I 1918 har han haft en årsgrundløn på kr. 3.000,00 hvortil kommer et tantieme, der ialt har givet ham en løn på 4.562,63. For 1919 er hans tantieme beregnet på basis af en portrætomsætning på kr. 53.339,43. Af dette har han fået 3 % af de første 3.500,00 kr. og 5% af resten. Ialt har han derfor kunnet optjene et tantieme på kr. 2.065,90 oven i årslønnen på kr. 3.000,00.

En liste over lønninger i 1922 (?) viser ialt 13 ansatte som har fået kr. 44.052,00 udbetalt. Når portrætomsætningen har været kr. 53.398,43 i 1919 er dette ikke et indtryk af forretningens samlede omsætning. Mørkekamrene var stedet, hvor der blev tjent rigtig mange penge på særlige opgaver. En stor del af opgaverne kom fra den faste kundekreds, hvilket vil sige kopiarbejde fra optagelser, der allerede lå i arkivet. Man må her ikke glemme de væsentlige indtægter, der kom fra f.eks. leverancerne til DSB, hvor alle togkupeer havde to stk. 18x24 fotografier med danske optagelser, især optagelser af landskaber, husdyr eller slotte. En anden lukrativ forretning lå i de såkaldte kulkopier, hvor man fremstillede 50x60 cm kopier af f.eks. Nivågårdsamlingens malerier. Også Elfelts egne optagelser af bymotiver, landskaber og kirker blev kopieret ved hjælp af kulmetoden. Sådanne billeder var meget kostbare og blev brugt som gaver ved jubilæer og lign. Kopier af optagelser fra Folketinget var en særdeles vigtig indtægtskilde. Det samme må siges om opgaverne fra hoffet som brugte billeder som gaver, og som tillod at Elfelt solgte billeder af de kongelige til ophængning i firmaer eller hos private. Det faste arbejde i Folketinget var en stadig flydende indtægtskilde. Der blev således lavet portrætoptagelser af alle nyvalgte. Hertil kom at alle nye ministerier, samt de enkelte ministre blev fotograferet. De gode forbindelser som Elfelt havde til hofmarskallatet, betød at alle, der fik tildelt ordener, modtog et brev fra Elfelts atelier, hvor man lykønskede med den nye ære og inviterede dem til at lade sig fotografere til firmaets arkiv. Det samme gjaldt alle officielle nyudnævnelser, herunder forsvarrets officerer og chefudnævnelser i større firmaer.

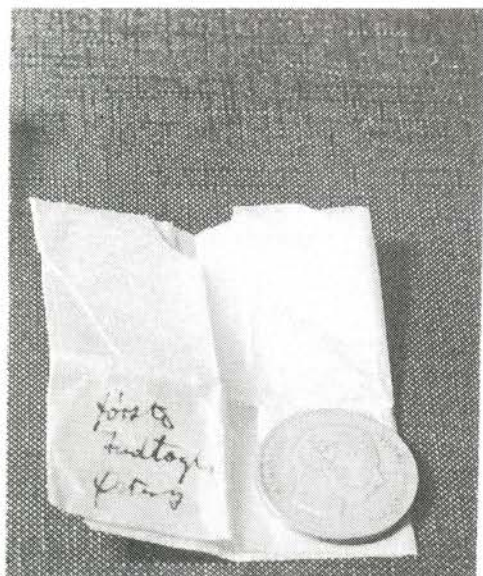
Bog D:

Den fjerde bog blandt Peter Elfelts personlige opslagsbøger er en linieret bog indbundet i rødt læder. Bogen er udformet som et omslag med stiv bagside. Den indeholder 169 nummererede sider. Heraf er størstedelen af ganske privat karakter. Selve registret giver en forklaring på dette: (sidetal nævnt).

1. Gæster, Landet, Skovshoved og St.Kongensgade.
3. Arbejde at udføre.
5. Udlaan af bøger.
9. Se levende (billeder) eller foredrag. (dette er en liste over folk som Peter Elfelt har truffet, og som har ytret ønske om at se levende billeder eller komme til et foredrag).
165. Familieadresser.
160. Ferieliste.
157. Fodtur. Hvem der vil med. (dette er en liste over folk der gerne vil deltage på den fodtur langs den jyske vestkyst som Peter Elfelt arrangerede hvert år i en årrække. Der findes stereoskopbilleder fra disse traveture).
153. Andres priser på lysbilleder.
- 144.
147. Salgsbilleder. Kul og Bromsølv.
  17. Julekort, adresser.
- 118.
139. Foredragsholdere.
136. Miniaturemalerier på elfenben.
137. Bil, benzin. (Elfelt anskaffede i 1923 en trehjulet tysk Cyklonette bil med lad.
131. Telefonanlæg og el-ledninger Skovshoved.
122. Foreninger at holde foredrag i.
- 139.
118. Foredragsholdere.
116. Danske våben m. beskrivelse. Billede af våben findes i æske i vinduet, stereoskopbillede no. 35224.
111. Ringe og telefonanlæg i Østergade.
- 153.
154. Lysbilledpriser.

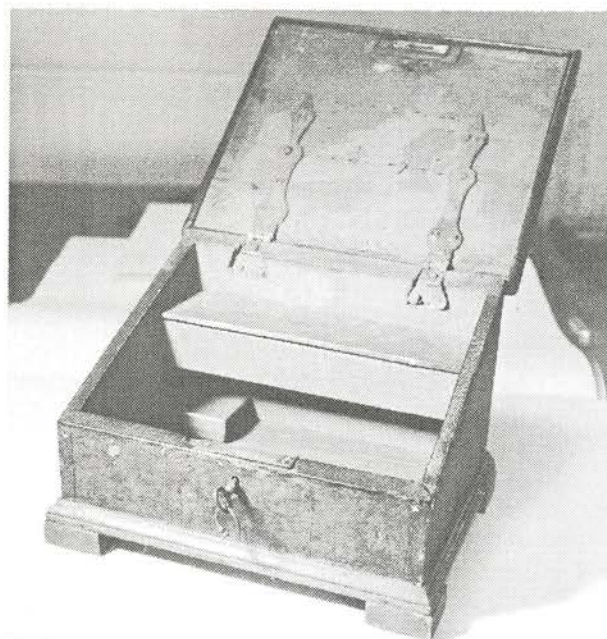
Punchrecept: 6 rødvin, 2 Caloric 1/2 Rom
2 Rhinskvin, 2 Champagne, 1 svensk Punch, 1/2 tør Sherry.
109. Liste over Præmaturinerklubbens medlemmer. (muligvis den "klub" som afholdt de nævnte traveture ved Vesterhavet).
105. Loftet: hvad der findes bag pladehylder.
133. Elektrisk varmeopklæbning m/m.
100. Kgl. Skydeselskab leveret 18/24 af skiver.
101. Leverancer til eller ved selskaber.
163. Cyklelaase.
160. Julegaver, Bazar osv.
103. C.C.D. Embedsmænd og vikarer (Elfelt var frimurer).
59. Kælderlister. (disse lister strækker sig fra side 59. til side 77 og rummer nye præcist udskrevne lister over sammenfald mellem projektions afstande og brug af udstyr i forskellige foredrags sale over hele landet. Disse lister er udskrevet med en ganske sirlig skrift og er selv så mange år senere let læselig).

- 106. St. Hansfest 1923. Liste over deltagere og "reglement".
- 114. Bildele, adresser paa (til Cyklonette bilen).
- 99. Roikjær Tilbud.
- 158. Ejendoms-kommisionærer.
- 161. Priser på fotografier.
- 129. Navne på det lange karnevals-billede fra 1907.
- 141. Foredrag holdt af P.Elfelt.
- 147. Cyklelaase, se side 163. Pris på Pels.

Den første indtægt:

Peter Elfelt har virkelig haft sans for livets små og egentlig ubetydelige ting. Han har således gennem alle årene omhyggelig gemt den "første krone" taget som indtægt på Købmagergade adresse og den første indtægt en "tokrone" fra Østergade adressen.

Pengekassen fra Købmagergade:

En pengekasse fra Købmagergade har fulgt Elfelt hele livet igennem, og er til sidst endt i hans private hjem. Den er formet som en lille mørkmalet skrivepult med skrånligt aflåseligt låg og måler 30x23x22cm. Pengekassen har været brudt op adskillige gange, enten fordi nøglen har været bortkommet, eller fordi nogen har brudt ind i den. Låget er fastholdt med gamle håndsmedede hængsler og det indre af kassen er forsynet med et lille aflukke placeret på bagvæggen.

En værktøjskasse med navnet "Elfelt" påmalet låget:

Til at transportere de forskellige objektiver og tilbehørsdele der krævedes til et foredrag eller fremvisning af levende billeder blev der fremstillet en række transportkasser.

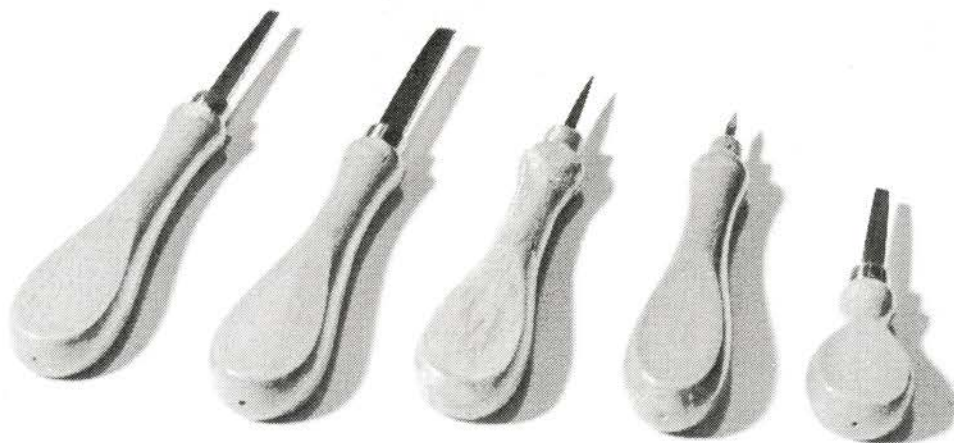
Fire indklæbsbøger:

fra perioden 1875 til ca. 1930 benævnt 'Scrap=Book':

Spadserestok med sølvplade:

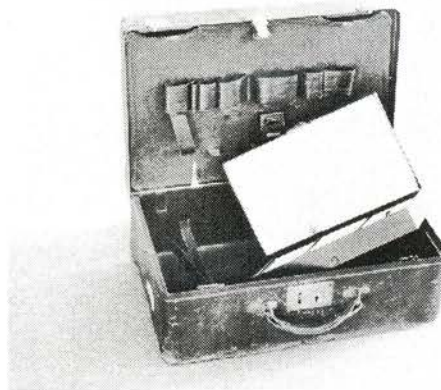
Stokken er muligvis en fødselsdagsgave til "mester" fra de ansatte, fordi han har glemt sin stok, måske fordi han har haft en rund fødselsdag. Der fandtes andre stokke blandt Elfelts efterladenskaber hvoraf nogle var forsynet med en aldeles ulovlig og livsfarlig indre klinge.

Tre prydkruetrækkere, samt to prydstyle:

Værktøjet er rimeligvis enten blevet leveret som en form for tilbehør til 'Nellerødmandens' kameraer ved leverancen, eller også har han fremstillet dem til Elfelt som en gave. Stålet er ikke hærdet, og de kan derfor ikke anvendes. Værktøjet er på skæftet forsynet med et indstemplet Elfelt navnetræk.

Elfelts rejsetaske fundet og doneret Til Danmarks Fotomuseum i 1985.

En skægbørste med sølvskæfte, mærket Elfelt:

Peter Elfelts personlige skægbørste. Elfelt tillagde sig meget tidligt et skæg. I hans ældre dage var dette hvidt, og han har øjensynlig med glæde modtaget den fine lille skægbørste, der bærer hans navnetræk.

Originalt prægestempel til fotografier:

Som vi har læst blev de fleste billeder fra Elfelts atelier, forsynet med enten signatur eller præget med et stålstempel. Her drejer det sig om det originale stålstempel. Det vides, at Elfelt lagde stor vægt på, at hans billeder ikke kunne bruges i aviser eller andetsteds uden at hans navn blev nævnt. I modsat fald truede han forlag eller aviser med sagsanlæg. Han var blandt de første som krævede eneret på sine fotografiske arbejder.

De mange registreringsprotokoller på Det kgl. Biblioteks Kort- og Billedafdeling.

Kortfattet biografi:

- 1866 P.E. Født 1. Januar
- 1878 Bydreng hos Carl Ratsach
- 1878-1883 I lære hos C.R.
- 1883 Eneforhandlingskontrakt med J.P.A.
- 1885 Militærtjeneste
- 1887 Englandsrejse med J.P.A.
- 1888 Ansat hos Johannes Hauerslev
- 1890 Åbner 1. atelier
- 1892 P.E. Giftes med Anny Else (1894) Anker (1896)
- 1892 'Stereoskop-Galleriet' oprettes
- 1896 P.E. rejser til Paris (Lumiére)
- 1897 Optager første film på Fælled
- 1898 Giftes med Vilhelmine E. Kruse 1. testamente og ægtepagt Torkel (1899). Rejse i Europa.
- 1900 Kongelig hoffotograf
- 1901 Navneændring
- 1901 Biografbevilling, åbning af Kinografen
- 1905 Åbning af 2. atelier
- 1920 Ansættelse af Elisabeth Weile Rejser til Italien, England, Frankrig Og Island
- 1925 Ansættelse af Poul Johansen
- 1928 Interessentskabskontrakt oprettes
- 1930 Interessentskabskontrakten ændres
- 1931 Peter Elfelt dør
- 1931 Fotograf Poul Johansen bliver leder af 'Atelier Elfelt'
- 1935 E. Christensen (nu gift Weile) overtager 50% af 'Atelier Elfelt'
- 1937 Justus Pettersson bliver leder af 'Atelier Elfelt'
- 1943 Ville Elfelt dør
- 1958 E. Weile overtager 'Atelier Elfelt'
- 1958 Torkel Elfelt og hans kone dør
- 1971 Elisabeth Weile dør, Poul Johansen arver 'Atelier Elfelt'
- 1973 Poul Johansen dør og hans datter Anne-Lise Johansen - nu Schaumburg-Lippe overtager atelieret under navnet 'Royal Elfelt'
- 1983 'Royal Elfelt' lukker

Ordensdekorationer & æresmedlemskaber

Modtaget af Peter Elfelt:

- 1901 Optages i Frimurerlogen
- 1909 Ridder af Dannebrogordenen
- 1915 Ordensbroder i Broderhaand af 1887
- 1921 Æresmedlem af Norske Fotografers Forening Æresmedlem af Svenska Fotografernes Forbund
- 1922 Medlem af Selskabet for Historie og Kunst
- 1922 Ridderkors af 1. ste klasse
- 1922 Riddare av Kungl. Vasaorden, första klassen
- 1922 Ordensbrdr. i Svensk Fotografisk Forening
- 1924 Servicás rendus a la caunte francaise

- 1925 Ridderkors af 1. klasse af den norske St. Olavs Orden
- 1926 Decoration, les Pames d' Officier de L' Instruction Publique (Guldpalmerne)
- 1927 Fransk dekoration "Officier de L' Instruction publique"
- 1928 Det islandske ridderkors "Íslenska Fálkans"

Negativsamlingen:

Elfelt-arkivet blev købt af Det kgl. Bibliotek og Københavns Bymuseum og omfatter ca. 110.000 portrætter og ca. 100.000 udendørsbilleder. Overtagne ældre negativer ca. 20.000. Et 72 siders ukomplet katalog fra 1901 over samlingen 'Stereoskop-Galleriet', som befinder sig i Danmarks Radio & TV arkiv og omfatter ca. 7.600 billeder.

Negativerne er placeret efter størrelse og kronologisk, en del negativer med samme nummer. Opkøbte samlinger er registreret særskilt. Glaspladesamlingen udgør ca. 50% og anbragt i næsten 100 årige samtidige papæsker. De mange plader har været hengemt under dårlige klimatiske forhold. Mange plader kan nemt renses, medens andre kræver en faglig konservering. Et større sorteringarbejde er igangsat for at redde de mest bevaringsværdige. Til negativsamlingen hører 40 protokoller, tilbage fra 1890, registranter over film og udstillingsbilleder samt regnskabsbøger - en brugbar gylden nøgle til samlingen. Slutmålet er at få scannet hele samlingen, hvorefter den vil være brugbar som kulturhistorisk kildemateriale.

Kilder & Litteratur:

Danmarks Fotomuseum i Herning
Det kgl. Bibliotek - protokoller m.m.
Dansk Fotografisk Tidsskrift 1882-1931.
Bjørn Ochsner: Fotografer i og fra Danmark.
Kraks Vejviser

En særlig tak til følgende medlemmer af DFS

Flemming Berendt
Hans Bonnesen
Cote Cuculiza
Andrew Daneman
Jørgen Gregersen
Carl-Hermann Hansen
Leif Hammelev
Sigfred Løvstad
Andreas T. Mørch
Poul & Dorte Pedersen
John Philip
Peter Randløv

Bagside:

Tegning udført af fotograf Niels Mikkelsen (1872-1950) fra Fåborg.

Dansk Fotohistorisk Selskab siger tak for sponsoring!

**GOECKER
PROF-SERVICE
35 82 11 00**

Titangade 13A • 2200 København N
Postbox 666 • Fax: 35 82 52 00

KØFI A/S

Københavns Foto Import A/S

PHOTOGRAFICA
CLASSIC CAMERAS

SKINDERGADE 41 • 1159 KØBENHAVN K • TEL 33141215 • WWW.PHOTOGRAFICA.COM

Redaktion

Flemming Berendt, Teglgårdsvej 308, postboks 49, 3050 Humlebæk. Tlf /fax: 4919-2299.

ISBN 0107-6329 Denmark

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af skriftet, samt dele deraf, er KUN tilladt efter skriftlig tilladelse fra Dansk Fotohistorisk Selskab.

No part of this publication may be reproduced in any form without permission in writing from the Copyright holder.

Tryk: PE Offset, Tømrervej 9, 6800 Vejle.

POSTBESØRGET BLAD
NR. 51049 (8245 ARC).

Dansk Fotohistorisk Selskab